

**Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Ковирєв Антон Вікторович

УДК 342.9+347.95

ДИСЕРТАЦІЯ

**Правове регулювання процедури звернення стягнення на майно у
виконавчому провадженні**

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**
зі спеціальності 081 «Право»

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.В. Ковирєв

Науковий керівник – **Легеза Юлія Олександрівна**
доктор юридичних наук, професор
Приймаченко Дмитро Володимирович
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2026

Анотація

Ковирєв А.В. Правове регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро, 2026.

У дисертації проведено комплексне наукове дослідження правового регулювання здійснення процедур звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячені встановленню правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні. Здійснене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

-обґрунтовано науковий підхід до розуміння принципів реалізації звернення стягнення на майно боржника як системи практичних стандартів «стійкого виконання», що одночасно як забезпечують результативність примусового виконання, так і мінімізують ризики скасування виконавчих дій у судовому контролі, що дозволило розвинути положення про функціональний зв'язок принципів виконавчого провадження з доктриною фраздаторності, в межах якої було доведено, що ефективне звернення стягнення в ситуаціях «виведення активів» потребує інтеграції виконавчих інструментів із цивілістичними засадами добросовісності, недопустимості зловживання правом та ефективного способу захисту;

- запропоновано розглядати правову визначеність у процедурі звернення стягнення як самостійну гарантію не лише боржника, а й стягувача (через зниження простору для маніпуляцій і підвищення передбачуваності

виконання), що уточнює традиційну інтерпретацію цього принципу, орієнтовану переважно на захист прав боржника;

удосконалено:

систематизацію основоположних нормативних вимог щодо звернення стягнення на майно боржника як ключової процедури процесуального виконавчого права, що дозволило сформувати їх структурований перелік, де виокремлено: обмеженість межами виконавчого документа та принципом законності; пропорційність і співмірність примусового впливу; черговість звернення стягнення; обов'язковість встановлення майнової маси, що вимагає здійснення розшуку та виявлення активів боржника; опис і арешт як гарантія збереження майна; оцінка як умова справедливості та ефективності реалізації; реалізація майна через систему електронних торгів як механізму прозорості та конкурентності виконавчого провадження; процесуальні гарантії оскарження та контролю за діями виконавця;

- напрями підвищення ефективності нормативного механізму здійснення виконавчого провадження, які полягають у: розширенні повноважень приватних виконавців; перегляді обґрунтованості встановлення мораторіїв на примусове виконання судових рішень щодо окремих суб'єктів або звернення стягнення на окремі види майна; запровадженні збалансованого механізму виконання судових рішень, що передбачають здійснення різних комплексів виконавчих дій різними суб'єктами; забезпеченні належного кадрового потенціалу органів примусового виконання рішень, зокрема шляхом заповнення вакантних посад державних виконавців та відновлення доступу приватних виконавців до Автоматизованої системи виконавчого провадження за умови дотримання вимог законодавства; удосконаленні правового регулювання протидії фраздаторним правочинам боржників, спрямованим на ухилення від виконання судових рішень, зокрема шляхом запровадження чітких механізмів їх оскарження та визнання недійсними, розширення процесуальних можливостей державних і приватних виконавців щодо ініціювання відповідних судових процедур, а також удосконалення

інформаційної взаємодії між державними реєстрами, органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями з метою виявлення та запобігання таким правочинам;

набуло подальшої розробки:

– дослідження інституту звернення стягнення на майно боржника, який обґрунтовано розуміти як самостійну процедурно-стадійну конструкцію (процес), що складається з послідовних стадій (виявлення та розшук активів; опис і оцінка; арешт; визначення режиму зберігання; вилучення; передача на зберігання; виключення з опису та зняття арешту; реалізація), та доведено, що відсутність належної систематизації норм, які регламентують ці стадії, знижує правову визначеність і ефективність примусового виконання;

- аргументація, що для України найбільш перспективним є не запозичення цілісної іноземної моделі, а поетапна імплементація окремих функціонально ефективних елементів зарубіжних систем, зокрема: обов'язку боржника розкривати інформацію про активи, страхування професійної відповідальності виконавця, аудіо- та відеофіксації виконавчих дій, відкритих реєстрів боржників і цифрового супроводу процедур арешту та реалізації майна, що обумовило висновок про те, що оптимізація національної моделі звернення стягнення на майно має ґрунтуватися на поєднанні професійної самостійності виконавця з ефективним державним і дисциплінарним контролем за законністю його діяльності;

- доцільність нормативного врегулювання механізмів протидії фраздаторним правочинам боржника, удосконалення кадрового забезпечення органів ДВС, розширення повноважень приватних виконавців та оптимізації взаємодії між різними суб'єктами виконавчого провадження;

- положення щодо правової природи діяльності приватного виконавця як суб'єкта, що поєднує елементи приватноправової автономії та публічно-владних повноважень, делегованих державою у сфері примусового виконання рішень.

Визначено, що ефективність адміністративно-правового механізму примусового виконання рішень значною мірою залежить від належного нормативного регулювання діяльності суб'єктів виконавчого провадження, збалансованості їх повноважень, а також від функціонування організаційних і процедурних інструментів, спрямованих на забезпечення реального виконання судових рішень.

Встановлено, що одним із ключових напрямів підвищення ефективності виконавчого провадження є вдосконалення правового регулювання діяльності приватних виконавців. Зокрема, обґрунтовано доцільність розширення їх повноважень у частині здійснення примусового виконання рішень про стягнення штрафів, накладених у зв'язку з невиконанням судового рішення. Наявна законодавча конструкція, за якої приватні виконавці позбавлені можливості виконувати такі рішення та змушені передавати їх до органів державної виконавчої служби, призводить до додаткових процедурних ускладнень і зниження оперативності виконавчого процесу. У зв'язку з цим визначено, що надання приватним виконавцям відповідних повноважень сприятиме оптимізації процедури примусового виконання рішень, скороченню часу виконання та підвищенню ефективності виконавчого провадження загалом.

Важливим напрямом удосконалення адміністративно-правового механізму виконавчого провадження встановлено перегляд та системний аналіз законодавчо встановлених мораторіїв на звернення стягнення на майно боржників. У результаті аналізу чинного законодавства визначено, що значна кількість таких мораторіїв має тривалий характер і не завжди відповідає принципу пропорційності між обмеженням прав кредитора та цілями державної політики. Закріплено, що мораторії за своєю правовою природою мають тимчасовий характер і повинні застосовуватися лише за наявності обґрунтованої легітимної мети. Відтак обґрунтовано необхідність системного моніторингу ефективності таких обмежень і приведення відповідних

законодавчих положень у відповідність до практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: виконавче провадження; звернення стягнення на майно; примусове виконання судових рішень; приватні виконавці; фраздаторні правочини; адміністративно-правовий механізм виконання рішень; ефективність виконавчого провадження.

Kovyriiev A.V. Legal Regulation of the Procedure for Foreclosure on Property in Enforcement Proceedings. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law”. – Dnipro University of Technology. Dnipro, 2026.

The dissertation provides a comprehensive scientific study of the legal regulation of procedures for foreclosure on property in enforcement proceedings.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that the work is one of the first comprehensive scientific studies in domestic legal science devoted to establishing the legal regulation of the procedure for foreclosure on property in enforcement proceedings. The conducted research made it possible to formulate new scientific provisions and conclusions substantiated personally by the author, in particular:

for the first time:

– a scientific approach to understanding the principles of foreclosure on a debtor’s property as a system of practical standards of “sustainable enforcement” has been substantiated, which simultaneously ensure the effectiveness of compulsory enforcement and minimize the risks of cancellation of enforcement actions during judicial review. This made it possible to develop provisions on the functional connection between the principles of enforcement proceedings and the doctrine of fraudulent transactions, within which it has been proven that effective foreclosure in situations of “asset withdrawal” requires the integration of

enforcement instruments with civil law principles of good faith, prohibition of abuse of rights, and the effectiveness of legal remedies;

– it has been proposed to consider legal certainty in the foreclosure procedure as an independent guarantee not only for the debtor but also for the creditor (by reducing the scope for manipulations and increasing the predictability of enforcement), which clarifies the traditional interpretation of this principle, predominantly focused on protecting the debtor's rights.

improved:

– the systematization of fundamental regulatory requirements for foreclosure on a debtor's property as a key procedure of procedural enforcement law, which made it possible to form their structured list, including: limitation by the enforcement document and the principle of legality; proportionality and commensurability of coercive measures; priority of foreclosure; the obligation to establish the debtor's asset pool through the search and identification of assets; inventory and seizure as guarantees of property preservation; valuation as a condition for fairness and effectiveness of sale; sale of property through electronic auction systems as a mechanism for transparency and competitiveness of enforcement proceedings; procedural guarantees for appealing and controlling the actions of the enforcement officer;

– directions for improving the efficiency of the regulatory mechanism of enforcement proceedings, which include: expanding the powers of private enforcement officers; reviewing the justification for establishing moratoria on the enforcement of court decisions regarding certain entities or foreclosure on specific types of property; introducing a balanced mechanism for enforcing court decisions that involve different sets of enforcement actions carried out by different entities; ensuring adequate human resources in the enforcement system, particularly by filling vacant positions of state enforcement officers and restoring private enforcement officers' access to the Automated Enforcement Proceedings System subject to compliance with legal requirements; improving the legal regulation of counteracting fraudulent transactions by debtors aimed at evading the execution of

court decisions, including the introduction of clear mechanisms for challenging and invalidating such transactions, expanding the procedural powers of state and private enforcement officers to initiate relevant court proceedings, as well as improving information exchange between state registers, state enforcement service bodies, and private enforcement officers to detect and prevent such transactions.

further developed:

– the study of the institution of foreclosure on a debtor's property, which is substantiated as an independent procedural-stage construction (process) consisting of successive stages (identification and search for assets; inventory and valuation; seizure; determination of the storage regime; withdrawal; transfer for safekeeping; exclusion from the inventory and lifting of seizure; sale), and it has been proven that the absence of proper systematization of legal norms regulating these stages reduces legal certainty and the effectiveness of compulsory enforcement;

– the argument that for Ukraine the most promising approach is not the borrowing of an integral foreign model, but the gradual implementation of individual functionally effective elements of foreign systems, including: the debtor's obligation to disclose information about assets, professional liability insurance for enforcement officers, audio and video recording of enforcement actions, open registers of debtors, and digital support for procedures of seizure and sale of property. This led to the conclusion that the optimization of the national model of foreclosure on property should be based on combining the professional independence of enforcement officers with effective state and disciplinary control over the legality of their activities;

– the expediency of normative regulation of mechanisms to counter fraudulent transactions of the debtor, improvement of human resources support for the State Enforcement Service, expansion of the powers of private enforcement officers, and optimization of interaction between different subjects of enforcement proceedings;

– provisions regarding the legal nature of the activities of a private enforcement officer as a subject combining elements of private-law autonomy and

public authority delegated by the state in the field of compulsory enforcement of decisions.

It has been determined that the effectiveness of the administrative and legal mechanism of compulsory enforcement of decisions largely depends on proper regulatory regulation of the activities of subjects of enforcement proceedings, the balance of their powers, as well as the functioning of organizational and procedural instruments aimed at ensuring the actual execution of court decisions.

It has been established that one of the key directions for improving the efficiency of enforcement proceedings is the improvement of legal regulation of the activities of private enforcement officers. In particular, the expediency of expanding their powers in terms of compulsory enforcement of decisions on the recovery of fines imposed in connection with the failure to comply with a court decision has been substantiated. The current legislative framework, under which private enforcement officers are deprived of the possibility to enforce such decisions and are forced to transfer them to the bodies of the State Enforcement Service, leads to additional procedural complications and reduces the efficiency of the enforcement process. In this regard, it has been determined that granting private enforcement officers the relevant powers will contribute to optimizing the procedure of compulsory enforcement of decisions, reducing the time of enforcement, and increasing the overall effectiveness of enforcement proceedings.

An important direction for improving the administrative and legal mechanism of enforcement proceedings has been identified as the review and systemic analysis of legislatively established moratoria on foreclosure on debtors' property. As a result of the analysis of current legislation, it has been determined that a significant number of such moratoria are long-term and do not always comply with the principle of proportionality between the restriction of creditors' rights and the objectives of state policy. It has been established that moratoria, by their legal nature, are temporary and should be applied only in the presence of a justified legitimate aim. Therefore, the need for systematic monitoring of the effectiveness of such restrictions and

bringing the relevant legislative provisions into compliance with the practice of the European Court of Human Rights has been substantiated.

Keywords: enforcement proceedings; foreclosure on property; compulsory enforcement of court decisions; private enforcement officers; fraudulent transactions; administrative and legal mechanism of enforcement; efficiency of enforcement proceedings.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ковирев А. Фраудаторні правочини: законодавчі принципи та особливості судової практики. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 37-41
2. Ковирев А. Виконавче провадження у правозахисній системі України. *Law. State. Technology*. 2024. №3. С. 3–8. doi: 10.32782/LST/2024-3-1
3. Ковирев А. Звернення стягнення на майно кредитора та примусове відчуження майна: співвідношення категорій. *Law. State. Technology*. 2025. № 2. С. 30–35. doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2025-2-5>
4. Ковирев А. Зарубіжні моделі організації виконавчого провадження: порівняльно-правовий аналіз та перспективи використання для захисту майнових інтересів держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. №3. С. 156-159. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-3/31>
5. Ковирев А. В. Особливості правового регулювання звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні під час воєнного стану. *Юридичні науки: проблеми та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів –Торунь : Liha-Pres, 2024. С.66-70.*
6. Ковирев А. В. Значення та зміст заходів, що забезпечують виконання судового рішення. «Наукова весна» 2025: матеріали XV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 26–28 березня 2025 року / Національний технічний університет

«Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2025. С. 396-398 URL.:
https://rmv.nmu.org.ua/ua/arkhiv-zbirok-konferentsiy/naukova-vesna-2025/Scientific_Spring_2025.pdf

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. Теоретична характеристика інституту процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.....	27
1.1. Звернення стягнення на майно боржника у системі забезпечення виконання зобов'язань боржника.....	27
1.2. Основоположні нормативні вимоги із здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.....	44
1.3. Зарубіжний досвід здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.....	74
Висновки до розділу 1	96
РОЗДІЛ 2. Реалізація процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні: сучасні виклики та перспективи	106
2.1 Принципи звернення стягнення на майно боржника та оспорювання фраздаторних правочинів у судовій практиці України.....	106
2.2. Інституційна система суб'єктів примусового виконання рішень..	124
2.3. Реалізація системи суб'єктів адміністративно-правового механізму організації та здійснення примусового виконання рішень.....	147
2.3.1 Адміністративно-правовий статус виконавців у системі суб'єктів виконавчого провадження.....	147
2.3.2 Інші суб'єкти виконавчого провадження та особи, які сприяють його здійсненню.....	171
2.4 Напрями забезпечення ефективності реалізації процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.....	213
Висновки до розділу 2.....	230
ВИСНОВКИ	242
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	248

ДОДАТКИ.....	273
---------------------	------------

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ФРН – Федеративна Республіка Німеччини

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність системи правосуддя значною мірою визначається не лише можливістю особи звернутися до суду за захистом своїх прав, а й реальним виконанням судових рішень. Саме стадія виконавчого провадження забезпечує практичну реалізацію принципу обов'язковості судового рішення та відновлення порушених прав і законних інтересів осіб. У цьому контексті особливе значення має процедура звернення стягнення на майно боржника, яка є одним із ключових механізмів примусового виконання рішень.

За даними органів примусового виконання рішень та аналітичних матеріалів Міністерства юстиції України, щороку на виконанні перебувають мільйони виконавчих документів, однак значна їх частина фактично не завершується повним виконанням. Зокрема, рівень фактичного виконання судових рішень в Україні протягом останніх років коливається приблизно в межах 20–30 % від загальної кількості відкритих виконавчих проваджень. Значна кількість проваджень завершується у зв'язку з відсутністю у боржника майна або неможливістю його виявлення, що свідчить про недосконалість механізмів розшуку активів та ефективного звернення стягнення на майно. Така ситуація негативно впливає на ефективність судового захисту та знижує рівень довіри суспільства до судової системи і державних інституцій загалом.

В умовах реформування системи примусового виконання рішень в Україні, запровадження інституту приватних виконавців, а також поступової гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами виникає потреба у вдосконаленні правового регулювання виконавчого провадження. Незважаючи на проведені законодавчі зміни, практика застосування норм, що регулюють процедуру звернення стягнення на майно, свідчить про наявність низки проблем. Серед них – складність і тривалість процедур, недостатня ефективність механізмів розшуку та реалізації майна

боржника, колізії між нормами виконавчого, цивільного та господарського законодавства, а також проблеми захисту прав сторін виконавчого провадження.

Окрему проблему у сфері звернення стягнення на майно становлять так звані фраздаторні правочини, тобто правочини, що вчиняються боржниками з метою ухилення від виконання своїх зобов'язань перед кредиторами. Такі правочини спрямовані на приховування або відчуження майна боржника на користь пов'язаних осіб, що фактично унеможлиблює або істотно ускладнює звернення стягнення на відповідне майно у виконавчому провадженні. Поширеність подібних практик створює серйозні перешкоди для ефективного виконання судових рішень, порушує баланс інтересів сторін та підриває принцип добросовісності у цивільному обороті. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання правових механізмів протидії фраздаторним правочинам, зокрема шляхом їх оскарження та визнання недійсними.

Наукове осмислення проблем правового регулювання звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні має важливе теоретичне та практичне значення. Воно спрямоване на виявлення недоліків чинного законодавства, узагальнення правозастосовної практики та формування пропозицій щодо підвищення ефективності виконавчого провадження. У зв'язку з цим дослідження правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні є своєчасним і актуальним як для розвитку науки виконавчого права, так і для вдосконалення механізмів реалізації судових рішень в Україні.

Стан наукової розробки теми. Проблематика правового регулювання звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні досліджувалася в межах цивільного процесуального права, виконавчого права, господарського процесу та суміжних галузей юридичної науки, зокрема у контексті забезпечення виконання судових рішень, захисту права власності та реалізації принципу обов'язковості судового рішення. Теоретико-методологічні засади виконавчого провадження, його правової природи, принципів та механізмів

примусового виконання рішень були розроблені у працях представників української юридичної науки, які сформуvalи основу для подальшого дослідження процедур звернення стягнення на майно боржника як одного з ключових інститутів виконавчого провадження.

Суттєвий внесок у розвиток теорії виконавчого провадження та дослідження механізмів виконання судових рішень зробили такі вітчизняні науковці, як С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, Г.О. Блінова, О.В. Пушкіна, Р.О. Стефанчук, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.В. Комаров, С.В. Ківалов, О.В. Дзера, О.О. Кармаза, О.М. Пасенюк, Ю.С. Червоний та інші. У їхніх працях досліджено правову природу виконавчого провадження, статус суб'єктів примусового виконання, механізми забезпечення виконання рішень судів та інших органів, а також окремі аспекти звернення стягнення на майно боржника.

Останніми роками активізувалися наукові дослідження, присвячені реформуванню системи примусового виконання рішень в Україні, зокрема впровадженню інституту приватних виконавців, цифровізації виконавчого провадження, розвитку електронних систем реалізації майна боржника та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами виконання судових рішень. Водночас у межах адміністративно-правового підходу виконавче провадження розглядається як специфічна форма діяльності суб'єктів публічної адміністрації, спрямована на забезпечення реалізації владних повноважень держави у сфері виконання рішень. Теоретичні та методологічні засади адміністративно-правового регулювання діяльності органів публічної влади розроблялися у працях таких учених-адміністративістів, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Т.О. Коломоєць, О.В. Кузьменко, А.Т. Комзюк, В.К. Колпаков, Ю.О. Легеза, М.М. Потіп, С.Г. Стеценко, В.М. Гаращук та ін.

Попри наявний науковий доробок, у юридичній науці зберігається потреба у комплексному дослідженні правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні як цілісної системи

процесуальних і адміністративно-процедурних дій. Недостатньо дослідженими залишаються питання узгодженості правових норм, що регулюють різні стадії звернення стягнення на майно, забезпечення балансу між інтересами стягувача та боржника, гарантії захисту прав третіх осіб, а також ефективність процедур арешту, оцінки та реалізації майна.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження здійснено із наявністю кореляційних зв'язків із положеннями законів України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні», «Про засади державної регіональної політики», «Про державно-приватне партнерство», Указу Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 р. № 68/2016, в межах виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., ухваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України № 231/2021 від 11 червня 2021 року, та ін..

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол № 8 від «30» червня 2022 р.).

Мета та задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є дослідження особливостей правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні і обґрунтування напрямів підвищення його ефективності.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи пов'язується із вирішенням таких наукових *задачі*:

- охарактеризувати інститут звернення стягнення на майно боржника у системі забезпечення виконання зобов'язань боржника;
- встановити основоположні нормативні вимоги із здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні;

- вивчити зарубіжний досвід здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні;
- визначити принципи звернення стягнення на майно боржника та оспорювання фродаторних правочинів у судовій практиці України;
- описати інституційну систему суб'єктів примусового виконання рішень;
- встановити особливості реалізації системи суб'єктів адміністративно-правового механізму організації та здійснення примусового виконання рішень;
- обґрунтувати напрями забезпечення ефективності реалізації процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у сфері правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.

Предметом дослідження є правове регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань дисертаційної роботи здійснено із використанням сукупності загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що забезпечило комплексний аналіз правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні та формування пропозицій щодо підвищення ефективності її реалізації. Застосування діалектичного методу дозволило дослідити розвиток правового регулювання звернення стягнення на майно боржника, виявити внутрішні суперечності у механізмі примусового виконання рішень, а також визначити сучасні тенденції реформування системи виконавчого провадження (розділ 1, підрозділи 1.1–1.2). Методи аналізу та синтезу використано для виокремлення структурних елементів процедури звернення стягнення на майно, визначення її стадій, суб'єктного складу та особливостей правового регулювання, а також для узагальнення наукових підходів до розуміння правової природи виконавчого провадження (підрозділи 1.1, 2.1–2.2).

Функціональний метод застосовано з метою визначення функціонального призначення процедури звернення стягнення на майно боржника у системі примусового виконання рішень, зокрема як механізму забезпечення виконання зобов'язань, відновлення порушених прав стягувача та реалізації принципу обов'язковості судового рішення (підрозділ 1.1, розділ 2). Застосування системного підходу дало змогу розглядати процедуру звернення стягнення на майно як складову цілісного механізму виконавчого провадження, що включає взаємопов'язані етапи арешту майна, його оцінки, реалізації та задоволення вимог стягувача, а також визначити місце цієї процедури у загальній системі примусового виконання рішень (розділи 1–2). Історико-правовий метод використано для дослідження становлення та розвитку правового регулювання виконавчого провадження в Україні, з'ясування особливостей трансформації підходів до звернення стягнення на майно боржника та формування сучасної моделі примусового виконання рішень (підрозділ 1.1).

Застосування порівняльно-правового методу дозволило проаналізувати зарубіжний досвід правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні, виявити спільні та відмінні риси правових механізмів примусового виконання рішень у різних правових системах, а також обґрунтувати можливість використання відповідних підходів у національному законодавстві (підрозділ 1.3). За допомогою формально-юридичного методу здійснено тлумачення та системний аналіз норм законодавства, що регулюють порядок звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні, визначають правовий статус суб'єктів примусового виконання рішень, а також встановлюють процедури арешту, оцінки та реалізації майна боржника (розділи 1–2). Логіко-юридичний метод застосовано для уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження, зокрема таких категорій, як «звернення стягнення на майно боржника», «франдаторний правочин», «суб'єкти виконавчого провадження», «адміністративно-правовий

механізм примусового виконання рішень», а також для забезпечення внутрішньої узгодженості сформульованих висновків (підрозділи 2.1–2.3).

Метод правового моделювання використано для формування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні, зокрема щодо оптимізації діяльності суб'єктів примусового виконання рішень, удосконалення механізмів протидії фраздаторним правочинам та підвищення ефективності реалізації майна боржника (підрозділ 2.4).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, закони України «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», Цивільний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, а також підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України та інших органів державної влади, що регламентують організацію та здійснення примусового виконання рішень.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження сформовано на основі наукових праць провідних вітчизняних і зарубіжних учених у сфері цивільного процесуального, адміністративного та господарського права, а також виконавчого права. У роботі узагальнено доктринальні підходи до правової природи виконавчого провадження, принципів примусового виконання рішень, правового статусу суб'єктів виконавчого провадження та механізмів забезпечення ефективного звернення стягнення на майно боржника.

Емпіричну базу дослідження становлять офіційні статистичні та аналітичні матеріали щодо діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, узагальнення судової практики, зокрема Верховного Суду, а також практика застосування законодавства у сфері виконавчого провадження, що дозволило виявити проблеми правозастосування та

сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячені встановленню правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні. Здійснене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

-обґрунтовано науковий підхід до розуміння принципів реалізації звернення стягнення на майно боржника як системи практичних стандартів «стійкого виконання», що одночасно як забезпечують результативність примусового виконання, так і мінімізують ризики скасування виконавчих дій у судовому контролі, що дозволило розвинути положення про функціональний зв'язок принципів виконавчого провадження з доктриною фраздаторності, в межах якої було доведено, що ефективне звернення стягнення в ситуаціях «виведення активів» потребує інтеграції виконавчих інструментів із цивілістичними засадами добросовісності, недопустимості зловживання правом та ефективного способу захисту;

- запропоновано розглядати правову визначеність у процедурі звернення стягнення як самостійну гарантію не лише боржника, а й стягувача (через зниження простору для маніпуляцій і підвищення передбачуваності виконання), що уточнює традиційну інтерпретацію цього принципу, орієнтовану переважно на захист прав боржника;

удосконалено:

– систематизація основоположних нормативних вимог щодо звернення стягнення на майно боржника як ключової процедури процесуального виконавчого права, що дозволило сформувавши їх структурований перелік, де виокремлено: обмеженість межами виконавчого документа та принципом законності; пропорційність і співмірність примусового впливу; черговість звернення стягнення; обов'язковість встановлення майнової маси, що вимагає здійснення розшуку та виявлення активів боржника; опис і арешт як гарантія збереження майна; оцінка як умова справедливості та ефективності реалізації; реалізація майна через систему електронних торгів як механізму прозорості та конкурентності виконавчого провадження; процесуальні гарантії оскарження та контролю за діями виконавця;

- напрями підвищення ефективності нормативного механізму здійснення виконавчого провадження, які полягають у: розширенні повноважень приватних виконавців; перегляді обґрунтованості встановлення мораторіїв на примусове виконання судових рішень щодо окремих суб'єктів або звернення стягнення на окремі види майна; запровадженні збалансованого механізму виконання судових рішень, що передбачають здійснення різних комплексів виконавчих дій різними суб'єктами; забезпеченні належного кадрового потенціалу органів примусового виконання рішень, зокрема шляхом заповнення вакантних посад державних виконавців та відновлення доступу приватних виконавців до Автоматизованої системи виконавчого провадження за умови дотримання вимог законодавства; удосконаленні правового регулювання протидії фраздаторним правочинам боржників, спрямованим на ухилення від виконання судових рішень, зокрема шляхом запровадження чітких механізмів їх оскарження та визнання недійсними, розширення процесуальних можливостей державних і приватних виконавців щодо ініціювання відповідних судових процедур, а також удосконалення інформаційної взаємодії між державними реєстрами, органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями з метою виявлення та запобігання таким правочинам;

набуло подальшої розробки:

– дослідження інституту звернення стягнення на майно боржника, який обґрунтовано розуміти як самостійну процедурно-стадійну конструкцію (процес), що складається з послідовних стадій (виявлення та розшук активів; опис і оцінка; арешт; визначення режиму зберігання; вилучення; передача на зберігання; виключення з опису та зняття арешту; реалізація), та доведено, що відсутність належної систематизації норм, які регламентують ці стадії, знижує правову визначеність і ефективність примусового виконання;

- аргументація, що для України найбільш перспективним є не запозичення цілісної іноземної моделі, а поетапна імплементація окремих функціонально ефективних елементів зарубіжних систем, зокрема: обов'язку боржника розкривати інформацію про активи, страхування професійної відповідальності виконавця, аудіо- та відеофіксації виконавчих дій, відкритих реєстрів боржників і цифрового супроводу процедур арешту та реалізації майна, що обумовило висновок про те, що оптимізація національної моделі звернення стягнення на майно має ґрунтуватися на поєднанні професійної самостійності виконавця з ефективним державним і дисциплінарним контролем за законністю його діяльності;

- доцільність нормативного врегулювання механізмів протидії фраздаторним правочинам боржника, удосконалення кадрового забезпечення органів ДВС, розширення повноважень приватних виконавців та оптимізації взаємодії між різними суб'єктами виконавчого провадження;

- положення щодо правової природи діяльності приватного виконавця як суб'єкта, що поєднує елементи приватноправової автономії та публічно-владних повноважень, делегованих державою у сфері примусового виконання рішень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – шляхом їх використання у подальшій розробці засад правового регулювання процедури звернення стягнення на

майно у виконавчому провадженні (акт впровадження в науково-дослідну діяльність Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» від 04 травня 2026 року);

– *правотворчій діяльності* – отримані результати можна використовувати для удосконалення правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні (звернення до Комітету з правової політики Верховної Ради України);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичного забезпечення, розробки посібників, підручників та викладання курсів з таких навчальних дисциплін, як «Господарське право і процес», «Цивільний процес», «Фінансове право», «Інвестиційне право» та ін. (акт впровадження в освітній процес Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» від 04 травня 2026 року).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися: на 2 науково-практичних конференціях: «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р.), «*Наукова весна*» 2025» (м. Дніпро, 2025 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 6 наукових працях, серед яких 4 наукові статті опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, та 2 тези доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, що відображає результати проведеного дослідження. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані дисертантом унаслідок аналізу та безпосереднього використання в роботі науково-інформаційних, нормативно-правових джерел і матеріалів щодо правового регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.

Структура та обсяг дисертації визначається метою та завданням дослідження, складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку

використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 306 сторінок, з яких основний текст становить 237 сторінок. Список використаних джерел містить 227 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ПРОЦЕДУРИ ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА МАЙНО У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.2. Звернення стягнення на майно боржника у системі забезпечення виконання зобов'язань боржника

Належне виконання судових рішень відноситься до складових забезпечення верховенства права та законності в правозахисній системі будь-якої держави. Належне виконання судового рішення та інших виконавчих документів є ознакою належності реалізації та захисту прав і свобод особи.

Невиконання вимог, що є законними та обґрунтованими, у добровільному порядку вимагає пошуку ефективних шляхів забезпечити реальний захист прав та інтересів особи, в тому числі шляхом висунення вимоги до боржника у формі примусу задля забезпечення належного та реального виконання покладених на нього договірних чи позадоговірних зобов'язань.

Задля цього було створено систему органів примусового виконання, що функціонально у своїй діяльності мають сприяти належності реалізації обов'язку із відновлення порушеного права особи на виконавчого документу.

Отже, зазначене свідчить про актуальність здійснення наукового дослідження наукового завдання із встановлення сутності, місця та значення звернення стягнення на майно боржника у системі примусових заходів виконання рішення.

Стан наукової розробки проблеми пов'язується із використанням висновків, досягнутих у публікаціях таких вчених, як І.Я. Бабецька, С.С. Бичкова, М.В. Вінциславська, В.О. Гурєєв, П.П. Заворотько, І.І. Зеленкова, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, М.Й. Штефан, С.В. Щербак, В.В. Ярков та ін.. Однак при цьому питання встановлення сутності звернення стягнення на майно боржника

як примусовий захід виконання рішення не втрачає актуальності і має бути досліджено задля оптимізації системи захисту прав особи.

Метою підрозділу є встановлення сутності звернення стягнення на майно боржника як примусового заходу виконання рішення.

Питання удосконалення системи примусових заходів, спрямованих на забезпечення виконання рішення суду чи іншого акту залишається актуальним в сучасних умовах, попри постійно триваючу роботу із її удосконалення.

В Україні система виконавчого провадження впродовж останніх десятиліть суттєво змінилась за своєю структурою. Так, у 1998 році в Україні функціонувала державна виконавча служба, що діяла на підставі нормативних вимог, що містились у Законі України «Про державну виконавчу службу» [137], що трансформувалась у системі приватних та державних виконавців, що діють на підставі Закону України від 02.06.2016 № 1403-VIII «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [158] та спеціального Закону України «Про виконавче провадження» [136].

Розуміння виконавчого провадження попри те, що воно існує відносно вже тривалий час, але при цьому не є однозначним. Ряд вчених визначають виконавче провадження як складову стадію правосуддя і відповідно визначають його як частину судової системи [30]; ряд вчених виділяють виконавче провадження цивільного, господарського чи адміністративного процесів [24, с. 370].

І.І. Зеленкова обґрунтовує, що розуміння виконавчого провадження має виходити із його унікальної правової природи, що відмінною від судового розгляду, що визначає необхідність їх відмежування [37, с. 25-26].

До підстав відокремлення судового позовного провадження від виконавчого провадження необхідно віднести реалізацією останнього поза межами першого. Тобто судове провадження закінчується набуттям юридичної сили рішенням суду, і вже виконання судового рішення відбувається поза його межами. У часовому вимірі виконавче провадження відтак відбувається

починаючи із моменту набрання рішенням суду юридичної (законної) сили і до його отримання заінтересованими особами у справі, тоді як виконавче провадження починається з моменту оформлення виконавчого документу, окрім справ, для яких встановлюється негайне виконання судових рішень, що зокрема, закріплюється ст. 367 Цивільного процесуального кодексу України [208;68, с. 3;65].

Як окремий вид процесуальної діяльності розуміється здійснення виконавчого провадження В.В. Афанасьєвим [4, с. 5-7]. Продовжуючи думку В.В. Афанасьєва зазначимо, що попри перебування виконавчого провадження поза межами судового розгляду є наявним їх взаємозв'язок та наявними є механізми судового контролю, що застосовуються задля забезпечення ефективності належного виконання судового рішення. Так само виконання має забезпечуватись засобами адміністративного контролю.

Таким чином, в окремих випадках існує тісна взаємодія судового контролю та виконавчого провадження задля належності забезпечення захисту прав кредитора у договірних та позадоговірних зобов'язань [167, с. 3-11].

Проблематика дослідження сутності виконавчого провадження відноситься до актуальних тематик. Одним із перших комплексних дисертаційних досліджень, де предметом було визначено вивчення проблематики адміністративно-правового регулювання виконавчого провадження в Україні, здійснена С.В. Щербак у 2002 році [214]. С.В. Щербак авторка дійшла висновку про те, що виконавче провадження є специфічним інститутом адміністративного процесу, виділяючи при цьому особливий предмет і метод правового регулювання виконавчих правовідносин. С.В. Щербак вважає, що виконавчі правовідносини – це врегульовані законом суспільні відносини, що виникають між органами і посадовими особами Державної виконавчої служби (яка на той момент була єдиним органом, що здійснювала повноваження із забезпечення виконання судових рішень) та іншими суб'єктами виконавчого провадження з приводу примусової реалізації виконавчих документів. С.В. Щербак визначила, що методом правового

регулювання виконавчих правовідносин є санкціонований примус, що полягає в обов'язку державного виконавця вчиняти лише санкціоновані державою виконавчі дії у визначеному законом порядку; при цьому виконавчі правовідносини виникають у зв'язку з невиконанням боржником своїх обов'язків в добровільному порядку, тоді держава фактично санкціонує, дозволяє застосовувати при примусовому виконанні рішення заходи примусового виконання, що чітко передбачені законодавством про виконавче провадження [214, с. 14].

Звернення уваги до нормативних положень Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» дозволяє визначити, що на законодавчому рівні виокремлюється окрема стадія судового захисту та реалізації інших форм юрисдикційного захисту, що має здійснюватись на засадах: 1) верховенства права; 2) законності; 3) незалежності; 4) справедливості, неупередженості та об'єктивності; 5) обов'язковості виконання рішень; 6) диспозитивності; 7) гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами; 8) розумності строків виконавчого провадження; 9) співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями (ст. 4) [158].

Таким чином, необхідно підтримати концепцію відносної самостійності виконавчого провадження, що дозволяє зробити висновок про формування окремого інституту права і з подальшою його трансформацією в окрему галузь права, що має комплексний та міжгалузевий характер та зміст [201, с. 37; 37, с. 28].

При цьому Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу на те, що право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорювання та спричиненим цими діями наслідкам. Зокрема, такі висновки обґрунтовані у Постанові Верховного Суду від 5 червня 2018 року у справі №338/180/17 [121], від 11

вересня 2018 року у справі № 905/1926/16 [112], від 30 січня 2019 року у справі №569/17272/15-ц [119], від 19 травня 2020 року у справі №916/1608/18 [117].

Таким чином, матеріали судової практики свідчать про те, що захист прав та інтересів особи має відповідати вимогам реальності, а не формальності, саме тому виконавче провадження має визнаватися частиною правозахисної системи держави.

Належність здійснення права на захист полягає не лише в отриманні рішення суду у справі чи іншого юрисдикційного органу, а і у реальності відновлення порушеного права, тобто у виконанні відповідного акту [203, с. 515]. Судовий припис, що підтверджує наявність правовідношення, спрямований на встановлення юридичної визначеності та незаперечності відповідного права. У передбачених законом випадках такий припис може слугувати підставою для примусового виконання обов'язку відповідача [89]. Завершення процесу захисту порушеного чи оспорюваного права найчастіше ототожнюється з етапом виконавчого провадження, яке є логічним завершенням судового розгляду. Незважаючи на те, що судові рішення саме по собі встановлює факт наявності права та обов'язку, його ефективність залежить від реального виконання. Виконавче провадження забезпечує практичну реалізацію судового акта та фактичне поновлення порушеного права. Саме в межах цієї стадії забезпечується примусове виконання обов'язків відповідача, визначених судом. Таким чином, повний захист суб'єктивного права досягається не лише шляхом винесення рішення, а й через його виконання. Без дієвого механізму примусу рішення суду залишалося б декларативним. Отже, момент завершення захисту права не зводиться лише до постановлення судового рішення, а охоплює і його виконання, що відбувається в межах виконавчого провадження [164].

У ст. 124 Конституції України встановлюється, що рішення суду ухвалюється іменем України та має бути виконано обов'язково. Забезпечення виконання рішення може здійснюватися як добровільно, так і примусово [78, с. 3].

У процесі виконання судового рішення особливого значення набуває визначення меж застосування примусу як засобу впливу на боржника, який ухиляється від добровільного виконання взятих на себе зобов'язань. Примусове виконання є однією з форм державного втручання, покликаною забезпечити ефективність правосуддя та гарантувати відновлення порушеного права. Водночас надмірне або неправомірне застосування примусових заходів може призвести до порушення прав боржника, особливо у випадках звернення стягнення на його майно. Тому надзвичайно важливим є дотримання принципу пропорційності, забезпечення балансу між інтересами стягувача та правами боржника. У цьому контексті постає необхідність чіткого визначення меж допустимого примусу, який повинен залишатися виключно в рамках закону та не виходити за межі, встановлені процесуальними нормами, що регулюють виконавче провадження.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016р. встановлюється, що до системи заходів, вжиття яких допускається задля забезпечення належного виконання судового рішення, відносяться такі[136]:

«1) звернення стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), корпоративні права, майнові права інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб, або боржник володіє ними спільно з іншими особами;

2) звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника;

3) вилучення в боржника і передача стягувачу предметів, зазначених у рішенні;

4) заборона боржнику розпоряджатися та/або користуватися майном, яке належить йому на праві власності, у тому числі коштами, або встановлення боржнику обов'язку користуватися таким майном на умовах, визначених виконавцем;

5) інші заходи примусового характеру, передбачені цим Законом».

Отже, заходи примусового виконання рішень – це передбачені законом дії та інструменти, які застосовуються державним або приватним виконавцем для забезпечення фактичного виконання рішення суду чи іншого органу у випадку, якщо боржник добровільно не виконує покладені на нього обов'язки. Ці заходи мають на меті відновити порушене право стягувача та забезпечити обов'язковість виконання рішень, що є складовою принципу верховенства права.

Заходи примусового виконання можуть бути також визначені безпосередньо судовим рішенням. Зокрема, відповідно до ст. 38 Закону України «Про іпотеку» судовим рішенням може бути встановлено право іпотекодержателя здійснити продаж предмета іпотеки будь-якій особі – покупцеві – з дотриманням застережень, передбачених цим Законом [156]. До таких засобів доцільно віднести й конфіскацію майна, що застосовується на підставі вироку суду. У науковій літературі також висловлено пропозицію розглядати арешт майна, який застосовується з метою забезпечення подальшої конфіскації майна засудженого, як виключний засіб примусового виконання вироку суду, а також внести відповідні зміни до ст. 62 Закону України «Про виконавче провадження» [136].

Водночас наведений перелік заходів не розкриває змістової природи поняття «звернення стягнення на майно боржника», що має визначальне значення для розуміння цього інституту як елемента виконавчого провадження. Негативно на доктринальне та практичне тлумачення зазначеної категорії впливає й відсутність у Законі належної систематизації положень, а також спеціальної норми, яка б чітко розкривала зміст понять, що використовуються у відповідному нормативному акті.

З метою формулювання авторського визначення поняття «звернення стягнення на майно боржника» та з'ясування його сутності звернемося до аналізу наукових підходів.

Представниками процедурно-стадійного (технологічного) підходу є Т. О. Гуржій, Є.О. Музичка, які розглядають звернення стягнення як комплекс послідовних виконавчих дій, що охоплює: виявлення майна; опис і арешт (за потреби – вилучення); оцінку та примусову реалізацію. У межах цього підходу акцентується, що окремі дії (зокрема оцінка й реалізація) виконують забезпечувальну функцію щодо досягнення результату стягнення, а не є «самоцінними» примусовими актами [26, с. 76].

Ю. В. Білоусов як представник інституційно-структурного підходу до визначення поняття «звернення стягнення на майно боржника» пов'язує звернення стягнення з організацією виконання через черговість звернення стягнення на різні групи активів (передусім кошти, що складаються із рухомого та нерухомого майна), що дозволяє трактувати цей інститут як упорядкований механізм реалізації майнових вимог у виконавчому провадженні [10, с. 93–95]. Операційно-правовий підхід до розуміння поняття «звернення стягнення на майно боржника» визначається через категорію арешту, що пов'язується із визначенням змісту арешту майна як ключового елементу звернення стягнення, визначаючи його як дію виконавця, що включає опис майна, заборону відчуження та, за необхідності, вилучення; при цьому арешт зазвичай виступає складовою загального порядку звернення стягнення на майно боржника [15, с. 121-129].

Практико-орієнтований підхід до розуміння поняття «звернення стягнення на майно боржника», серед представників якого є О. А. Беяневич та О. В. Соломко, полягає у тому, що закон встановлює «єдиний нормативний алгоритм» звернення стягнення на майно боржника, однак його реалізація істотно варіює залежно від виду активу та пов'язаних з ним режимів (банківська таємниця, порядок доступу, специфіка опису та вилучення тощо). Таким чином, сутність інституту розкривається через процедуру й спеціальні правила щодо окремих видів майна [9, с. 4–6].

М. С. Долинська як представник розширювально-об'єктного підходу акцентує, що звернення стягнення як захід примусового виконання охоплює не

лише матеріальні речі, а й ширший спектр об'єктів: кошти, цінні папери, інше майно, майнові права, корпоративні права, майнові права інтелектуальної власності тощо; отже, категорія «майно боржника» тлумачиться функціонально – як будь-який актив, придатний до примусового задоволення вимоги стягувача [16, с. 409].

Застосування гарантійно-обмежувального підходу до розуміння поняття «звернення стягнення на майно боржника» через визначення меж стягнення розглядається через категорію мораторію, що показує, що зміст звернення стягнення проявляється також через систему законодавчих обмежень (мораторії, зупинення стягнення чи реалізації), які не ліквідують права кредитора на стягнення, але тимчасово блокують примусову реалізацію та ускладнюють «звичайний» перебіг виконавчих дій [36].

На нашу думку, попри примусовий характер і значну подібність до санкцій, заходи примусового виконання, спрямовані на реальне задоволення інтересів кредитора, зокрема й звернення стягнення на належне боржникові майно, слід кваліфікувати як засоби юридичного впливу на боржника, який не виконує добровільно взяті на себе зобов'язання. Зазначені засоби пов'язані із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) передбаченого чинним законодавством комплексу заходів примусового характеру, спрямованих на забезпечення реального виконання рішень судів та інших уповноважених органів (посадових осіб).

Запропоноване визначення узгоджується і з сучасним підходом законодавця, оскільки ст. 48 Закону України «Про виконавче провадження» містить вказівку на те, що «звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів з рахунків) та примусовій реалізації (пред'явленні електронних грошей до погашення в обмін на кошти, що перераховуються на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби, рахунок приватного виконавця)». Отже, законодавець пов'язує звернення стягнення з певним елементом відповідальності боржника, однак визначальною метою цього інституту є насамперед задоволення інтересів

кредитора (стягувача), а не покарання чи притягнення боржника до відповідальності.

З огляду на наведене, виконавче провадження постає необхідною ланкою системи гарантування прав і свобод особи у випадках наявності незадоволених вимог матеріального або нематеріального характеру до іншої особи (осіб).

За загальним правилом виконавче провадження реалізує компенсаційну функцію, однак доцільно акцентувати і на його превентивному потенціалі, притаманному цьому різновиду юридичного провадження, що зумовлено, по-перше, можливістю судового контролю, в межах якого може бути встановлено незаконність примусового виконання відповідного рішення, а по-друге – застосуванням до боржника заходів матеріального впливу, зокрема стягненням витрат виконавчого провадження, виконавчого збору, витрат спеціаліста та інших учасників виконавчого провадження тощо.

Водночас звернення стягнення на майно боржника фактично становить ключовий елемент виконавчих дій, що має примусовий характер щодо боржника та полягає у застосуванні комплексу заходів, спрямованих, з одного боку, на спонукання боржника до добровільного виконання рішення (що, утім, не звільняє його від обов'язку відшкодування витрат виконавчого провадження), а з іншого – на створення реальних умов для задоволення вимог стягувача за рахунок відповідних ресурсів боржника.

Авторське розуміння поняття «звернення стягнення на майно боржника» доцільно викласти як визначення одного із заходів примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), який спрямований на безпосереднє виконання виконавчих документів і реалізується шляхом вилучення у боржника та передачі стягувачу відповідного предмета, а також шляхом звернення стягнення на кошти боржника та інші активи тощо.

Окремий інтерес для дослідження, зокрема в контексті можливого доповнення переліку заходів примусового виконання судового рішення, становить астрент (фран. – *l'astreinte*), відомий законодавству Франції. У доктринальному та нормативному вимірі він розглядається як захід

стимулювання боржника до якнайшвидшого виконання виконавчого документа, який одночасно виконує функцію санкції у разі несвоєчасного або неповного виконання [21].

Астрент (фран. *astreinte*) є додатковим обов'язком боржника поряд із сплатою суми основного боргу здійснювати штрафні (пеневі) платежі, розмір яких послідовно збільшується за кожен день (інший визначений період) прострочення до моменту повного виконання покладених на нього обов'язків. Такий захід може бути безпосередньо встановлений у судовому рішенні. Зокрема, його застосування можливе з метою припинення порушень у сфері інтелектуальної власності; забезпечення приведення земельної ділянки у первісний стан у разі самочинного будівництва (без дотримання встановлених правил та без згоди власника); а також гарантування реалізації права одного з подружжя після розірвання шлюбу на спілкування з дітьми, які проживають з іншим із подружжя [212, с. 339-340; 194].

У порівняльно-правовому вимірі астрент передбачений у законодавстві Франції (ст. 11 ЦПК) [222], Греції (ст. 946 ЦПК) [221], Польщі (ст. 1050 ЦПК) [220], Португалії (ст. 829-А ЦК) [223], а також застосовується у Німеччині.

У наукових колах інших держав порушується питання щодо доцільності імплементації астренту у національні правопорядки. Водночас, до запровадження такого інституту пропонується попередньо винести на фахове обговорення низку першочергових питань, зокрема:

- за чиєю ініціативою має призначатися астрент – суду чи/або стягувача;
- якою має бути сфера його застосування;
- якими мають бути механізм і процедура його встановлення;
- на чию користь має стягуватися астрент – бюджету чи сторони;
- яким є співвідношення астренту зі збитками та цивільно-правовими штрафами;
- яким чином мають визначатися строки стягнення та хто уповноважений встановлювати остаточний розмір астренту;

– у яких нормативно-правових актах мають бути врегульовані відповідні питання.

На нашу думку, зазначена проблематика є актуальною й для України, оскільки потенційне запровадження астренту може виконувати стимулюючу (превентивну) функцію, спонукаючи боржника до якнайшвидшого виконання судового рішення, адже у разі зволікання для нього настануть додаткові негативні майнові наслідки. Разом із тим застосування такого заходу в кожній конкретній справі має бути обумовлене урахуванням майнового (матеріального) стану боржника та принципу пропорційності втручання у його права.

Можливість застосування астренту, на наш погляд, повинна бути прямо передбачена законом, однак його встановлення доцільно віднести до виключної компетенції суду. Застосування астренту як правового інструменту надало б кредиторів ефективний механізм реагування на випадки зловживання боржником процесуальними й матеріальними правами, а також сприяло б балансуванню права боржника на відстрочку чи розстрочку виконання рішення із правом стягувача на своєчасне та повне виконання судового акта.

У зв'язку з цим вважаємо доцільним доповнити ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» таким заходом примусового виконання, як астрент, а також уточнити редакцію п. 5, виклавши його в такій редакції:

5) інші заходи примусового характеру, які передбачені Законом, іншими нормативними актами та рішенням суду».

З урахуванням наведеного матеріалу та аналізу наукових позицій автор вважає за необхідне на теоретичному рівні здійснити систематизацію заходів примусового виконання рішення, виокремивши:

прямі заходи примусового виконання, зокрема звернення стягнення на кошти, заробітну плату, цінні папери тощо;

заходи впливу на боржника стимулюючого характеру, спрямовані на спонукання до виконання рішення, зокрема штраф, який накладається

виконавцем, потенційна можливість ініціювання кримінального провадження, тимчасове обмеження у праві виїзду за межі країни тощо;

заходи забезпечення виконання рішення, зокрема арешт майна, заборона боржнику розпоряджатися належним йому майном, вилучення майна та передача його на зберігання іншим особам.

У цьому контексті автор пропонує сформулювати нову концепцію щодо створення науково обґрунтованого переліку засобів впливу у виконавчому провадженні, застосування яких має забезпечувати повне, своєчасне та неупереджене виконання рішення, де необхідним є обґрунтування, що кожен із зазначених засобів повинен застосовуватися у визначеній послідовності з урахуванням матеріального стану боржника та особливостей його поведінки у процесі виконання рішення. Відповідні теоретичні положення мають отримати послідовне та системне нормативне закріплення у законодавстві.

Крім того, обґрунтованою є позиція С. Я. Фурси, відповідно до якої «звернення стягнення на майно боржника» як захід примусового виконання рішення доцільно розглядати не лише як окрему виконавчу дію, а як процес, у межах якого повинні враховуватися всі юридично значимі аспекти майбутнього виконання рішення та який може бути структурований у вигляді відповідних стадій. Як зазначає вчений, такий процес у тому чи іншому вигляді має бути предметом наукового аналізу й отримати нормативне закріплення як процедура звернення стягнення на майно боржника. Відтак запропоновані складові (стадії) можуть сприйматися як варіант найбільш розгорнутої процедури, яка здатна модифікуватися залежно від конкретного виконавчого провадження; у зв'язку з цим можливі різні сценарії її реалізації. При безпосередньому здійсненні зазначеної процедури виконавець зобов'язаний керуватися комплексом правил, що формують цю процедуру (спеціальні правила), а також загальними правилами виконавчого провадження, які на неї впливають [200, с. 10].

Водночас щодо запропонованої С. Я. Фурсою складової процедури у вигляді виявлення та розшуку майна боржника слід зауважити, що чинне

законодавство не містить належної систематизації норм, які регламентують відповідні питання. Зокрема, про розшук майна боржника – фізичної особи, передусім транспортних засобів, та іншого майна боржника – юридичної особи йдеться у ст. 36 Закону України «Про виконавче провадження», однак зазначена стаття розміщена поза межами Розділу VII зазначеного Закону, у якому унормовано порядок звернення стягнення на майно боржника.

Що стосується «виявлення майна», то відповідний термін використовується у ст. 24 Закону України «Про виконавче провадження», однак у контексті виявлення лише грошових коштів боржника. Водночас ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження» має назву «Арешт та вилучення майна (коштів) боржника», але її зміст охоплює також такі дії виконавця, як опис майна (ч. 5), що має самостійне правове значення. Далі норма передбачає порядок вилучення арештованого майна (ч. 7), а у ст. 57 Закону України «Про виконавче провадження» врегульовано питання визначення вартості та оцінки майна боржника, що, з позиції автора, є некоректним з огляду на логіку процедури, оскільки оцінка майна має передувати його вилученню або передачі на реалізацію.

З огляду на це, на думку автора, всі складові процедури звернення стягнення на майно боржника мають бути належним чином систематизовані та отримати послідовну регламентацію в межах окремих норм Розділу VII «Порядок звернення стягнення на майно боржника» Закону України «Про виконавче провадження». При цьому першочергово має бути унормована загальна процедура (порядок) звернення стягнення на майно боржника, і лише після цього – розкрито її спеціальні (особливі) аспекти. Відповідна систематизація має бути здійснена насамперед на доктринальному рівні, а вже згодом – імплементована у законодавство.

У зв'язку з цим автором запропоновано такий перелік і послідовність стадій звернення стягнення на майно боржника: виявлення; розшук; опис та оцінка; арешт майна боржника; залишення майна на зберігання боржникові чи членам його сім'ї (обмеження у праві користування, опечатування); вилучення

майна; його транспортування та передача на зберігання іншим особам за договором; виключення майна з акта опису та зняття з нього арешту; реалізація майна боржника, на яке звернено стягнення.

Водночас слід підкреслити, що наведена модель відображає максимально широку (розгорнуту) процедуру звернення стягнення, тоді як кількість і поєднання стадій у кожному конкретному виконавчому провадженні визначатимуться сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників; відповідно, не в усіх випадках усі стадії будуть наявними.

Так, у порядку забезпечення позову, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 152 ЦПК України, може здійснюватися передача речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам. У такій ситуації відповідна річ повинна бути виявлена, вилучена і лише після цього передана на зберігання, минаючи стадії оцінки та арешту. За цих умов актуалізується потреба в ознайомленні позивача зі станом речі – за аналогією зі ст. 60 Закону України «Про виконавче провадження» [208].

Забезпечення виконання зобов'язань боржника є однією з ключових проблем як матеріального, так і процесуального права, оскільки саме ефективність механізмів виконання визначає реальну цінність будь-якого суб'єктивного права. Формальне визнання права або покладення обов'язку без наявності дієвих інструментів їх реалізації позбавляє правове регулювання практичного сенсу. У цьому контексті звернення стягнення на майно боржника виступає центральним елементом системи забезпечення виконання зобов'язань, оскільки воно трансформує юридичний обов'язок боржника у фактичне задоволення вимог стягувача.

У широкому розумінні забезпечення виконання зобов'язань охоплює сукупність правових засобів, спрямованих на стимулювання боржника до належного виконання свого обов'язку або на компенсацію негативних наслідків його невиконання. У матеріально-правовій площині такими засобами традиційно визнаються неустойка, застава, порука, гарантія, притримання тощо. Водночас навіть наявність зазначених інститутів не

гарантує реального виконання зобов'язання у випадку ухилення боржника від добровільного виконання. Саме тому система забезпечення виконання зобов'язань не може розглядатися виключно крізь призму матеріального права, а потребує залучення механізмів примусового виконання, ключове місце серед яких посідає звернення стягнення на майно боржника.

Звернення стягнення на майно боржника є універсальним способом примусового задоволення вимог кредитора (стягувача), який застосовується у разі, коли боржник не виконує покладений на нього обов'язок добровільно. Його універсальність полягає в тому, що майновий примус може бути застосований незалежно від характеру первісного зобов'язання – грошового чи негрошового. Навіть у випадках, коли рішення суду передбачає вчинення певних дій або утримання від їх вчинення, кінцевим засобом впливу нерідко стає майнове стягнення у формі штрафів, виконавчого збору або звернення стягнення на майно для компенсації невиконаного обов'язку.

У системі забезпечення виконання зобов'язань звернення стягнення на майно виконує кілька взаємопов'язаних функцій. По-перше, воно має компенсаторний характер, оскільки спрямоване на відновлення майнової сфери стягувача шляхом задоволення його вимог за рахунок майна боржника. По-друге, звернення стягнення виконує превентивну функцію, адже сама можливість примусового вилучення та реалізації майна стимулює боржника до добровільного виконання зобов'язання. По-третє, цей інститут має карально-обмежувальний вимір, оскільки пов'язаний з істотним втручанням у право власності боржника, що є допустимим лише за умови дотримання принципів законності, пропорційності та процесуальних гарантій.

Важливо наголосити, що звернення стягнення на майно боржника не є первинним і самодостатнім способом забезпечення виконання зобов'язань. Воно функціонує як крайній захід, який застосовується після того, як боржник не виконав зобов'язання добровільно або коли інші, менш обтяжливі способи впливу виявилися неефективними. Такий підхід узгоджується із загальними засадами правового регулювання, відповідно до яких втручання держави у

сферу приватної автономії має бути мінімально необхідним для досягнення легітимної мети.

У системному вимірі звернення стягнення на майно боржника займає проміжне, але водночас ключове місце між матеріально-правовими засобами забезпечення виконання зобов'язань і процесуально-правовими механізмами їх реалізації. З одного боку, воно тісно пов'язане з матеріальними інститутами, такими як застава чи іпотека, оскільки саме ці правові конструкції часто визначають обсяг, черговість і специфіку звернення стягнення на конкретне майно. З іншого боку, звернення стягнення реалізується переважно у межах виконавчого провадження, що зумовлює його процесуальний характер та підпорядкованість нормам публічного права.

У цьому сенсі звернення стягнення на майно боржника виступає своєрідним «мостом» між приватноправовими зобов'язальними відносинами та публічно-правовим механізмом примусу. Первісно зобов'язання виникає як результат автономного волевиявлення сторін або як наслідок правопорушення, але у разі його невиконання держава бере на себе функцію забезпечення реалізації порушеного права шляхом застосування владних інструментів впливу. Саме через звернення стягнення на майно держава трансформує абстрактний обов'язок боржника у реальний економічний результат.

Особливе значення звернення стягнення на майно боржника має у контексті принципу обов'язковості рішень суду та інших юрисдикційних органів. Виконання рішення є завершальною, але не завжди обов'язковою стадією правозастосування, однак саме можливість звернення стягнення на майно гарантує, що судові рішення не залишаться декларативним. У цьому аспекті звернення стягнення слугує інструментом підтримання авторитету судової влади та довіри до правової системи загалом.

Водночас звернення стягнення на майно боржника не може розглядатися як абсолютний і безмежний механізм. Його застосування обмежується низкою матеріально-правових і процесуальних застережень, спрямованих на захист мінімального майнового та соціального статусу боржника. Законодавче

закріплення переліку майна, на яке не може бути звернено стягнення, обмежень щодо стягнення із заробітної плати та інших доходів, а також процедурних гарантій оскарження дій виконавця свідчить про прагнення законодавця забезпечити баланс між інтересами стягувача та боржника.

У системі забезпечення виконання зобов'язань звернення стягнення на майно боржника також виконує функцію універсального резервного механізму. Навіть у випадках, коли спеціальні способи забезпечення (наприклад, застава) виявляються неефективними або відсутні, майнове стягнення дозволяє досягти мети виконання зобов'язання за рахунок будь-яких активів боржника, що не вилучені з цивільного обігу. Це зумовлює особливу роль даного інституту у правовій системі та пояснює його центральне місце у виконавчому провадженні.

Таким чином, звернення стягнення на майно боржника у системі забезпечення виконання зобов'язань слід розглядати як комплексний правовий механізм, що поєднує елементи матеріального та процесуального права, приватноправові та публічно-правові засади, стимулюючі та примусові інструменти впливу. Воно не лише забезпечує реальне задоволення вимог стягувача, але й виконує ширшу системну функцію – гарантує дієвість зобов'язального права, ефективність судового захисту та стабільність правопорядку. Саме тому аналіз звернення стягнення на майно боржника є необхідною передумовою для подальшого дослідження процедурних аспектів його реалізації у межах виконавчого провадження.

1.2 Основоположні нормативні вимоги із здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні

Нормативне регулювання організації та здійснення примусового виконання рішень характеризується комплексністю та включає приписи різної галузевої належності. Значний масив питань, пов'язаних із забезпеченням можливості відкриття виконавчого провадження та реалізацією виконавчих

дій, вирішується судом. Йдеться як про процесуальні ситуації, вирішення яких створює потенційну передумову для ініціювання виконавчого провадження (зокрема, поновлення пропущеного строку пред'явлення виконавчого документа до виконання, видача дубліката виконавчого документа), так і про питання, що виникають безпосередньо в ході виконання рішення (наприклад, затвердження мирової угоди, укладеної в процесі виконання, надання відстрочки/розстрочки виконання тощо).

Норми, що визначають порядок вирішення зазначених питань, містяться як у актах, які регламентують відповідну юрисдикційну діяльність суду (зокрема, ЦПК України, ГПК України, КАС України, КПК України), так і в актах, спрямованих на врегулювання власне процедури примусового виконання рішень (Закон України «Про виконавче провадження», Інструкція з організації примусового виконання рішень). Особливо виразно різногалузевий характер цих приписів виявляється при аналізі нормативно-правових актів, що встановлюють порядок взаємодії виконавців із органами державної влади, посадовими особами та іншими суб'єктами (наприклад, органами поліції, прикордонної служби, митної служби, нотаріусами тощо). При цьому відповідні приписи, регламентуючи таку взаємодію, не виходять за межі предмета регулювання відповідних галузей законодавства (зокрема, адміністративного, митного, законодавства про нотаріат тощо), однак з огляду на їх функціональну спрямованість на забезпечення окремих аспектів примусового виконання рішень, наявні підстави відносити їх також і до сфери законодавства про організацію та здійснення примусового виконання рішень [169, с. 357].

І. В. Лимарь акцентує увагу на тісному взаємозв'язку виконавчого провадження з попередніми стадіями цивільного процесу, а також на спільності цільових орієнтирів усіх видів судочинства – цивільного, господарського та адміністративного, які полягають у захисті та відновленні порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [66, с. 186-190]. Водночас, попри те що

у виконавчому провадженні дійсно реалізується захист відповідних прав, свобод і інтересів, видається передчасним стверджувати про його «нерозривний зв'язок» з іншими стадіями цивільного процесу. Це зумовлено тим, що виконавче провадження не є обов'язковим завершальним етапом цивільного процесу (як і будь-якого іншого виду судового процесу), оскільки не кожне судове рішення потребує чи допускає примусове виконання.

А. І. Педан розглядає виконавчий процес як гарантію реалізації завдань судочинства та адміністративної діяльності уповноважених органів і посадових осіб, підкреслюючи, що саме він забезпечує доведення процесу захисту порушених або оспорюваних прав і свобод людини до його логічного завершення – фактичного виконання ухваленого рішення, яке за своєю природою має бути справедливим, гуманістичним і спрямованим на досягнення позитивного результату як для суспільства в цілому, так і для окремого його представника [93, с. 130-134]. Проте така позиція викликає певні застереження, оскільки виконавче провадження не може розглядатися як гарант виконання завдань жодного з видів судочинства. Чинне законодавство не відносить виконання судових рішень до переліку завдань відповідних процесуальних форм, крім того, не всі судові рішення за своєю правовою природою передбачають можливість або необхідність їх примусового виконання.

О. С. Ткачук, зі свого боку, зазначає, що поділяє підхід до розуміння виконання судових рішень як складової частини, тобто структурного елемента цивільного процесу, підкреслюючи, що, незважаючи на наявність дискусійних аспектів, такий підхід залишається традиційним і домінуючим у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі [192, с. 261]. Як зазначає І.Л. Сердечна, виявляючи повагу до наведеної наукової позиції, водночас доцільно зауважити, що хоча суд у межах цивільного процесу й звертає судові рішення до виконання, норми чинного цивільного процесуального законодавства не закріплюють виконання судових рішень як структурний елемент цивільного процесу. Окрім того, суд не завжди виступає обов'язковим суб'єктом

правовідносин у виконавчому провадженні, оскільки примусове виконання рішення може здійснюватися і без його безпосередньої участі, зокрема за відсутності необхідності вирішення питань, віднесених до виключної компетенції суду, або за відсутності скарг на законність виконавчого провадження [180, с. 88-95].

У цьому контексті заслуговує на увагу і висновок Л. С. Малярчук, яка наголошує, що одним із перших доказів існування виконавчого процесу поза межами судового є те, що примусове виконання рішень не належить до компетенції суду [74, с. 134-138].

С. В. Щербак зазначає, що в сучасній юридичній доктрині та правозастосовній практиці термін «виконавче провадження» функціонує у кількох смислових площинах: по-перше, як найменування галузі законодавства, якою регламентується діяльність щодо примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів; по-друге, як позначення конкретної виконавчої справи, що перебуває на обліку у відповідному органі державної виконавчої служби та має реєстраційний номер; по-третє, як назва навчальної дисципліни, предметом якої є опанування теорії та практики примусового виконання рішень [216, с. 16]. Поряд із цим, у наукових працях С. Я. Фурси використовується поняття «законодавство про виконавче провадження» – у контексті нормативного впорядкування суспільних відносин, які виникають у процесі примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів між суб'єктами, що здійснюють виконавчі дії, сторонами виконавчого провадження, а також особами, які сприяють державному виконавцеві у вчиненні виконавчих дій [202, с. 12-16]. Для коректного визначення місця правових норм, що регулюють організацію та здійснення примусового виконання рішень, у системі законодавства України доцільно звернутися до теоретико-правових засад розуміння системи законодавства.

Систему законодавства, як підкреслює О.Ф. Скакун, доцільно визначати як цілісний, внутрішньо узгоджений комплекс нормативно-правових приписів,

закріплених у законах, який структуровано за галузями та інститутами законодавства відповідно до предмета і методу правового регулювання [183, с. 318]. Отже, сутнісною ознакою системи законодавства є впорядкування (угруповання) норм права, що регулюють певні правовідносини, де вирішальними критеріями такого впорядкування виступають предмет та метод їх правового регулювання.

Правовідносини, що виникають у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень, характеризуються відносною різноманітністю. Вони охоплюють, зокрема, поліаспектні процесуальні правовідносини (як безпосередньо пов'язані із здійсненням виконавчого провадження, так і суміжні – наприклад, вирішення судом окремих питань, що виникають у ході примусового виконання), а також поліаспектні матеріальні правовідносини (що стосуються організації та правового статусу органів і осіб, уповноважених на примусове виконання рішень, а також правових засад їх взаємодії з іншими суб'єктами, які, не будучи заінтересованими в результаті виконання, сприяють його здійсненню). Вказані правовідносини вирізняються специфічним суб'єктним складом і властивостями та мають відносно визначений загальний об'єкт, оскільки в цілому здійснюються з приводу примусового виконання відповідного рішення. З огляду на це загальний предмет правового регулювання у сфері виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) може бути визначений як організація та здійснення примусового виконання рішень [169, с. 122–126].

Щодо методу правового регулювання, у науковій літературі поширеним є підхід, за яким метод виконавчого провадження ототожнюється із «санкціонованим примусом». Так, С. Я. Фурса та С. В. Щербак обґрунтовують, що загальний метод правового регулювання виконавчих правовідносин не може бути кваліфікований як диспозитивний, оскільки в його основі лежить санкціонування державою (а також стягувачем) застосування примусу до зобов'язаної особи. Визначальним у цьому сенсі є принцип державного санкціонування дій, спрямованих на обмеження окремих прав боржника

(зокрема, права на недоторканність житла, права власності тощо). Саме з цього, на їхню думку, випливає узагальнена назва методу правового регулювання виконавчих правовідносин – «санкціонований примус» [204, с. 32].

Навіть за умови виокремлення лише функціонального аспекту виконавчого провадження, тобто безпосередньо процесу примусового виконання рішень із залишенням поза увагою організаційної складової, не всі правовідносини, що виникають у межах цього процесу, можуть бути охарактеризовані через призму санкціонованого примусу як універсального методу правового регулювання. Так, взаємодія виконавця з окремими учасниками виконавчого провадження – зокрема із зберігачем майна, оператором електронного торговельного майданчика, організатором торгів, банківськими установами – ґрунтується на договірних засадах. Отже, у виконавчому провадженні поєднуються як імперативні, так і диспозитивні начала, що неминуче позначається і на характеристиці методів його правового регулювання [174, с. 20-24]. Питання методу правового регулювання у виконавчому провадженні потребує окремого аналізу, до якого доцільно звернутися пізніше – у межах дослідження галузевої належності норм, що регламентують примусове виконання рішень, у контексті системи права України.

У площині визначення галузевої належності норм права, які регулюють виконавче провадження в Україні, доцільно звернутися до Класифікатора галузей законодавства України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02.06.2004 № 43/5 [141]. Відповідно до положень цього нормативно-правового акта виконавче провадження формально віднесено до рубрики цивільного процесуального законодавства. Водночас ґрунтовний аналіз зазначеного Класифікатора свідчить про те, що законодавець фактично розподілив норми, які регулюють виконання судових рішень, ухвалених у межах різних видів судової юрисдикції, між тими галузями законодавства, які регламентують порядок ухвалення відповідних рішень. Так, у межах галузі

«Адміністративне законодавство. Адміністративний процес» (шифр 080.000.000) передбачено підгалузь «Виконання рішень суду» (шифр 080.010.060), а в межах галузі «Господарсько-процесуальне законодавство» (шифр 100.000.000) – підгалузь «Виконання рішення, ухвали, постанови господарського суду» (шифр 100.080.000) [141]. Такий підхід не повною мірою узгоджується із сутністю виконавчого провадження як комплексного правового явища. Більше того, поза межами цієї класифікації фактично залишилися питання виконання рішень несудових юрисдикційних органів (посадових осіб), а також організація діяльності приватних виконавців, які не належать до органів державної влади чи органів місцевого самоврядування і, відповідно, не можуть бути охоплені галуззю «Основи конституційного ладу», у межах якої в Класифікаторі представлені суб'єкти публічної влади.

На думку О. Ф. Скакун, галузь законодавства слід розуміти як сукупність нормативно-правових актів, об'єднаних спільною сферою правового регулювання, які характеризуються єдністю змісту, форми та системних зв'язків нормативних приписів і логічно структуровані на відповідні інститути законодавства [183, с. 321]. Подібної позиції дотримуються і Ю. Л. Бошицький та інші дослідники, які визначають галузь законодавства як систему нормативно-правових актів, що регулюють однорідну сферу суспільних відносин, яка становить предмет правового регулювання [71, с. 45]. Екстраполяція наведених теоретичних положень на сферу організації та здійснення примусового виконання рішень дає підстави для висновку, що сукупність норм права, якими регламентуються відповідні суспільні відносини, утворює самостійну галузь вітчизняного законодавства.

На користь такого висновку свідчить низка аргументів, зокрема з урахуванням ознак галузі законодавства, запропонованих О. Ф. Скакун [183]. По-перше, наявність базових нормативно-правових актів, що комплексно регулюють ключові питання організації та здійснення примусового виконання рішень. Йдеться, зокрема, про Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»

[158], норми якого визначають організаційні засади примусового виконання рішень в Україні, а також Закон України «Про виконавче провадження», який встановлює порядок здійснення такого виконання. Конституційною основою відповідного законодавства є Конституція України, положення частин першої та другої статті 129-1 якої закріплюють обов'язковість судового рішення до виконання та обов'язок держави забезпечити його виконання у визначеному законом порядку. Перелік рішень, що підлягають примусовому виконанню на підставі виконавчих документів, визначений саме Законом України «Про виконавче провадження».

По-друге, норми, що регулюють сферу організації та здійснення примусового виконання рішень, утворюють сукупність нормативно-правових актів, об'єднаних спільним предметом правового регулювання – якісно однорідною сферою суспільних відносин. Зазначена сфера регламентується значною кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили та галузевої належності. Окрім уже згаданих спеціальних законів, до них належать ЦПК України, ГПК України, КАС України, КПК України, які містять численні норми щодо вирішення судами питань, пов'язаних із примусовим виконанням рішень (зокрема, поновлення строку пред'явлення виконавчого документа до виконання, надання відстрочки чи розстрочки виконання рішення), а також щодо забезпечення законності у виконавчому провадженні шляхом розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавця або посадових осіб органів державної виконавчої служби. Вказані норми перебувають у тісному системному зв'язку з приписами Закону України «Про виконавче провадження». Окремі організаційні та процедурні аспекти примусового виконання деталізуються в Інструкції з організації примусового виконання рішень, а порядок реалізації арештованого майна – у Порядку реалізації арештованого майна [152].

Значний масив законодавства у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень становлять нормативно-правові акти, спрямовані на регламентацію взаємодії виконавців з іншими суб'єктами під

час здійснення виконавчих дій. Так, Порядок взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів [147], визначає механізм координації дій між Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією України та державними і приватними виконавцями у процесі примусового виконання рішень. Водночас Порядок взаємодії органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, та органів Державної прикордонної служби України під час здійснення виконавчого провадження [147] закріплює правовий механізм узгодження дій між відповідними суб'єктами у разі застосування до осіб заходів тимчасового обмеження права виїзду з України або заборони в'їзду в Україну із використанням інформаційних ресурсів Державної прикордонної служби України.

Ще однією ознакою галузі законодавства є єдність змісту нормативно-правових актів, що до неї входять, яка виявляється в спільності принципів правового регулювання, єдності джерел формування правових норм та узгодженості базових положень. У цьому контексті слід зазначити, що основні акти законодавства про організацію та здійснення примусового виконання рішень містять бланкетні норми, які відсилають до інших нормативно-правових актів цієї ж галузі, де деталізуються особливості вчинення окремих виконавчих дій. Зокрема, частина друга статті 61 Закону України «Про виконавче провадження» передбачає, що порядок проведення електронних торгів визначається Міністерством юстиції України. Реалізація цієї норми здійснюється через Порядок реалізації арештованого майна, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 № 2831/5 [152].

Важливою характеристикою законодавства про організацію та здійснення примусового виконання рішень є також єдність його форми, яка проявляється у внутрішній упорядкованості нормативно-правових актів та їх здатності утворювати цілісну систему. Така цілісність простежується як у вертикальному, так і в горизонтальному вимірах. У вертикальному аспекті

структура відповідних нормативно-правових актів включає: Конституцію України, яка закріплює обов'язковість виконання судових рішень та визначає загальні засади діяльності органів державної влади і їх посадових осіб (зокрема, органів державної виконавчої служби та державних виконавців як посадових осіб органів державної влади), а також принцип законності їх діяльності – обов'язок діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією і законами України; закони України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження», що формують правовий механізм організації та здійснення примусового виконання рішень; підзаконні нормативно-правові акти, якими деталізується процедура примусового виконання рішень у цілому (зокрема, Інструкція з організації примусового виконання рішень) або окремі її елементи (наприклад, порядок проведення електронних торгів, врегульований Порядком реалізації арештованого майна, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 № 2831/5).

У горизонтальному вимірі доцільно виокремлювати: 1) на рівні Основного Закону – Конституцію України; 2) на рівні законів України – Закони України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження», а також ЦПК України, ГПК України, КАС України, КПК України, окремі норми яких регламентують вирішення судами питань, пов'язаних із примусовим виконанням рішень, та забезпечення законності виконавчого провадження; 3) на рівні підзаконних нормативно-правових актів – акти, що деталізують процедуру здійснення примусового виконання рішень, порядок вчинення окремих виконавчих дій і взаємодію виконавців з іншими суб'єктами (зокрема, Інструкція з організації примусового виконання рішень, Порядок взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів).

Наступною характерною ознакою галузі законодавства є наявність системних зв'язків між актами цієї галузі та нормативно-правовими актами інших галузей законодавства, що реалізуються через взаємоузгоджені правові приписи. Найбільш наочно такі зв'язки проявляються у співвідношенні норм Закону України «Про виконавче провадження» з положеннями ЦПК України, ГПК України, КАС України та КПК України. Так, частина перша статті 31 Закону України «Про виконавче провадження» закріплює право виконавця або сторони виконавчого провадження звернутися до суду, який видав виконавчий документ, із заявою про роз'яснення відповідного рішення, тоді як порядок реалізації цього права та процедура розгляду такої заяви врегульовані статтею 271 ЦПК України.

Окремої уваги заслуговує формально-логічний поділ законодавства на інститути законодавства. У цьому аспекті в межах законодавства про організацію та здійснення примусового виконання рішень теоретично можливо було б виокремити законодавство про організацію примусового виконання рішень та законодавство про здійснення примусового виконання рішень (виконавче провадження). Однак структура нормативно-правових приписів у цій сфері має специфічний характер, оскільки більшість із них у тій чи іншій мірі регулюють як організаційні, так і процесуальні аспекти примусового виконання рішень. Зокрема, Закони України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження» містять норми, що охоплюють обидві зазначені складові. Так, стаття 4 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» визначає принципи діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, які безпосередньо стосуються здійснення примусового виконання рішень як основного напрямку їх діяльності. Водночас стаття 2 Закону України «Про виконавче провадження» закріплює принципи виконавчого провадження, що хоча й не є тотожними принципам діяльності виконавців, проте частково з ними перетинаються. Інструкція з організації

примусового виконання рішень переважно регламентує процедуру примусового виконання рішень, однак у пункті 3 розділу I містить перелік органів державної виконавчої служби, що належить до організаційного аспекту відповідної діяльності. З огляду на таку специфіку нормативного матеріалу доцільно вести мову про цілісне сприйняття законодавства про організацію та здійснення примусового виконання рішень без його подальшої жорсткої диференціації на нормативно-правові акти організаційного та суто процесуального характеру [174, с. 22–23].

З огляду на наведене, а також беручи до уваги розуміння комплексних галузей законодавства як таких, що спрямовані на врегулювання не однорідних, а різнорідних суспільних відносин (адміністративних, фінансових, цивільних, трудових, підприємницьких тощо) шляхом поєднання норм різних галузей права (зокрема, господарське, транспортне, ювенальне, муніципальне (комунальне) законодавство та ін.) [183, с. 321], є підстави стверджувати, що сукупність нормативно-правових актів, які містять норми, спрямовані на регулювання організації та здійснення примусового виконання рішень в Україні, утворює комплексну галузь законодавства України – законодавство про організацію та здійснення примусового виконання рішень (виконавче законодавство). Враховуючи сутність виконавчого провадження як сукупності діянь суб'єктів виконавчого провадження, врегульованих нормами права, що прямо чи опосередковано спрямовані на примусове виконання рішення суду або іншого органу (посадової особи), доцільно констатувати, що саме ця діяльність і становить зміст здійснення примусового виконання рішень. Відтак, норми права, закріплені у відповідних нормативно-правових актах і такі, що регламентують виконавче провадження в Україні, належать до законодавства про організацію та здійснення примусового виконання рішень [174с. 23].

Водночас у науково-правовій доктрині відсутня усталена позиція щодо місця організації та здійснення примусового виконання рішень у системі права. Узагальнено наявні підходи можуть бути згруповані так: 1) виконавче

провадження розглядається як утворення (підгалузь) іншої галузі права, насамперед адміністративного (Р. С. Калінін); 2) виконавче провадження не ототожнюється з жодною конкретною галуззю права та має міжгалузевий характер (Л. А. Остафійчук); 3) виконавчий процес (виконавче право тощо) обґрунтовується як самостійна галузь права (О. М. Науменко, О. О. Чумак, С. В. Щербак); 4) виконання судових рішень інтерпретується як складова відповідного судового процесу (В. В. Комаров, Л. Г. Талан, С. О. Якимчук). Оскільки аргументація щодо непереконливості останнього підходу вже була наведена раніше, видається методологічно виправданим зосередитися на аналізі перших трьох концептуальних позицій.

Р. С. Калінін обґрунтовує тезу про те, що виконавче провадження є підгалуззю адміністративного права та за своєю природою має адміністративно-процедурний характер. На його думку, воно спрямоване на примусову реалізацію охоронно-відновлювальної функції суб'єктом владних повноважень – державним виконавцем – у межах примусового виконання виконавчих документів відповідно до закону. Дослідник стверджує, що виконавче провадження має спільні з адміністративним правом предмет, методи й способи правового регулювання, а його відокремлення зумовлене передусім специфічною метою – спрямованістю на примусове виконання відповідних виконавчих документів [39, с. 75–76].

Загалом наведені висновки можуть бути прийнятні, однак у контексті виконавчого провадження доцільно додатково акцентувати на таких положеннях. По-перше, на сучасному етапі примусове виконання рішень здійснюється не лише державними, а й приватними виконавцями, що ускладнює однозначне ототожнення цього виду діяльності виключно з владно-управлінською природою державного апарату. По-друге, спрямованість на примусове виконання не є «особливістю» виконавчого провадження поряд з іншими характеристиками, а становить його сутнісний зміст.

По-третє, Р. С. Калінін зазначає, що предмет виконавчого провадження є тотожним предмету адміністративного права України – управлінським [39, с.

74]. Із загальним підходом щодо наявності управлінської складової при примусовому виконанні рішень складно полемізувати, проте слід враховувати, що в межах примусового виконання виникають різнорідні правовідносини, не всі з яких мають виражену управлінську природу. Зокрема, взаємодія виконавця зі зберігачем майна, оператором електронного торговельного майданчика, організатором торгів, а також з окремими іншими суб'єктами часто опосередковується договірними конструкціями. Водночас і такі правовідносини виникають саме у зв'язку з примусовим виконанням рішення: виконавець вступає в них тому, що реалізує делеговані державою повноваження з примусового виконання. Сам виконавець у цій системі виступає суб'єктом владних повноважень, оскільки уповноважений державою на здійснення примусу з метою виконання рішення.

По-четверте, Р. С. Калінін відносить до основного типу правового регулювання у виконавчому провадженні спеціально-дозвільний тип (або «звільнення від заборони»), характерний для адміністративного права, сутність якого полягає у формулі: заборонено все, окрім прямо дозволеного нормативно-правовими актами [39]. Безперечно, такий тип регулювання є домінантним у частині, що стосується діяльності суб'єктів владних повноважень (насамперед виконавців), для яких принцип законності означає дію виключно в межах наданих повноважень і у спосіб, визначений законом. Однак навряд чи коректно вважати його єдиним типом правового регулювання, який реалізується у сфері примусового виконання рішень.

Показовим у цьому сенсі є приклад, передбачений статтею 56 Закону України «Про виконавче провадження»: зберігання ювелірних та інших побутових виробів із золота, срібла, платини і металів платинової групи, дорогоцінного каміння і перлів, а також лому й окремих частин таких виробів, виявлених під час опису та арештованих, здійснюється банками на підставі договорів, укладених між ними та органами ДВС чи приватними виконавцями. З одного боку, виконавець зобов'язаний (що відображає імперативне начало) не пізніше наступного робочого дня передати відповідні цінності на зберігання

до банку. З іншого боку, при цьому відсутній нормативно встановлений обов'язок банку чи виконавця укласти договір зберігання саме з конкретним контрагентом або взагалі укласти його в «примусовому» порядку; укладення таких договорів здійснюється на підставі вільного волевиявлення сторін, що репрезентує диспозитивний метод правового регулювання. При цьому саме поєднання імперативного та диспозитивного начал є притаманним і адміністративному праву, у межах якого поряд із владно-розпорядчими конструкціями також функціонують договірні форми та інші механізми координації [169].

Л. А. Остафійчук виходить з того, що основним призначенням виконавчого провадження є виконання судових рішень і рішень інших юрисдикційних органів як невід'ємного елемента загального механізму захисту прав і законних інтересів суб'єктів права. При цьому дослідниця допускає можливість надання виконавчому провадженню певної процесуальної автономії в окремих питаннях без віднесення його до конкретної галузі права, що, на її думку, свідчить про міжгалузевий характер природи виконавчого провадження [90, с. 122]. Разом із тим такий підхід залишає відкритим питання про зміст цієї міжгалузевості, зокрема про те, у взаємодії яких саме галузей права вона проявляється в контексті виконавчого провадження.

О. М. Науменко, своєю чергою, обґрунтовує позицію, відповідно до якої в системі права України на сучасному етапі формується окрема галузь – виконавче право. Автор виходить із того, що коло суспільних відносин, які мають регулюватися цією галуззю, повинно формуватися, по-перше, за рахунок наявності специфічного, «оригінального» базису правовідносин, не притаманних жодній іншій галузі права, – власне виконавчих відносин, а по-друге, шляхом включення до нього інших, тісно пов'язаних із ними правовідносин (господарських процесуальних, цивільних процесуальних, адміністративних, адміністративно-процесуальних тощо). Сукупність таких ознак, на думку вченого, відповідає характеристикам саме комплексної галузі

права, що й дає підстави вважати виконавче право комплексною галуззю [83, с. 85].

Із тезою про те, що основу галузі права складають правовідносини, які не є типовими для інших галузей, загалом можна погодитися. Водночас у наведеній позиції О. М. Науменка акцент зроблено переважно на предметі правового регулювання, тоді як метод правового регулювання, який традиційно розглядається як один із ключових критеріїв диференціації галузей права, залишається поза межами аналізу. У юридичній доктрині галузь права, як правило, визначається як система норм права, об'єднаних у відповідні інститути та спрямованих на регулювання певної однорідної сфери суспільних відносин, що характеризується наявністю власного предмета і методу правового регулювання [71, с. 44]. Аналогічно галузь права розглядається як відносно самостійна сукупність норм, що регулює якісно однорідний рід суспільних відносин і має властивий лише їй режим правового регулювання (предмет, мету, способи, тип регулювання), виступаючи підсистемою загальної системи права [183, с. 305].

Разом із тим О. М. Науменко прямо вказує на комплексний характер виконавчого права як галузі права, обґрунтовуючи це, зокрема, включенням до базиса виконавчих правовідносин інших, суміжних правовідносин – господарських процесуальних, цивільних процесуальних, адміністративних та адміністративно-процесуальних [83, с. 85]. Дійсно, загальний предмет правового регулювання у сфері виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) може бути визначений як організація та здійснення примусового виконання рішень. Правовідносини, що виникають у цій сфері, відзначаються значною різноманітністю за суб'єктним складом і внутрішньою структурою. За своїм змістом вони мають як процесуальну, так і матеріальну поліаспектність, що свідчить про комплексний характер предмета правового регулювання у межах організації та здійснення примусового виконання рішень.

С. В. Щербак характеризує виконавчий процес як відокремлену, відносно самостійну та внутрішньо замкнену підсистему правового регулювання, яка здатна функціонувати автономно як галузь права. На її переконання, виконавчий процес відмежовується від інших процесуальних галузей специфікою виконавчих процесуальних норм, призначення яких полягає в упорядкуванні не лише матеріально-правових норм, а й процесуальних норм інших галузей права. Дослідниця звертає увагу на те, що не кожна матеріальна галузь права має власне процесуальне забезпечення, унаслідок чого відповідні матеріальні норми або не реалізуються взагалі, або реалізуються неналежним чином. Водночас приклад виконавчого процесу, на її думку, демонструє, що не кожна процесуальна галузь обов'язково кореспондує з відповідною матеріальною галуззю права [215, с. 30].

Зазначене положення обґрунтовано акцентує увагу на процесуальній природі примусового виконання рішень. Справді, виконавчому провадженню властива процесуальність, у зв'язку з чим норми права, що його регламентують, логічно розглядати як процесуальні, а їх сукупність – за наявності інших характерних ознак – як процесуальну галузь права. Разом із тим у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень ідеться не лише про правове регулювання власне процесу примусового виконання, але й про нормативне забезпечення організаційних засад цієї діяльності, що, у свою чергу, зумовлює поєднання у відповідній сфері як процесуальних, так і матеріальних норм права [169, с. 122–126].

У загальній теорії права визнається, що між галуззю законодавства та галуззю права інколи існує кореспонденція (наприклад, між цивільним законодавством і цивільним правом), однак така відповідність не є універсальною, оскільки галузі законодавства не завжди збігаються з галузями права [183, с. 322]. У цьому зв'язку видається методологічно некоректним категорій «цивільне» або «цивілістичне виконавче право» з метою його відмежування від кримінально-виконавчого права, оскільки примусовому

виконанню підлягають рішення, ухвалені не лише в межах цивільного, а й, зокрема, адміністративного судочинства.

Разом із тим, здійснюючи розмежування між організацією та здійсненням примусового виконання рішень і кримінально-виконавчим правом, необхідно наголосити на суттєвих відмінностях у предметі їх правового регулювання. Кримінально-виконавче право охоплює сукупність забезпечених державним примусом загальнообов'язкових норм, які регламентують діяльність органів та установ виконання покарань, визначають порядок і умови відбування покарань, а також регулюють правовідносини, що виникають у цій сфері [60, с. 6]. Водночас не можна ігнорувати той факт, що рішення про конфіскацію майна, ухвалені у кримінальному провадженні, підлягає примусовому виконанню органами державної виконавчої служби. Порядок такого виконання визначається Законом України «Про виконавче провадження» та деталізується Інструкцією з організації примусового виконання рішень, при цьому окремі положення щодо конфіскації майна містяться і в Кримінально-виконавчому кодексі України (статті 12, 48, 49) [61]. Наведене додатково підтверджує комплексний характер законодавства про організацію та здійснення примусового виконання рішень.

Зазначені обставини водночас свідчать і про комплексність предмета правового регулювання у відповідній сфері. Так, з одного боку, при виконанні рішення про конфіскацію майна у кримінальному провадженні виникають правовідносини виконавчого провадження, оскільки закон покладає примусове виконання таких рішень на органи державної виконавчої служби. З іншого боку, правовідносини, що складаються у сфері виконання кримінальних покарань, у тому числі конфіскації майна як одного з видів покарань (статті 51, 59 Кримінального кодексу України) [59], належать до предмета кримінально-виконавчого права.

С. В. Щербак також наголошує, що, розглядаючи виконавчий процес як галузь права, необхідно визнавати наявність у його структурі не лише процесуальних, а й певної кількості норм матеріального права, що, однак, не

заперечує загального процесуального характеру діяльності державного виконавця [215, с. 32]. У межах цього підходу, не заперечуючи матеріальну складову виконавчого провадження, дослідниця фактично акцентує увагу на його процесуальній природі, що дає підстави зробити висновок про зосередження аналізу насамперед на здійсненні примусового виконання рішень, тоді як організаційний аспект відповідної діяльності або відходить на другий план, або взагалі виводиться за межі предмета відповідної галузі права.

Безперечно, у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень примус застосовується досить широко. Це, зокрема, підтверджується значним обсягом повноважень виконавців, які можуть реалізовуватися з метою забезпечення примусового виконання рішень (див. ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»), наявністю істотної кількості зобов'язуючих норм, що визначають правила поведінки сторін виконавчого провадження (див. ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження»), закріпленням повноважень виконавців щодо притягнення осіб до відповідальності за невиконання рішень, якими боржника зобов'язано вчинити певні дії, а також рішень про поновлення на роботі (див. ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження»). Крім того, законодавство передбачає юридичну відповідальність за невиконання законних вимог виконавця та порушення процедури примусового виконання, визначеної Законом України «Про виконавче провадження» (ст. 76 цього Закону, ст. 188-13 Кодексу України про адміністративні правопорушення[50]).

А. В. П'ятницький відносить примус до загальноправових методів, які переважно застосовуються у процесі реалізації заходів примусового виконання судових рішень, поряд із такими методами, як переконання, заохочення та встановлення заборон. На думку вченого, адміністративний примус як метод реалізації заходів виконавчого провадження передбачає можливість впливу виконавця (у межах, визначених законодавством) на інших учасників виконавчого провадження з метою забезпечення належного виконання судового рішення. Водночас автор звертає увагу на те, що, незважаючи на активне використання примусу державними та приватними виконавцями,

законодавець, на його погляд, недостатньо чітко окреслив межі такого впливу, зокрема у частині психологічного впливу [91, с. 166–167]. Однак із цим висновком складно погодитися повною мірою, оскільки завдання, права та обов'язки державних і приватних виконавців досить детально врегульовані законодавством, а отже, і примусові заходи можуть застосовуватися ними виключно в межах наданої компетенції та для досягнення визначеної законом мети.

Узагальнюючи питання державного примусу у виконавчому провадженні, необхідно підкреслити, що виконання рішень є кінцевою метою, на досягнення якої спрямований увесь виконавчий процес, тоді як примусове виконання рішень виступає методом застосування державного примусу у формах, визначених законодавством, для досягнення цієї мети. Л. В. Крупнова, зі свого боку, вказує, що методи примусового виконання забезпечують вплив на сторони виконавчого провадження з метою вирішення організаційних питань та створення умов для повного і своєчасного виконання рішення [62, с. 302]. Водночас варто зауважити, що такі методи можуть застосовуватися не лише щодо сторін виконавчого провадження, а й щодо інших суб'єктів виконавчого процесу. Так, диспозиція ч. 1 ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження» покладає відповідальність за невиконання законних вимог виконавця та порушення встановленої процедури на «винних осіб», що за змістом цієї норми охоплює не лише сторін, а й інших учасників виконавчого процесу. Наприклад, відповідальність за неподання звітів про відрахування із заробітної плати та інших доходів боржника можуть нести підприємства, установи, організації, фізичні особи та фізичні особи-підприємці, оскільки саме на них покладено відповідний обов'язок згідно зі ст. 69 Закону України «Про виконавче провадження».

Водночас, не применшуючи значення примусу як прояву публічно-правового начала в організації та здійсненні примусового виконання рішень, слід наголосити, що регулюванню правовідносин у цій сфері притаманні й диспозитивні елементи. Так, особа, зазначена у виконавчому документі як

стягувач, має право як ініціювати пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, так і утриматися від реалізації цього права; боржник наділений правом вказувати види майна, на які доцільно звернути стягнення в першу чергу; сторони виконавчого провадження можуть укласти мирову угоду в процесі виконання рішення. Хоча така угода підлягає затвердженню судом, за своєю суттю вона є проявом вільного волевиявлення сторін щодо врегулювання їх правовідносин, що свідчить про наявність диспозитивності у відповідній сфері.

До диспозитивних аспектів також належать: вільне волевиявлення стягувача щодо відмови від примусового виконання судового рішення (незважаючи на необхідність її судового санкціонування), повернення йому виконавчого документа, відмови від одержання предметів, вилучених у боржника під час виконання рішення про їх передачу, а також залишення за собою нереалізованого на третіх електронних торгах майна (за винятком майна, конфіскованого за рішенням суду); можливість боржника пропонувати види майна або предмети, які слід реалізувати в першу чергу. Диспозитивність простежується і у договірному характері взаємодії окремих суб'єктів виконавчого провадження. Наприклад, хоча закон передбачає, що зберігання ювелірних та інших виробів із дорогоцінних металів і каміння, виявлених під час опису та арешту, здійснюється банками, останні не зобов'язані укладати відповідні договори з органами державної виконавчої служби чи приватними виконавцями; такі договори укладаються з урахуванням вільного волевиявлення їх сторін.

Окремі прояви диспозитивності наявні і в організації примусового виконання рішень. Так, приватний виконавець, попри наділення його владними повноваженнями, не є органом державної влади або посадовою особою, а виступає суб'єктом незалежної професійної діяльності (ч. 2 ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів») і самостійно вирішує питання щодо наявності помічника (ст. 28 цього Закону). Водночас не слід ігнорувати те, що

приватний виконавець, незважаючи на свій особливий статус, у межах здійснення примусового виконання рішень виступає суб'єктом владних повноважень.

Отже, правове регулювання правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень спирається як на імперативні (передусім у частині застосування примусу), так і на диспозитивні (у частині реалізації вільного волевиявлення) начала. З огляду на те, що відповідні правовідносини мають виразні публічно-правові компоненти, їх нормативне впорядкування здійснюється через поєднання імперативного та диспозитивного методів правового регулювання. О. Ф. Скакун відносить ці методи до основних, зазначаючи, що імперативний метод характеризується надходженням юридичних велінь «згори» – від владних державних органів, домінуванням владно-імперативних приписів, неможливістю відступу від нормативно визначеної моделі поведінки та пріоритетом обов'язків; натомість диспозитивний метод передбачає переважне формування юридичних велінь «знизу» – самими суб'єктами правового регулювання, які на власний розсуд обирають правові засоби реалізації прав та обов'язків, тоді як норми «згори» окреслюють лише загальні рамки поведінки, надаючи сторонам можливість автономно, за взаємною згодою, визначати спосіб реалізації своїх прав та обов'язків; при цьому пріоритет надається дозволам [183, с. 263]. У подібному ключі О. О. Чумак обґрунтовує, що методом правового регулювання галузі права, покликаної регулювати виконавче провадження, є імперативно-диспозитивний метод, який становить сукупність правових засобів, прийомів і заходів, за допомогою яких упорядковуються правові та суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації виконавчого провадження [211, с. 94].

Таким чином, можна узагальнити, що правове регулювання правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень здійснюється одночасно імперативним і диспозитивним методами, що зумовлено публічно-правовою основою значної частини цих правовідносин.

Відповідно, комплексним є не лише предмет правового регулювання у зазначеній сфері, а й метод такого регулювання.

Виходячи з наведеного, можна дійти висновку, що правові норми, якими регламентуються організація та здійснення примусового виконання рішень в Україні, формують підгалузь Особливої частини адміністративного права. Комплексність цієї підгалузі зумовлюється комплексністю як предмета, так і методу правового регулювання. З огляду на це відповідну підгалузь адміністративного права доцільно іменувати «виконавче право України». У юридичній науці обґрунтовується поділ галузей права за субординацією у правовому регулюванні на галузі матеріального та процесуального права; критерієм такого поділу є переважання у відповідній галузі норм матеріального або процесуального характеру. Виконавче право України включає як матеріальні норми (переважно в сегменті правовідносин щодо організації примусового виконання рішень), так і процесуальні норми (переважно в сегменті правовідносин щодо здійснення примусового виконання рішень), що додатково підтверджує комплексність цієї підгалузі [169, с. 357].

У теорії права підгалуззю права іменують систему однорідних, предметно пов'язаних інститутів певної галузі права [58, с. 220]. У цьому контексті щодо виконавчого права України як підгалузі, норми якої регулюють суспільні відносини у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень, простежується умовна диференціація регулювання двох базових блоків правовідносин.

Правовідносини щодо організації примусового виконання рішень: визначення структури органів та осіб, уповноважених на примусове виконання рішень; порядок їх утворення; доступ до професії приватного виконавця; професійне самоврядування приватних виконавців; дисциплінарна відповідальність тощо. Хоча у цьому блоці значною є питома вага норм адміністративного права (як норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням органами виконавчої влади та органами місцевого

самоврядування реалізації, охорони і захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а також здійсненням ними публічного управління) [183, с. 307], було б передчасним стверджувати, що регулювання організаційного блоку вичерпується виключно адміністративно-правовими приписами. Традиційно в адміністративному праві переважає імперативний метод, що проявляється у субординації суб'єктів управлінських відносин [183, с. 307], однак сучасне адміністративне право допускає й диспозитивні механізми.

Особливо наочно це простежується на прикладі приватних виконавців. З одного боку, значна частина регулятивних повноважень щодо їх діяльності належить Міністерству юстиції України (зокрема, ст. 17 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень судових рішень і рішень інших органів»), що відображає адміністративно-правовий компонент. З іншого боку, питання наявності помічника приватного виконавця вирішується ним самостійно, а правовідносини між приватним виконавцем і його помічником оформлюються трудовим договором (ст. 28 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень судових рішень і рішень інших органів»), що виводить відповідний сегмент у площину трудового права. При цьому діяльність помічника у виконавчому провадженні вже регулюється нормами законодавства про організацію та здійснення примусового виконання рішень. Самоврядування приватних виконавців також навряд чи може бути повністю виведене за межі адміністративно-правових засад, однак воно кореспондує зі специфікою їх статусу як суб'єктів незалежної професійної діяльності (ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»), що об'єктивно актуалізує елементи диспозитивного регулювання та залучення норм приватноправового характеру.

У межах організаційного блоку простежується також диференціація норм за критерієм суб'єктів примусового виконання: норм, які регулюють організацію діяльності державного суб'єкта (державного виконавця як

посадової особи органу державної влади – Міністерства юстиції України або його територіального органу), та норм, які регулюють організацію діяльності приватного суб'єкта (приватного виконавця). Так, доступ до професії державного виконавця кореспондує з регулюванням доступу до державної служби (наприклад, Порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців [150] передбачає конкурс, рейтингове ранжування кандидатів та визначення переможця), тоді як на приватних виконавців відповідні правила не поширюються. Натомість доступ до професії приватного виконавця здійснюється за процедурою, встановленою Порядком допуску до професії приватного виконавця [148], що включає навчання, стажування, складання кваліфікаційного іспиту та видачу посвідчення. Для приватних виконавців законом передбачено функціонування професійного самоврядування, тоді як щодо державних виконавців такі механізми не встановлені, що об'єктивно зумовлено різницею їх правового статусу (приватні виконавці – суб'єкти незалежної професійної діяльності, державні виконавці – державні службовці). Крім того, закон встановлює спеціальні гарантії фінансового та матеріального забезпечення працівників органів державної виконавчої служби (зокрема забезпечення форменим одягом, надання службового житла у разі потреби поліпшення житлових умов тощо), що не є характерним для приватних виконавців, з огляду на іншу модель їх професійної діяльності та забезпечення.

З урахуванням наведеного, в межах виконавчого права України як підгалузі Особливої частини адміністративного права обґрунтованим видається виокремлення організаційного виконавчого права як інституту виконавчого права України. Норми цього інституту спрямовані на регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з організацією примусового виконання рішень в Україні, зокрема щодо визначення системи органів та осіб, уповноважених на примусове виконання рішень, порядку їх утворення, реорганізації та ліквідації, доступу до професії державного та приватного виконавця, особливостей їх правового статусу, а також пов'язаних із цим

питань фінансового, матеріального забезпечення, професійного самоврядування тощо.

У межах зазначеного інституту виконавчого права Н.А. Сергієнко виокремлює відповідні субінститути, зокрема за критерієм суб'єктів примусового виконання:

- субінститут організації діяльності державного суб'єкта примусового виконання;
- субінститут організації діяльності приватного суб'єкта примусового виконання (приватного виконавця);
- інші субінститути, зумовлені специфікою окремих організаційно-правових аспектів примусового виконання рішень [169, с. 122–126].

Другим базовим інститутом у структурі виконавчого права України є інститут здійснення примусового виконання рішень, який охоплює норми, що регламентують загальну процедуру примусового виконання рішень, коло її суб'єктів, а також особливості здійснення примусового виконання в окремих видах виконавчих проваджень. Йдеться, зокрема, про диференціацію примусового виконання залежно від характеру заходів примусу (стягнення, зобов'язання вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення тощо), суб'єктного складу сторін (боржники – державні підприємства, юридичні особи, фізичні особи тощо), визначення правосуб'єктності учасників виконавчого провадження, інституту відводів у виконавчому провадженні та інших процесуальних питань. Як уже зазначалося, у науковій літературі поширеною є позиція, відповідно до якої методом виконавчого провадження визнається санкціонований примус (зокрема у працях С. Я. Фурси, С. В. Щербак).

Безумовно, імперативні начала відіграють значну роль у правовідносинах, що складаються при здійсненні примусового виконання рішень. Це проявляється, зокрема, у широкому колі владних повноважень виконавця: праві безперешкодно входити на земельні ділянки, до приміщень, сховищ чи іншого володіння боржника – юридичної особи, здійснювати їх

огляд, примусово відкривати та опечатувати такі об'єкти; викликати фізичних осіб і посадових осіб з приводу виконавчих документів, що перебувають у провадженні (з можливістю звернення до суду щодо застосування приводу у разі неявки боржника без поважних причин); накладати штрафи на фізичних, юридичних та посадових осіб у випадках, прямо передбачених законом (див., зокрема, ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»). У цьому аспекті примус виступає необхідним засобом забезпечення повноти, ефективності та своєчасності виконання рішень.

Разом із тим примус не є єдиним інструментом правового регулювання відносин, що виникають у процесі примусового виконання рішень. Як зазначалося раніше, взаємодія виконавця з окремими суб'єктами виконавчого процесу (зокрема зі зберігачем майна, оператором електронного торгового майданчика, банківськими установами) ґрунтується на договірних засадах, що свідчить про застосування диспозитивного методу правового регулювання. Диспозитивність також виявляється у реалізації стягувачем права залишити за собою майно, яке не було реалізоване на третіх електронних торгах (ч. 6 ст. 61 Закону України «Про виконавче провадження»), а також у здійсненні сторонами виконавчого провадження та прокурором як його учасником прав, передбачених ст. 19 цього Закону, які реалізуються ними на власний розсуд.

Отже, правовідносини, що виникають у процесі здійснення примусового виконання рішень, регулюються шляхом поєднання імперативного та диспозитивного методів правового регулювання, що ще раз підтверджує комплексний характер як предмета, так і методу правового регулювання у межах виконавчого права України.

З урахуванням викладеного, у структурі виконавчого права як підгалузі адміністративного права України доцільно виокремлювати процесуальне виконавче право (виконавче провадження) як самостійний інститут виконавчого права. Норми цього інституту спрямовані на регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку зі здійсненням примусового виконання рішень, зокрема діянь суб'єктів виконавчого провадження, які

прямо або опосередковано спрямовані на примусове виконання рішення суду чи іншого органу (посадової особи).

У межах процесуального виконавчого права як інституту виконавчого права України можливе подальше внутрішнє структурування шляхом виокремлення окремих субінститутів, зумовлених специфікою правового регулювання відповідних груп правовідносин. До таких субінститутів, зокрема, належать:

субінститут загальної процедури примусового виконання рішень, що охоплює норми, які визначають послідовність та стадійність виконавчого провадження;

субінститут спеціальних (специфічних) процедур примусового виконання рішень, пов'язаних із особливостями виконання окремих категорій рішень або застосуванням специфічних заходів примусового виконання;

субінститут суб'єктів виконавчого провадження, норми якого регламентують правовий статус, права та обов'язки осіб, що беруть участь у процесі примусового виконання рішень;

інші субінститути, обумовлені різноманіттям та складністю правовідносин, що виникають у процесі здійснення примусового виконання рішень.

Отже, процедура звернення стягнення на майно боржника є одним із ключових інструментів реалізації примусового виконання рішень у виконавчому провадженні. Саме через цей механізм забезпечується фактичне виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) у випадках, коли боржник добровільно не виконує покладений на нього обов'язок. Нормативні вимоги до звернення стягнення на майно мають системний, комплексний характер і спрямовані на досягнення балансу між публічним інтересом у забезпеченні обов'язковості рішень та приватними інтересами боржника, пов'язаними з охороною права власності.

Передусім звернення стягнення на майно здійснюється виключно на підставі та в межах виконавчого документа, що перебуває у виконавчому

провадженні. Це відповідає загальному принципу законності діяльності виконавця, який зобов'язаний діяти лише в межах наданих йому законом повноважень і відповідно до визначеної процедури. Звернення стягнення не може мати довільного характеру, а його обсяг і спрямованість обумовлюються змістом рішення, що підлягає виконанню, видом стягнення та розміром заборгованості.

Нормативні вимоги щодо звернення стягнення на майно ґрунтуються на принципі пропорційності. Це означає, що заходи примусового впливу мають бути співмірними із сумою боргу та характером зобов'язання. Законодавство передбачає, що звернення стягнення на майно боржника допускається лише в обсязі, необхідному для фактичного виконання рішення, включаючи основний борг, виконавчий збір, витрати виконавчого провадження та можливі штрафні санкції. Надмірне або необґрунтоване втручання у сферу майнових прав боржника є неприпустимим і може бути підставою для оскарження дій виконавця.

Важливою нормативною вимогою є дотримання черговості звернення стягнення на майно. Законодавець виходить із презумпції пріоритетності менш обтяжливих для боржника заходів. У зв'язку з цим, як правило, першочергово звертається стягнення на грошові кошти боржника, у тому числі кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, а також на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи. Лише за відсутності або недостатності таких коштів допускається звернення стягнення на інше майно боржника – рухоме та нерухоме.

Нормативне регулювання процедури звернення стягнення на майно передбачає обов'язковість виявлення майна боржника. Виконавець наділений повноваженнями щодо здійснення розшуку майна шляхом направлення запитів до державних реєстрів, банків, інших установ та органів, а також шляхом безпосереднього огляду майна. При цьому виконавець зобов'язаний діяти активно та сумлінно, використовуючи всі передбачені законом можливості для встановлення наявності у боржника майнових активів.

Окреме місце серед нормативних вимог посідає процедура опису та арешту майна. Арешт майна є ключовою гарантією збереження майнової маси боржника до моменту її реалізації або передачі стягувачу. Він полягає у встановленні заборони розпорядження майном, а в окремих випадках – і користування ним. Опис майна має бути здійснений із дотриманням визначених законом вимог щодо фіксації його індивідуальних ознак, стану, орієнтовної вартості та належності боржнику. Недотримання цих вимог може поставити під сумнів законність подальших виконавчих дій.

Суттєвою нормативною вимогою є дотримання встановлених законом обмежень щодо майна, на яке не може бути звернено стягнення. Законодавство виходить із необхідності забезпечення мінімальних умов існування боржника та членів його сім'ї, а також захисту окремих соціально значущих об'єктів. У зв'язку з цим передбачено перелік майна та доходів, які не підлягають стягненню або підлягають йому з певними обмеженнями. Виконавець зобов'язаний враховувати ці обмеження під час вчинення виконавчих дій, а їх ігнорування розглядається як істотне порушення закону.

Нормативні вимоги до звернення стягнення на майно включають також правила оцінки майна. Оцінка має забезпечити максимально об'єктивне визначення вартості майна з метою його подальшої реалізації за справедливою ціною. Законодавство передбачає як можливість самостійної оцінки майна виконавцем у випадках, прямо визначених законом, так і залучення суб'єктів оціночної діяльності. Сторони виконавчого провадження мають право оскаржувати результати оцінки, що є важливою процесуальною гарантією захисту їхніх прав та інтересів.

Подальшим етапом звернення стягнення на майно є його реалізація або передача стягувачу. Нормативні вимоги щодо реалізації майна спрямовані на забезпечення публічності, прозорості та конкурентності цього процесу. Реалізація майна, як правило, здійснюється шляхом електронних торгів, що мінімізує ризики зловживань та сприяє досягненню максимальної ціни продажу. Закон встановлює детальну процедуру проведення торгів, визначення

стартової ціни, повторних торгів та наслідків їх визнання такими, що не відбулися.

Важливою гарантією прав сторін виконавчого провадження є нормативно закріплена можливість залишення майна за стягувачем у випадку його нереалізації. Це право має диспозитивний характер і реалізується стягувачем за власним волевиявленням. Водночас закон встановлює певні обмеження щодо реалізації цього права, зокрема стосовно окремих категорій майна.

Нарешті, нормативні вимоги щодо звернення стягнення на майно передбачають ефективні механізми судового та позасудового контролю за діями виконавця. Сторони виконавчого провадження, а також інші заінтересовані особи мають право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність виконавця, у тому числі пов'язані із зверненням стягнення на майно. Це є важливою гарантією дотримання принципів законності, справедливості та пропорційності у виконавчому провадженні.

Таким чином, процедура звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні ґрунтується на системі основоположних нормативних вимог, що охоплюють законність, пропорційність, черговість, захист мінімальних майнових гарантій боржника, публічність і прозорість реалізації майна, а також ефективний контроль за діяльністю виконавця. Сукупність цих вимог забезпечує не лише результативність примусового виконання рішень, але й належний рівень захисту прав та законних інтересів усіх учасників виконавчого провадження.

1.3. Зарубіжний досвід здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні

Дослідження позитивного досвіду іноземних держав є принципово важливим для подальшого реформування української системи примусового виконання судових рішень і рішень інших органів, що зумовлено тим, що запозичення та належна імплементація у вітчизняне законодавство

апробованих зарубіжних підходів у зазначеній сфері можуть сприяти забезпеченню виконання судових рішень без невинуватених зволікань, зміцненню інституційної спроможності органів та осіб, уповноважених на примусове виконання рішень, а також формуванню дієвого механізму реалізації державного обов'язку щодо захисту прав та інтересів осіб і їх фактичного поновлення. Використання позитивних напрацювань зарубіжної практики здатне також істотно вплинути на вироблення нової державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів. Як слушно зазначається в науковій літературі, здобутки зарубіжних правових систем розширюють уявлення про досліджувані правові явища, дають змогу по-новому оцінити наявні проблеми, співвіднести власні наукові та практичні результати із досягненнями іноземних колег і не витратити додатковий час на пошук рішень, які вже були напрацьовані в зарубіжній доктрині [76, с. 180].

Водночас запозичення іноземного досвіду не може здійснюватися механічно. Некритичне перенесення зарубіжних моделей у національне правове поле нерідко не лише не дає очікуваного результату, а й породжує нові законодавчі суперечності та прогалини у правовому регулюванні відповідних суспільних відносин [52, с. 146]. Саме тому сучасні тенденції розвитку державної політики України, які пов'язані з поступовою трансформацією та частковою децентралізацією системи примусового виконання рішень судів та інших органів, свідчать не про доцільність беззастережного копіювання іноземних моделей виконавчого провадження, а про необхідність їх критичного осмислення з урахуванням національних особливостей, правової традиції та актуального економічного стану держави.

Стан наукової розробки цієї проблематики свідчить про наявність значного масиву вітчизняних досліджень, присвячених проблемам невиконання судових рішень та рішень інших органів і посадових осіб в Україні. Серед учених, які зробили вагомий внесок у розроблення відповідних питань, доцільно назвати В. Б. Авер'янова, В. М. Бевзенка, О. І. Безпалу, Ю. П.

Битяка, І. Л. Бородіна, Р. В. Ігоніна, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янця, Р. С. Мельника, Т. П. Мінку, Р. В. Миронюка, В. П. Мороза, О. М. Музичука, А. О. Собакаря, М. М. Тищенко, О. С. Юніна та інших дослідників. Разом із тим аналіз наявних праць дає підстави констатувати, що зарубіжна практика в них, як правило, висвітлюється досить обмежено – переважно на рівні констатації окремих позитивних результатів без належного обґрунтування можливостей і меж використання відповідних напрацювань в українських умовах.

Між тим саме зарубіжний досвід містить чимало ефективних рішень, виважене використання яких може сприяти оптимізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів, а також удосконаленню адміністративно-правового забезпечення її реалізації в Україні.

Система органів примусового виконання судових рішень в різних державах характеризується суттєвою національною специфікою, що зумовлена особливостями правової системи, історичними традиціями та організаційними моделями публічного управління. У науковій літературі залежно від організаційної побудови інституцій, уповноважених на здійснення примусового виконання, виділяють дві основні моделі: централізовану та децентралізовану.

До централізованих належать такі системи, у яких функції примусового виконання рішень незалежно від способу стягнення здійснюються органами, що входять до єдиної організаційної структури. Переваги подібної моделі зумовлені низкою факторів. Зокрема, стягувач має можливість оперативно ініціювати процедуру виконання без необхідності отримання додаткового дозволу компетентного органу; виконавець володіє широкими повноваженнями щодо отримання інформації про майновий та фінансовий стан боржника, у тому числі має доступ до спеціалізованих і закритих реєстрів; як правило, виключається можливість паралельного виконання, а діяльність органів виконання характеризується високим рівнем координації, у тому числі

щодо сприяння мирному врегулюванню спору. Така модель функціонує, зокрема, у Фінляндії, Албанії, Австрії, Бельгії та ряді інших держав.

Централізована система виконавчого провадження передбачає наявність кількох ключових структурних елементів, серед яких: існування єдиного державного органу, уповноваженого здійснювати примусове виконання рішень, а також наявність законодавчо визначеного механізму правового регулювання процесу виконання судових актів та актів інших органів [73, с. 45].

Одним із найбільш показових прикладів реалізації централізованої моделі є Німеччина. У цій державі виконавче провадження розглядається як складова державної функції, що реалізується відповідно до норм процесуального законодавства державними службовцями – судовими виконавцями. Нормативною основою сучасного німецького виконавчого провадження є Книга VIII «Виконавче провадження» Німецького цивільного уложення Федеративної Республіки Німеччина [51]. Водночас особливістю інституційної організації цієї системи є участь кількох категорій суб'єктів, які виконують функції у сфері примусового виконання, зокрема: судових виконавців, судових органів та адміністративних органів.

Інший підхід представлений децентралізованими моделями виконавчого провадження. Для них характерна наявність кількох суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері виконання рішень, причому розмежування їх компетенції може залежати від способу або виду примусового виконання. Така система передбачає делегування державою частини повноважень щодо здійснення примусового виконання судових рішень приватним суб'єктам, при цьому за державою зберігаються функції контролю, нагляду та ліцензування діяльності відповідних організацій або осіб [51].

Прикладами децентралізованих моделей є системи примусового виконання рішень у Франції, Німеччині, Англії та Уельсі. Так, у Франції приватні судові виконавці фактично мають монополію на здійснення примусового виконання, за винятком випадків, коли виконання здійснюється

шляхом звернення стягнення на заробітну плату. У Німеччині значну частину виконавчих дій здійснюють судові пристави, тоді як до компетенції дільничних судів належить виконання рішень, що передбачають звернення стягнення на вимоги або інші майнові права. У Англії та Уельсі примусове виконання організовано ще більш диференційовано: арешт майна боржника, яке перебуває у третіх осіб, здійснюють суди, що ухвалили рішення; звернення стягнення на майно реалізується шерифами та бейліфами (які нині офіційно іменуються агентами з виконання); а виконання рішень на рівні судів графств покладається на судових приставів [218, с. 187–188].

Таким чином, аналіз зарубіжних моделей організації систем примусового виконання рішень свідчить про існування різних інституційних підходів до реалізації відповідної функції держави, що обумовлює необхідність комплексного та критичного врахування такого досвіду при вдосконаленні національної системи виконавчого провадження.

У науковій літературі пропонуються й інші підходи до класифікації систем примусового виконання судових рішень та рішень інших органів. Зокрема, окремі дослідники пропонують більш гнучку модель їх поділу, відповідно до якої виділяють державні та модульні системи примусового виконання.

До державних належать моделі, характерні, зокрема, для Вірменії, Білорусі, Швеції, Фінляндії, Іспанії та низки інших держав. Їхньою визначальною рисою є функціонування єдиного державного органу, на який покладаються повноваження у сфері примусового виконання рішень. Такі органи зазвичай мають вертикально інтегровану систему управління, що характеризується складною структурою та багаторівневою організацією діяльності [14].

Натомість модульна система, яка сформувалася, зокрема, у Німеччині, Франції, США, Литві, Естонії, Бельгії, Люксембурзі та інших державах, передбачає іншу організаційну модель здійснення примусового виконання рішень. Її ключовою перевагою вважається підвищена ефективність діяльності

виконавців, що зумовлено, зокрема, залежністю їхньої винагороди від обсягу та результативності виконаних виконавчих проваджень. Крім того, у такій системі виконавець несе персональну майнову відповідальність за допущені помилки або неналежне виконання своїх обов'язків. Публічний контроль за діяльністю виконавців забезпечується, з одного боку, законодавством та органами юстиції, а з іншого – механізмами професійної самоорганізації в межах відповідних об'єднань виконавців [77, с. 54].

Подібний підхід до організації системи примусового виконання рішень був запроваджений і в Україні, де поряд із державними виконавцями функціонують приватні виконавці. Запровадження такої моделі загалом оцінюється як прогресивний крок у напрямі підвищення ефективності виконавчого провадження. Водночас, як справедливо зазначають окремі науковці, зазначене нововведення не повинно розглядатися як остаточне вирішення проблеми оптимізації функціонування системи примусового виконання. Швидше воно може розглядатися як перехідний етап до подальшого розширення участі приватного сектору у сфері виконавчого провадження з метою підвищення ефективності захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина [6].

Важливим критерієм класифікації систем організації примусового виконання рішень у державах із розвиненою правовою системою є також їх інституційна належність – тобто віднесення відповідних органів до системи виконавчої або судової влади. Крім того, з урахуванням ступеня залучення приватноправових суб'єктів у процедуру виконання рішення такі системи поділяють на публічно-правові, змішані та позабюджетні (приватні).

До останньої групи належать моделі, характерні для Франції, Нідерландів, Португалії, Бельгії, Люксембургу, Словенії, Естонії, Латвії, Литви та інших держав. У таких країнах основну роль у проведенні виконавчих дій відіграють приватні судові виконавці, які є висококваліфікованими фахівцями у сфері права. Як правило, вони мають університетську юридичну освіту, складають державний кваліфікаційний іспит та отримують право на

здійснення відповідної діяльності шляхом призначення або ліцензування органами державної влади. Фінансування їхньої діяльності здійснюється за рахунок коштів учасників виконавчого провадження, а самі виконавці несуть повну матеріальну відповідальність за наслідки вчинення або невчинення виконавчих дій.

Показовим прикладом функціонування такої моделі є французька система примусового виконання рішень, яка значною мірою базується на діяльності приватних виконавців. У сфері виконання рішень у приватноправових спорах фактично діє монополія судових виконавців, які мають статус так званих «міністерських службовців» і призначаються на посаду міністром юстиції. При цьому судовий виконавець може здійснювати свою діяльність як у статусі найманого службовця, так і у формі юридичної особи, наділеної відповідними повноваженнями щодо здійснення примусового виконання рішень [160].

Таким чином, порівняльний аналіз різних моделей організації систем примусового виконання рішень свідчить про значну варіативність інституційних підходів, що застосовуються у світовій практиці, а також підкреслює доцільність врахування таких напрацювань при подальшому вдосконаленні національної системи виконавчого провадження.

Останні суттєві зміни у сфері організації примусового виконання рішень у Франції були здійснені у 2015 році. Вони передбачали, зокрема, розширення територіальних округів діяльності судових виконавців, а також надання їм можливості викупу виконавчих контор в інших округах, що сприяло підвищенню мобільності та ефективності діяльності виконавців [213].

Судовий виконавець у Франції повинен мати вищу юридичну освіту, пройти дворічне стажування в офісі практикуючого судового виконавця та успішно скласти державні кваліфікаційні іспити. Після завершення зазначених етапів прокуратура відповідного територіального округу разом із Департаментською (регіональною) палатою судових виконавців готують висновок щодо придатності кандидата до обіймання посади судового

виконавця. Призначення на посаду здійснюється наказом Міністра юстиції Франції, водночас у дисциплінарному аспекті судові виконавці підпорядковуються прокурорам Республіки.

Судовий виконавець має право здійснювати професійну діяльність як одноособово, так і у формі об'єднання з іншими судовими виконавцями. З огляду на те, що кожен судовий виконавець несе персональну відповідальність за заподіяну ним шкоду, професійна спільнота організовує страхування відповідних ризиків, а страхові внески розподіляються між її членами.

Під час здійснення повноважень у сфері примусового виконання судових рішень судовий виконавець діє від імені держави та має статус посадової особи, наділеної правом застосовувати заходи державного примусу. З метою забезпечення належного рівня професійної компетентності судових виконавців функціонує система безперервної професійної освіти, що реалізується через Національну школу судочинства та інші освітні установи. Крім того, Інститут безперервної освіти судових виконавців організовує регіональні семінари, присвячені актуальним питанням примусового виконання судових рішень.

Подібно до інших держав континентальної правової системи, судові виконавці у Франції здійснюють свою діяльність на рівні місцевих судів. При цьому їхні повноваження не обмежуються виключно виконанням судових рішень. Зокрема, судові виконавці уповноважені здійснювати офіційне вручення судових та позасудових документів за місцем проживання заінтересованих осіб, складати процесуальні протоколи з питань судочинства, а також надавати правові консультації [69].

Законодавство Італії визначає іпотеку як один із ключових способів забезпечення виконання зобов'язань [1, с. 251]. Виконавчі документи в італійській правовій системі класифікуються на три основні групи: по-перше, судові рішення та інші судові акти, яким закон надає безумовну виконавчу силу; по-друге, цінні папери та інші документи, що відповідно до законодавства прирівнюються за юридичною силою до судових актів; по-

третє, юридичні акти щодо грошових зобов'язань, посвідчені нотаріусами або іншими державними посадовими особами, уповноваженими на їх оформлення.

Процедурі примусового виконання передуює оголошення виконавчого документа та направлення боржнику відповідного повідомлення (припису) про необхідність виконання зобов'язання у десятиденний строк. Водночас таке повідомлення втрачає юридичну силу у випадку, якщо процедура примусового виконання не розпочата протягом дев'яноста днів з моменту його оголошення [198, с.417].

Порядок здійснення виконавчого провадження у Німеччині регламентується положеннями Цивільного процесуального кодексу Німеччини. Виконання судових рішень здійснюється в муніципальному суді за місцем проведення виконавчих дій. Безпосереднє здійснення виконавчого провадження покладається на реєстраторів відповідного суду, які уповноважені діяти на підставі спеціального сертифіката, що надає право виконувати судові рішення. Передумовами початку виконання рішення є наявність у сторони остаточного рішення у справі, включення до нього відповідної вказівки про можливість виконання, а також належне вручення рішення з такою вказівкою стороні, щодо якої воно ухвалене.

Специфічною рисою системи виконавчого провадження у Швеції є наявність спеціального нормативного акта – Виконавчого кодексу [198, с. 253]. Заява про виконання рішення може ґрунтуватися на різних підставах, зокрема на судовому рішенні, наказі або постанові суду, мировій угоді, затвердженій судом, наказі про сумарне стягнення, а також на рішенні адміністративного органу. Така заява може подаватися як у письмовій, так і в усній формі. Виконання рішення здійснюється судом за місцем проживання боржника, тоді як у спорах, пов'язаних із нерухомим майном, компетентним є суд за місцем знаходження відповідного майна. Виконавчий кодекс Швеції також передбачає поділ справ про примусове виконання рішень на справи публічного та

приватного характеру. До справ публічного характеру належать, зокрема, провадження щодо стягнення штрафів, податків, митних платежів тощо.

У Сполучених Штатах Америки порядок примусового виконання рішень судів та інших органів врегульовано на федеральному рівні Федеральними правилами цивільного судочинства (The Federal Rules of Civil Procedure) [226]. Водночас кожен штат має власні правила цивільного процесу, у зв'язку з чим питання визнання та виконання рішення суду іншого штату вирішується у позовному порядку (suit on the judgement) [224]. Норми цивільного процесуального права США передбачають можливість застосування різних способів примусового виконання рішень, зокрема звернення стягнення на майно боржника, а також на його доходи. Вибір конкретного способу виконання обумовлює відповідну процедуру реалізації судового рішення.

Характерною особливістю американської моделі є те, що судовий пристав, на відміну від багатьох інших держав, не здійснює безпосереднього примусового виконання судових рішень. Його функції зосереджені переважно на підтриманні правопорядку в залі судового засідання та забезпеченні організаційних аспектів судового процесу, зокрема відкриття та закриття судових засідань.

Функції примусового виконання рішень у США покладаються на інші державні органи. Зокрема, Федеральна служба маршалів (The U.S. Marshals Service) [227] здійснює виконання рішень переважно федеральних судів або, за дорученням суду, інших складних та важливих рішень. Водночас Служба шерифів (The Sheriff's Office) забезпечує виконання більшості рішень судів штатів. Шериф є виборною посадовою особою державної служби, основними функціями якої є забезпечення громадського порядку на території відповідної громади, дорожнє патрулювання, затримання правопорушників, здійснення оперативно-розшукової діяльності та інші правоохоронні функції. Шериф обирається на визначений строк із можливістю переобрання та має власний штат помічників [132;133, с. 179-180].

Крім того, в окремих штатах, зокрема у Каліфорнії, виконання судових рішень можуть здійснювати й інші суб'єкти. До них належать: констеблі – штатні працівники суду, підпорядковані суддям та судовим приставам; служби судових виконавців окружних судових рад, які переважно виконують адміністративні функції та забезпечують виконання окремих категорій рішень, наприклад щодо недопущення дискримінації за ознакою статі; а також агенції зі стягнення заборгованості. Останні є недержавними структурами, діяльність яких полягає у здійсненні неформального впливу на боржників, насамперед шляхом направлення письмових повідомлень щодо можливого початку судових процедур. Такі агенції функціонують на підставі відповідної ліцензії та нерідко залучають до роботи не лише адвокатів, а й приватних детективів. У зв'язку з тим, що раніше в практиці діяльності подібних установ мали місце зловживання, їх діяльність нині підлягає ретельному контролю з боку федерального законодавства та державних органів [198, с. 255].

Високий рівень ефективності примусового виконання судових рішень у США значною мірою забезпечується також розвиненою системою страхування. Зокрема, приблизно 70–75 % судових рішень виконуються шляхом відшкодування завданих збитків страховими компаніями. Оплата праці осіб, залучених до виконання судових рішень, відноситься до судових витрат, подібно до оплати праці судових клерків та збору за включення справи до переліку справ, що підлягають розгляду. Відповідно до більшості судових рішень, судові витрати відшкодовуються стороною, яка програла справу.

Основним способом примусового виконання судових рішень виступає примусове відчуження майна боржника, яке здійснюється під контролем виконавчого судді. Призначення виконавчого судді здійснюється головою суду за поданням судового секретаря протягом двох днів з моменту формування відповідної справи. У разі якщо суддя вважає за доцільне заслухати сторони або інших заінтересованих осіб, а також у випадках, прямо передбачених законом, призначається судове слухання. На таке засідання викликаються

кредитор, який подав клопотання про опис майна, боржник, а також інші заінтересовані особи.

Опис майна здійснюється у формі припису судового виконавця боржнику з вимогою утриматися від будь-яких дій, спрямованих на відчуження майна або отриманих від нього доходів. Водночас законодавство передбачає можливість уникнення опису майна у разі добровільної сплати боржником суми заборгованості та двадцяти відсотків судових витрат. Такий платіж здійснюється через судового виконавця.

Крім того, італійське законодавство встановлює перелік об'єктів майна (як абсолютних, так і відносних), які не підлягають опису та арешту в межах виконавчого провадження.

Подібну до французької приватноправову модель організації примусового виконання було запроваджено і в Литовській Республіці. У цій державі функції примусового виконання покладені на судових приставів, які здійснюють свою діяльність незалежно, проте призначаються на посаду та перебувають у підпорядкуванні Міністерства юстиції Литви [159]. Згідно зі статистичними даними, станом на сьогодні у Литві діяльність з примусового виконання здійснюють 118 приставів, які працюють у межах 101 контори приставів та 32 відділів відповідних контор [92].

До кола повноважень примусового виконавця у Франції віднесено низку публічно значущих функцій, серед яких важливе місце посідають вручення процесуальних повідомлень, забезпечення виконання судових рішень від імені держави, у тому числі шляхом застосування заходів державного примусу, підготовка документів і протоколів, що можуть мати доказове значення, надання консультацій правового характеру, а також здійснення інших дій, передбачених його компетенцією.

Водночас правовий статус французького примусового виконавця має низку суттєвих обмежень і професійних обов'язків. Зокрема, він не вправі самостійно обирати клієнтуру, оскільки не належить до суб'єктів приватної юридичної практики. Однією з фундаментальних засад його діяльності є

обов'язок збереження професійної таємниці щодо змісту процесуальних документів і виконавчих процедур, що перебувають у його віданні. Порухення цього обов'язку може мати наслідком, зокрема, притягнення до кримінальної відповідальності.

На організаційному рівні примусові виконавці у Франції об'єднані в окружні палати, які здійснюють дисциплінарний нагляд за діяльністю виконавців у межах відповідного округу. На національному рівні інтереси професії представляє Національна палата, до складу якої входять 32 члени, делеговані окружними та регіональними професійними об'єднаннями. Формування цього органу здійснюється строком на шість років колегією виконавців, утвореною з виборних представників окружних палат. Серед ключових напрямів діяльності Національної палати слід виокремити представництво професії у відносинах з органами державної влади, взаємодію з іншими юридичними професіями, зокрема адвокатурою та нотаріатом, організацію професійної підготовки, участь у вирішенні соціальних і пенсійних питань, а також координацію проведення щорічного професійного конгресу.

Фінансове забезпечення діяльності примусових виконавців у Франції має специфічний характер. Вони не отримують фіксованого грошового утримання від держави, а здійснюють професійну діяльність за рахунок винагороди за вчинення дій, делегованих державою, відповідно до затверджених тарифів. Так, вручення документів у межах виконавчої процедури є тарифікованою дією, витрати на яку покладаються на боржника. Натомість у разі надання послуг, що не мають виключного характеру і можуть здійснюватися також іншими представниками юридичних професій, наприклад адвокатами чи нотаріусами, розмір винагороди визначається за домовленістю сторін і сплачується замовником таких послуг.

Особливістю правового становища примусового виконавця є поєднання здійснення владних повноважень від імені держави з особистою юридичною відповідальністю за наслідки власної професійної діяльності. Так, у разі

неналежного виконання своїх обов'язків, зокрема через недбалість при врученні процесуальних документів із порушенням установлених строків, він може бути притягнутий до цивільно-правової відповідальності. У випадках більш тяжких порушень, зокрема привласнення коштів клієнтів або інших істотних зловживань службовим становищем, можливе настання кримінальної відповідальності. При цьому майнові ризики, пов'язані з професійною діяльністю, покриваються системою страхування.

Крім цивільно-правових і кримінально-правових наслідків, французьке законодавство передбачає також можливість дисциплінарного переслідування примусового виконавця у разі порушення норм професійної етики та правил здійснення діяльності. Ініціювання дисциплінарного провадження може здійснюватися як дисциплінарною комісією при окружній палаті, так і органами Міністерства юстиції Франції.

Ще однією характерною рисою французької системи виконавчого провадження є участь у ній інших спеціально організованих професійних суб'єктів. Зокрема, йдеться про так званих публічних ріелторів, які як посадові особи мають виключні повноваження щодо проведення публічних торгів із реалізації рухомого майна. Такі суб'єкти діють від імені держави, функціонують у межах власних організаційних структур як на місцевому, так і на загальнонаціональному рівнях, а порядок оплати їхньої діяльності визначається державою через систему тарифів.

На відміну від інших моделей організації виконавчого провадження, приватноправова модель характеризується переважно непублічним (недержавним) характером організації та здійснення виконавчих дій. Її ключовою рисою є незалежність і самостійність особи, яка наділена повноваженнями виконавця [199]. У межах цієї моделі судовий виконавець виступає як вільний професіонал, який самостійно організовує свою діяльність і несе повну майнову відповідальність за результати виконання. Іншими словами, судові виконавці є приватними особами, які працюють на підставі відповідної ліцензії, проте реалізують функції публічного значення. Як

правило, вони призначаються на посади міністром юстиції та діють відповідно до законодавства, що регулює виконавчі процедури. Водночас їх діяльність перебуває під контролем суду, прокуратури та професійних організацій (об'єднань) судових виконавців.

На противагу цьому, публічно-правова модель виконавчого провадження, характерна для таких держав, як Німеччина, Швеція, Фінляндія, Австрія, Іспанія, Данія, Італія, Словаччина, Туреччина, Хорватія, Азербайджан, Таджикистан та інших, передбачає здійснення примусового виконання виключно спеціально уповноваженими посадовими особами державних органів, зокрема судових або правоохоронних. У межах такої моделі відповідні функції покладаються на державні інституції, що мають владні повноваження. Разом із тим у процесі виконання рішень допускається використання допоміжних послуг приватних осіб, наприклад для розшуку майна боржника. Подібна практика, зокрема, характерна для системи виконавчого провадження у Сполучених Штатах Америки.

Прикладом змішаної моделі виконавчого провадження є Великобританія, де одночасно функціонують як державні судові виконавці, так і приватні виконавці, діяльність яких здійснюється на підставі державної ліцензії. Така організація системи зумовлює надання стягувачу права вибору між зверненням до державного або приватного суб'єкта виконання. Показовим є й те, що у Великобританії правила, які регламентують арешт і продаж майна боржника, тривалий час зберігали історичну тяглість і фактично не зазнавали істотних змін починаючи з 1604 року.

У Великобританії та Уельсі система примусового виконання судових рішень диференціюється залежно від категорій судових приставів [118, с. 60]. Зокрема, судові пристави графств уповноважені здійснювати стягнення заборгованості на підставі рішень окружних судів. До їхньої компетенції належать конфіскація та реалізація майна боржника з метою покриття суми боргу, контроль за майном, а також вручення судових документів. Водночас повноваження таких приставів мають законодавчо визначені межі: вони, як

правило, не вправі стягувати борги, що перевищують 5000 фунтів стерлінгів. Виняток становлять випадки примусового виконання угод, що підпадають під дію Закону про споживчий кредит 1974 року (Consumer Credit Act), відповідно до якого виконання може здійснюватися виключно судами графств.

Окрему категорію становлять приватні судові виконавці магістратських судів, які забезпечують виконання рішень цих судів. Вони наділені правом здійснювати конфіскацію та продаж майна для погашення заборгованості, проводити арешти, затримання боржника, а також накладати арешт на майно на підставі ордера, виданого магістратським судом у справах, пов'язаних, зокрема, зі штрафами та громадськими покараннями. Особливістю їхнього статусу є те, що відповідні повноваження можуть реалізовуватися на всій території Великобританії та Уельсу.

Своєю чергою, судові виконавці Високого суду відповідають за виконання розпоряджень щодо стягнення боргів на підставі рішень Високого суду, а також рішень окружних судів, переданих на виконання до Високого суду. Їхня компетенція охоплює конфіскацію та продаж майна боржника, застосування санкцій, а також контроль за майновим станом боржника. Крім того, сертифіковані судові виконавці можуть бути уповноважені на стягнення боргів на користь органів місцевої влади.

У Сполучених Штатах Америки правове регулювання примусового виконання судових рішень має виразно децентралізований характер, оскільки визначається не лише федеральним правом, а й законодавством окремих штатів. Федеративний устрій США передбачає самостійність органів влади штатів щодо федерального уряду, а також автономність місцевих органів влади в межах відповідного штату. Усі штати мають власне матеріальне і процесуальне право, тоді як федеральна судова система включає окружні суди, спеціалізовані суди першої інстанції, апеляційні суди, спеціалізовані апеляційні суди та Верховний суд США. Територія держави поділена на 94 федеральні судові округи та 12 федеральних апеляційних округів [184, с. 44–48].

Однією з ключових особливостей виконавчого провадження у США є необхідність легалізації судового рішення, ухваленого в одному штаті, для його подальшого виконання на території іншого штату. Для цього законодавством передбачено спеціальні юридичні процедури. В одних штатах така легалізація здійснюється шляхом подання окремого позову, в інших – через проходження реєстраційної процедури. Підставою для вчинення виконавчих дій є виконавчий лист, який видається клерком суду або уповноваженим шерифом.

Характерною рисою американської системи є також розмежування компетенції між різними органами примусового виконання. Так, виконання рішень про конфіскацію майна на користь уряду США покладається на Маршальську службу США, тоді як рішення у справах приватноправового характеру зазвичай виконуються шерифами або іншими посадовими особами відповідно до законодавства конкретного штату. Отже, у федеральному вимірі провідну роль у виконавчому провадженні відіграє саме Федеральна служба маршалів, яка координує діяльність маршалів у федеральних судових округах.

Основною функцією маршала та його помічників є виконання наказів, розпоряджень і приписів федерального суду, а також забезпечення реалізації судових рішень [181, с. 34-36]. Проте істотна роль у процедурі стягнення належить і адвокату стягувача, який фактично здійснює практичну роботу зі збирання інформації про майно боржника. Поряд із цим американська правова система допускає можливість стягнення заборгованості без звернення до судової процедури.

У США діяльність збирачів боргів, або колекторів, урегульована Законом про приватні методи збирання боргів 1978 року. За здійснення такої діяльності вони, як правило, отримують комісійну винагороду в межах від 30 до 50 відсотків. Стягнення заборгованості може відбуватися різними способами, спрямованими на спонукання боржника до добровільного погашення боргу без судового розгляду. Разом із тим законодавство встановлює для таких суб'єктів суттєві обмеження. Зокрема, їм заборонено

турбувати боржника у нічний час без його згоди, відвідувати його за місцем роботи всупереч запереченням роботодавця, принижувати, ображати, чинити психологічний тиск, погрожувати фізичною розправою або завданням шкоди майну чи діловій репутації боржника, а також покладати на нього витрати на зв'язок чи поштові повідомлення. Крім того, повідомлення боржнику мають надсилатися лише в закритих конвертах.

Отже, хоча діяльність колекторів у США визнається допустимою формою досудового впливу на боржника, вона перебуває під детальною нормативною регламентацією. Якщо ж така діяльність не призводить до очікуваного результату, кредитор має право звернутися до суду й ініціювати вирішення питання у загальному порядку виконавчого провадження після отримання виконавчого листа [96].

Водночас у деяких державах незалежно від виду застосовуваних примусових заходів ініціювання виконавчого процесу підлягає вирішенню судом. Тобто навіть за наявності виконавчого документа або встановленої вимоги початок процедури виконання потребує відповідного рішення суду. Фактично це означає, що виконавчий процес здійснюється під безпосереднім контролем судової влади. Такий підхід застосовується, зокрема, у законодавстві Іспанії, Італії, Данії та Австрії. Водночас у сучасних умовах спостерігається тенденція до поступового виведення виконавчих процедур з-під безпосереднього контролю судів. Одним із прикладів таких змін є реформа португальського законодавства, спрямована на підвищення ефективності виконання судових рішень.

Важливо також зазначити, що статус судових виконавців суттєво відрізняється у різних країнах. У зв'язку з цим у науковій літературі виокремлюють три основні групи держав. До першої належать країни, у яких виконавці є приватними професіоналами (зокрема Англія, Бельгія, Шотландія, Іспанія, Естонія, Франція, Греція, Угорщина, Латвія, Люксембург, Молдова, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Чехія). Друга група включає держави, де виконавці мають статус державних службовців

(наприклад, Німеччина, Австрія, Данія, Фінляндія, Італія, Норвегія). До третьої групи належать країни зі змішаною моделлю організації виконавчого провадження, де поєднуються елементи державного та приватного виконання (зокрема Болгарія, Грузія, Сербія, Швейцарія).

Слід також зазначити, що низка держав, серед яких Литва, Латвія, Естонія, Греція, Угорщина, Нідерланди, Португалія, Румунія та Чехія, фактично орієнтувалися на французький досвід реформування системи виконавчого провадження та запровадили французьку приватноправову модель примусового виконання. Відповідно до цієї моделі судовий виконавець має монополні повноваження щодо виконання рішень у сфері приватного права, проте не втручається у сферу публічно-правових відносин, де виконання покладається на спеціальні державні органи, що діють, зокрема, у системі Міністерства фінансів України. Таким чином, французька модель характеризується розмежуванням сфер виконання: у приватноправових відносинах примусове виконання здійснюється приватними виконавцями, тоді як виконання рішень у публічно-правовій сфері залишається компетенцією державних органів [219].

Проведений аналіз різних моделей організації систем примусового виконання судових рішень не дає однозначної відповіді щодо того, яка з них є найбільш ефективною для впровадження в Україні. Імовірно, визначення універсальної «найкращої» моделі взагалі є недоцільним, оскільки кожна система має власні особливості, переваги та недоліки. У будь-якій державі механізм правового регулювання примусового виконання рішень не позбавлений певних проблем і потребує постійного вдосконалення. Водночас як у провідних американських державах (США, Канада), так і в європейських країнах відповідне правове регулювання характеризується власною специфікою.

У зв'язку з цим доцільним є врахування як позитивних, так і негативних аспектів адміністративно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших

органів під час удосконалення національної правової системи. Таке вдосконалення може передбачати, зокрема: чіткий розподіл повноважень між державними та приватними виконавцями та ведення відкритого реєстру боржників (досвід Грузії); забезпечення незалежності виконавців у поєднанні з ефективними механізмами контролю за їх діяльністю (досвід Литовської Республіки); підвищення прозорості діяльності виконавців шляхом нормативного врегулювання процедур роботи з виконавчими документами від моменту їх надходження до фактичного виконання та усунення колізій у законодавстві (досвід Республіки Казахстан); встановлення обов'язку боржника надавати повну інформацію про належне йому майно та банківські рахунки із передбаченням відповідальності за приховування таких відомостей (досвід Республіки Казахстан); а також запровадження аудіо- та відеофіксації окремих процесуальних дій, що здійснюються під час виконавчого провадження (досвід Республіки Польща).

Узагальнення зарубіжного досвіду здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні дає підстави стверджувати, що ефективність механізму примусового виконання рішень залежить не лише від формального закріплення повноважень виконавця, а й від цілісності інституційної моделі, ступеня нормативної визначеності процедур, наявності дієвого контролю, належного інформаційного забезпечення та збалансованого співвідношення публічних і приватних елементів у системі виконання. Аналіз законодавства та практики іноземних держав переконує, що у світовій правовій традиції не існує єдиного універсального зразка організації примусового виконання судових рішень, який міг би бути безпосередньо перенесений у правову систему України без урахування її національної специфіки. Таким чином, компаративне дослідження цієї сфери має не стільки рецепційне, скільки аналітичне та методологічне значення.

Проведене дослідження показало, що в різних державах сформувалися кілька основних моделей організації виконавчого провадження: централізована, децентралізована, державна, модульна, публічно-правова,

змішана та приватноправова. Кожна з них має власні інституційні особливості, які прямо впливають на порядок звернення стягнення на майно боржника. У країнах із централізованою системою, зокрема у Фінляндії, Швеції, частково в Німеччині та інших державах, простежується високий рівень координації між суб'єктами виконання, кращий доступ виконавців до державних реєстрів і нижча імовірність дублювання виконавчих дій. Водночас децентралізовані та змішані моделі, характерні для Франції, Англії та Уельсу, США, Литви, Естонії та ряду інших країн, демонструють більшу гнучкість, вищу мотивацію виконавців до результативної роботи та ширші можливості для впровадження конкурентних механізмів у сфері виконання рішень.

Особливу увагу в межах дослідження привертає французька модель, яка ґрунтується на діяльності приватних виконавців, уповноважених діяти від імені держави. Її перевагою є поєднання професійної автономії виконавця з високим рівнем його особистої юридичної та матеріальної відповідальності, а також із розвиненими механізмами дисциплінарного нагляду й професійного самоврядування. Таким чином, французький підхід демонструє, що приватний характер організації виконання не означає зниження публічних гарантій, якщо діяльність виконавця належно врегульована законом, контрольована державою і професійною спільнотою та забезпечена інструментами страхування ризиків.

Не менш показовим є досвід Німеччини, де виконавче провадження виступає складовою державної функції, але при цьому між різними суб'єктами розподілено окремі повноваження щодо примусового виконання. У цій системі звернення стягнення на майно поєднує процесуальну формалізованість, чіткість судового контролю та функціональний розподіл компетенції між судовими виконавцями, судами та адміністративними органами. Отже, ефективність німецької моделі значною мірою забезпечується не монополією одного суб'єкта, а раціональною побудовою інституційних зв'язків і процедур.

Важливим для України є також досвід Англії та Уельсу, де діє змішана система виконання, що поєднує державних і приватних виконавців. Ця модель свідчить про можливість існування диференційованої системи звернення

стягнення на майно залежно від виду суду, характеру рішення та категорії боргу. Таким чином, іноземна практика підтверджує, що сама по собі множинність суб'єктів виконання не є негативним явищем, якщо компетенція між ними чітко розмежована, а процедура виконання є передбачуваною та прозорою.

Американський досвід дає підстави для окремих висновків щодо значення федеративного устрою, ролі суду, шерифів, маршалів і допоміжних приватних структур у процедурі звернення стягнення на майно. У США механізм примусового виконання істотно залежить від законодавства окремих штатів, однак спільною рисою виступає наявність розвинених процедурних гарантій, спеціалізації виконавчих суб'єктів і вагомої ролі страхування у фактичному відшкодуванні шкоди. Отже, ефективність виконання забезпечується не лише інтенсивністю примусу, а й економічними та організаційними інструментами, які мінімізують ризики невиконання рішень.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що для України найбільшу цінність становить не запозичення окремої іноземної моделі в цілому, а адаптація окремих перевірених елементів: чіткого розмежування повноважень між державними та приватними виконавцями, відкритих і доступних реєстрів, належного доступу виконавця до інформації про активи боржника, ефективного дисциплінарного та судового контролю, особистої майнової відповідальності виконавця, страхування професійних ризиків, безперервної професійної підготовки, цифровізації процедур і фіксації виконавчих дій технічними засобами.

Таким чином, удосконалення української системи звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні має здійснюватися на засадах критичного переосмислення зарубіжного досвіду, а не його механічного копіювання. Необхідним є поєднання публічного контролю з розширенням інструментів професійної самостійності виконавця, запровадження прозорих процедур виявлення, опису, арешту, оцінки та реалізації майна боржника, а також посилення відповідальності всіх учасників виконавчого процесу за

недобросовісну поведінку. Отже, перспективним напрямом розвитку національної системи виконавчого провадження є формування збалансованої моделі, у якій ефективність звернення стягнення на майно буде забезпечуватися не лише силою державного примусу, а й інституційною якістю правового регулювання, професійністю виконавців, сучасними інформаційними механізмами та реальними гарантіями захисту прав стягувача і боржника.

Висновки до розділу 1

1. У межах підрозділу 1.1 здійснено теоретико-правовий аналіз звернення стягнення на майно боржника як ключового елементу системи забезпечення виконання зобов'язань та одного з базових заходів примусового виконання рішень. Встановлено, що належне виконання судових рішень та інших виконавчих документів є не лише процедурним завершенням юрисдикційного захисту, але й сутнісною умовою реальності та ефективності права на судовий захист. Відтак виконання рішення (у добровільній або примусовій формах) становить необхідну гарантію дієвості правозахисного механізму, а звернення стягнення на майно боржника – центральний інструмент забезпечення фактичного відновлення порушеного права стягувача.

У дослідженні використано положення Конституції України, приписи Закону України «Про виконавче провадження», Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», а також напрацювання доктрини виконавчого провадження й матеріали судової практики, сформульовані Великою Палатою Верховного Суду щодо критерію ефективності способу захисту. Зазначене дозволило встановити, що реальний (а не суто формальний) характер захисту прав і

законних інтересів пов'язаний із можливістю забезпечити виконання акта, який підтверджує право або визначає обов'язок. У цьому контексті виконавче провадження постає не «додатковою» технічною процедурою, а інституційним елементом правозахисної системи, який забезпечує конверсію судового припису у фактичний результат.

Встановлено також, що виконавче провадження має відносну самостійність щодо судового розгляду. Воно реалізується переважно поза межами судової стадії, починаючись із моменту пред'явлення виконавчого документа до виконання (або негайного виконання в передбачених законом випадках) і завершуючись фактичним виконанням. Водночас використано аргументацію щодо збереження взаємозв'язку судового процесу та виконання через механізми судового контролю (оскарження дій/бездіяльності виконавця, вирішення окремих питань виконання тощо), що підтверджує складну, поліаспектну природу виконання як явища, пов'язаного і з публічним, і з приватним правом.

На підставі аналізу еволюції організаційної моделі примусового виконання в Україні встановлено, що трансформація виконавчої системи від монополії державної виконавчої служби до змішаної моделі (державні та приватні виконавці) змінила інституційні акценти у виконанні рішень, однак не змінила цільової домінанти: забезпечення реального виконання виконавчих документів. Така зміна, у свою чергу, актуалізувала питання балансу імперативних і диспозитивних начал у виконанні, оскільки поряд із владно-примусовими повноваженнями виконавця функціонують договірні механізми (залучення зберігачів, реалізаторів, банківських установ тощо).

Встановлено, що звернення стягнення на майно боржника є не одиничною виконавчою дією, а процедурою (процесом), яка включає сукупність юридично значимих стадій та забезпечувальних інструментів: виявлення і/або розшук активів, опис, арешт, оцінку, вилучення, передачу на зберігання та примусову реалізацію (або інші форми конвертації активу в кошти чи передачі стягувачу). При цьому використано доктринальні підходи,

що пояснюють багатовимірність категорії «звернення стягнення» – від процедурно-стадійного до гарантійно-обмежувального, що дозволило обґрунтувати потребу в систематизації й внутрішній логіці нормативного регулювання відповідного процесу.

Обґрунтовано висновок, що чинне законодавство хоча і містить базове визначення звернення стягнення (через арешт, вилучення та примусову реалізацію), однак характеризується фрагментарністю розміщення норм, які фактично регламентують окремі стадії даної процедури. У зв'язку з цим встановлено доцільність доктринального структурування процедури звернення стягнення та її подальшої нормативної систематизації у межах розділу, присвяченого порядку звернення стягнення на майно боржника.

З урахуванням наведеного сформульовано авторське розуміння звернення стягнення на майно боржника як заходу примусового виконання, спрямованого на безпосереднє досягнення результату виконання виконавчого документа, що реалізується через юридично визначену процедуру впливу на майнову сферу боржника з метою задоволення вимог стягувача. Наголошено, що визначальною метою цього механізму є відновлення порушеного права (компенсаційна функція), тоді як каральний елемент є похідним та пов'язаний із обмеженням правомочностей власника в межах закону і принципу пропорційності.

Окремо встановлено, що система заходів примусового виконання (ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження») потребує доктринального переосмислення у напрямі функціональної класифікації засобів впливу на боржника. У підрозділі використано аргументацію щодо доцільності виокремлення: (а) прямих заходів виконання (майнові стягнення), (б) стимулюючих заходів впливу (штрафи, обмеження тощо), (в) заходів забезпечення виконання (арешт, заборона розпорядження, вилучення і зберігання). Це, у свою чергу, створює основу для уточнення місця звернення стягнення на майно як базиса майнових примусових механізмів.

Нарешті, встановлено перспективність для України дискусії щодо імплементації астренту як стимулюючого засобу забезпечення виконання, із застереженням щодо необхідності законодавчого визначення його меж, принципів застосування та віднесення компетенції щодо призначення такого заходу до суду. Загалом підсумовано, що звернення стягнення на майно боржника у системі забезпечення виконання зобов'язань має комплексний характер, поєднуючи приватноправову природу первісного зобов'язання і публічно-правову природу примусу, а його ефективність залежить від нормативної визначеності, процедурної логіки та належних гарантій балансу інтересів сторін.

2. Встановлено, що відповідна процедура є складним, багаторівневим правовим механізмом, який формується на основі поєднання норм різної галузевої належності та спрямований на досягнення балансу між публічним інтересом у забезпеченні обов'язковості виконання рішень і приватним інтересом боржника у збереженні та захисті права власності.

Використано положення загальної теорії права, теорії адміністративного та процесуального права, а також напрацювання вітчизняних учених у сфері виконавчого провадження для обґрунтування комплексного характеру нормативного регулювання звернення стягнення на майно. Встановлено, що правові приписи, які регламентують відповідну процедуру, містяться не лише у спеціальних актах виконавчого законодавства (Законі України «Про виконавче провадження», підзаконних нормативно-правових актах Міністерства юстиції України), але й у процесуальних кодексах, нормах адміністративного, цивільного, фінансового та інших галузей законодавства. Це зумовлює багатовимірність правового впливу на відносини, що виникають у зв'язку із зверненням стягнення на майно боржника.

Встановлено, що процедура звернення стягнення на майно здійснюється виключно в межах виконавчого документа та відповідного виконавчого провадження, що відповідає принципу законності діяльності виконавця. Обґрунтовано, що будь-яке відхилення від змісту виконавчого документа або

перевищення меж примусового впливу суперечить публічно-правовій природі виконавчої діяльності та може бути підставою для визнання відповідних виконавчих дій незаконними.

Доведено, що ключовою нормативною вимогою звернення стягнення на майно є принцип пропорційності, який проявляється в обмеженні обсягу примусового впливу межами, необхідними для фактичного виконання рішення. Використано доктринальні підходи до розуміння пропорційності як загальноправового принципу для аргументації того, що звернення стягнення не може переслідувати каральну мету та має бути спрямоване виключно на задоволення вимог стягувача в обсязі, визначеному законом.

Установлено, що нормативне регулювання звернення стягнення на майно ґрунтується на принципі черговості застосування заходів примусового виконання. Законодавець виходить із презумпції доцільності першочергового звернення стягнення на грошові кошти та доходи боржника як менш інвазивного способу втручання у сферу його майнових прав. Лише за відсутності або недостатності таких активів допускається звернення стягнення на інше майно боржника, що свідчить про соціально орієнтований характер відповідних нормативних приписів.

Встановлено, що обов'язковими елементами процедури звернення стягнення на майно є виявлення, опис, арешт, оцінка та реалізація майна або передача його стягувачу. Доведено, що кожен із цих етапів має самостійне правове значення та виступає процесуальною гарантією як ефективності виконання рішення, так і захисту прав учасників виконавчого провадження. Особливу увагу приділено нормативним вимогам щодо опису та арешту майна як засобам збереження майнової маси боржника та запобігання її відчуженню до моменту реалізації.

Узагальнено, що істотною гарантією прав боржника у процедурі звернення стягнення на майно є законодавчо встановлений перелік майна та доходів, на які не може бути звернено стягнення або щодо яких діють спеціальні обмеження. Встановлено, що ці приписи мають яскраво виражений

соціальний характер і спрямовані на забезпечення мінімальних умов існування боржника та членів його сім'ї. Ігнорування таких обмежень виконавцем розглядається як істотне порушення вимог законодавства.

Доведено, що оцінка майна боржника виступає ключовим елементом процедури звернення стягнення, оскільки від її об'єктивності залежить ефективність реалізації майна та справедливість результату виконання рішення. Законодавчо закріплена можливість оскарження результатів оцінки сторонами виконавчого провадження розглядається як важлива процесуальна гарантія захисту їхніх прав та законних інтересів.

Встановлено, що реалізація арештованого майна здійснюється на засадах публічності, прозорості та конкурентності, переважно шляхом електронних торгів. Обґрунтовано, що така модель мінімізує ризики зловживань, сприяє формуванню ринкової ціни майна та забезпечує ефективне задоволення вимог стягувача. Водночас нормативно закріплена можливість залишення нереалізованого майна за стягувачем має диспозитивний характер і слугує додатковим механізмом досягнення мети виконавчого провадження.

Узагальнено, що процедура звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні характеризується поєднанням імперативних та диспозитивних начал. Імперативність проявляється у владних повноваженнях виконавця та обов'язковості його вимог, тоді як диспозитивність – у можливості реалізації учасниками виконавчого провадження своїх прав за власним розсудом у межах, визначених законом. Саме таке поєднання зумовлює комплексний характер нормативного регулювання звернення стягнення на майно та підтверджує його належність до системи виконавчого права України як підгалузі адміністративного права.

3. У результаті дослідження зарубіжного досвіду здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні використано порівняльно-правовий підхід до аналізу інституційних моделей примусового виконання судових рішень, що функціонують у державах континентальної та англосаксонської правових систем. Використано доктринальні підходи до

класифікації систем виконавчого провадження, а також узагальнено особливості правового статусу суб'єктів, уповноважених на здійснення виконавчих дій у Німеччині, Франції, Італії, Швеції, Англії та Уельсі, Сполучених Штатах Америки, Литовській Республіці та інших державах. Це дало можливість комплексно оцінити порядок організації процедури звернення стягнення на майно боржника, а також встановити найбільш перспективні напрями використання зарубіжного досвіду в умовах реформування національної системи примусового виконання рішень.

У ході дослідження встановлено, що сучасні моделі виконавчого провадження не зводяться до єдиного організаційного стандарту. Визначено, що у світовій практиці сформувалися централізовані та децентралізовані, державні та модульні, публічно-правові, змішані та приватноправові системи примусового виконання. Встановлено, що відмінності між ними полягають не лише у правовому статусі виконавця, а й у ступені судового контролю, джерелах фінансування діяльності виконавців, обсязі їх повноважень щодо пошуку активів боржника, порядку доступу до інформаційних ресурсів, межах професійної самостійності та способах відповідальності за порушення вимог закону.

У процесі аналізу визначено, що централізовані моделі мають суттєві переваги у частині організаційної єдності, швидкості обміну інформацією, мінімізації дублювання виконавчих дій і забезпечення належної координації між різними підрозділами системи примусового виконання. Водночас встановлено, що децентралізовані та змішані моделі часто забезпечують вищу оперативність, кращу результативність та більшу зацікавленість виконавців у фактичному виконанні рішення, оскільки їх винагорода нерідко залежить від результату роботи. Таким чином, визначено, що організаційна форма системи сама по собі не є визначальним чинником ефективності; вирішальне значення має збалансованість між самостійністю виконавця, контролем за його діяльністю та доступністю правових механізмів звернення стягнення на майно.

Окремо встановлено, що французька модель виконавчого провадження є одним із найбільш розвинених прикладів приватноправової організації примусового виконання. Визначено, що у Франції приватний виконавець поєднує ознаки вільного професіонала та носія делегованих державою владних повноважень. Використано матеріали щодо порядку доступу до професії, системи професійного навчання, дисциплінарного нагляду, страхування відповідальності та професійного самоврядування. На цій підставі встановлено, що ефективність французької системи забезпечується не лише монопольним становищем судового виконавця у сфері приватноправового виконання, а й чітко побудованою системою відповідальності, тарифного регулювання, професійних стандартів та контролю з боку органів юстиції і професійних палат.

Встановлено, що німецька модель поєднує риси державної організації примусового виконання з функціональним розподілом повноважень між різними суб'єктами. Визначено, що процедура звернення стягнення на майно у Німеччині відзначається високим рівнем процесуальної формалізації, а її ефективність досягається завдяки чіткому розмежуванню компетенції між судовими виконавцями, судами та іншими органами, що дало підстави встановити, що навіть у межах публічно-правової моделі ключовим чинником результативності виступає не лише статус виконавця як державного службовця, а й точність нормативного регулювання кожної стадії виконавчого процесу.

У результаті аналізу англо-американського досвіду визначено, що системи Англії та Уельсу, а також США характеризуються високим ступенем диференціації суб'єктів примусового виконання. Встановлено, що в Англії та Уельсі поєднуються державні та приватні виконавці, а компетенція між ними розподіляється залежно від категорії справи, виду суду та способу виконання. У свою чергу, у США визначено особливу роль маршалів, шерифів та інших органів, уповноважених на виконання судових рішень, а також вагоме значення процедурної автономії окремих штатів. Крім того, встановлено, що

ефективність американської моделі значною мірою підтримується інструментами страхування, чітким процесуальним регулюванням та практикою залучення допоміжних механізмів пошуку активів боржника.

За результатами дослідження визначено, що для України особливий інтерес становлять окремі елементи зарубіжного досвіду, а не повне запозичення конкретної моделі. Використано положення, що стосуються відкритих реєстрів боржників, обов'язку боржника розкривати інформацію про активи, електронного документування виконавчих дій, технічної фіксації процесуальних процедур, розмежування повноважень між державними та приватними виконавцями, а також страхування професійної відповідальності виконавця. Встановлено, що імплементація таких інструментів здатна підвищити ефективність процедури звернення стягнення на майно, зменшити ризики зловживань, посилити прозорість виконавчого процесу та забезпечити належний баланс між інтересами стягувача і боржника.

Визначено, що запозичення зарубіжного досвіду не може здійснюватися безсистемно або формально. Встановлено, що механічне перенесення іноземних підходів без урахування української правової традиції, інституційних можливостей держави, рівня цифровізації та фактичного стану правозастосування може призвести до нових нормативних колізій і не дати очікуваного практичного результату. З огляду на це обґрунтовано висновок, відповідно до якого удосконалення національної системи виконавчого провадження має здійснюватися шляхом адаптованого використання найбільш ефективних елементів зарубіжних моделей.

Встановлено, що звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні є складною багатоетапною процедурою, результативність якої визначається не лише обсягом примусових повноважень виконавця, а насамперед якістю правового регулювання, інституційною логікою побудови системи, професійною підготовкою виконавців, інформаційною доступністю активів боржника та дієвістю механізмів контролю і відповідальності. Визначено, що перспективним для України є подальший розвиток змішаної

моделі виконавчого провадження із чітким розподілом компетенції між державним і приватним секторами, посиленням гарантій професійної незалежності виконавця, розширенням електронних інструментів пошуку та арешту майна, а також удосконаленням процедур оцінки, реалізації й оскарження виконавчих дій.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА МАЙНО У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

2.1 Принципи звернення стягнення на майно боржника та оспорювання фраздаторних правочинів у судовій практиці України

За останні роки судова практика в Україні значно розширила ознаки недійсності правочинів, виділивши в окрему категорію так званий «фраздаторний правочин» (з римського права «*fraus creditorum*» – на шкоду кредиторам). Такий правочин вчиняється боржником з метою зменшення та приховування свого майна від звернення стягнення кредиторів, завдаючи шкоду інтересам кредиторів.

Фраздаторні правочини в українському законодавстві нормативно регулюються тільки в певних сферах, зокрема: у банкрутстві, ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства; при неплатоспроможності банків, ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; у виконавчому провадженні, ч. 4 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження».

Разом з тим, досить обмежене правове регулювання, доповнюється відповідною судовою практикою. Показово при цьому, що в перших судових рішеннях на рівні Верховного Суду, які є основоположними у цій категорії, суд уникав безпосередньо терміну «фраздаторний», обмежуючись його кваліфікацією як «недійсний» чи «фіктивний». І лише з початку 2019 р. поняття «фраздаторного правочину» почало з'являтися в судових рішеннях.

Таким чином, оскільки в Україні немає окремого визначення фраздаторних правочинів, їх ідентифікація досягається через застосування принципів та загальних засад цивільного законодавства.

Наукове дослідження українськими цивілістами фраздаторних правочинів активно розвивається протягом останніх декількох років, що є

наслідком поступового поширення даної правової категорії у вітчизняній судовій практиці. Зокрема, історичні витoki фраздаторності аналізувалися суддею Верховного Суду В. Кратом [57], фраздаторні правочини в розрізі цивільного права України досліджувала К. Б. Дудорова [34], з позиції судової практики дану категорію розглядали у своїх працях Д. О. Калюта і А. С. Ділігул [40], Л. Лазебний [64], Г. Є. Сівіцька та І. О. Гелецька [182]. В свою чергу, визнання правочинів фраздаторними у розрізі процедур банкрутства досліджувалися О. А. Беяневич [8], Ю. Боснюком [13], О. Ольшанською [88] та ін.

Правова конструкція фраздаторності будується на таких загальних принципах національного законодавства та судочинства, одним із яких є спосіб захисту права. Згідно ст. 5 ЦПК України, «здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону».

Тлумачення вказаних норм свідчить, що цивільні права/інтереси захищаються у спосіб, який передбачений законом або договором, та є ефективним для захисту конкретного порушеного або оспорюваного права чи інтересу позивача.

Якщо суд зробить висновок, що обраний позивачем спосіб захисту не передбачений законом або договором та/або є неефективним для захисту порушеного права/інтересу позивача, у цих правовідносинах позовні вимоги останнього не підлягають задоволенню.

Однак, якщо обраний позивачем спосіб захисту не передбачений законом або договором, проте є ефективним та не суперечить закону, а закон або договір у свою чергу не визначають іншого ефективного способу захисту,

то порушене право/інтерес позивача підлягає захисту обраним ним способом (Постанова Верховного Суду (Касаційний цивільний суд) від 19.05.2021 у справі № 693/624/19) [104].

До ознак дійсності правочинів як підстав до їх виконання необхідно віднести також заборону дій із наміром завдання шкоди, що є проявом зловживання правом.

Відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК України, «не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах» [206].

Зловживання правом – це особливий тип правопорушення, яке вчиняється правомочною особою при здійсненні нею належного їй права, пов'язаний з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного їй законом загального типу поведінки. Формулювання «зловживання правом» передбачає у собі певну суперечність. Так, особа, яка користується власним правом, має дозвіл на певну поведінку, а якщо її дія не дозволена, то саме тому відбувається вихід за межі свого права (дія без права). Такі випадки трапляються, якщо особа діє недобросовісно, всупереч меті наданого їй права.

Зловживання правом і використання приватноправового інструментарію всупереч його призначенню проявляється у тому, що:

1) особа (особи) «використовувала та/або використовували «право на зло»;

2) наявні негативні наслідки для інших осіб (негативні наслідки є певним станом, у який потрапляють інші суб'єкти, чиї права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає;

3) враховується правовий статус особи (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а й про обсяг прав інших учасників цих правовідносин і порядок їх набуття та здійснення (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20) [98].

Згідно п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України, «загальними засадами цивільного законодавства є зокрема справедливість, добросовісність та розумність».

Добросовісність є однією з основоположних засад цивільного законодавства та імперативним принципом щодо дій усіх учасників цивільних правовідносин. Добросовісність – це відповідність дій учасників цивільних правовідносин певному стандарту поведінки, який характеризується чесністю, відкритістю, повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 у справі № 369/11268/16-ц) [97].

До принципів дійсності правочинів також відноситься заборона на посягання на права і свободи. Відповідно до ст. 68 Конституції України, «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей».

Здійснюючи право власності, у тому числі шляхом укладення договору або вчинення іншого правочину, особа має враховувати, що реалізація свободи договору як однієї із засад цивільного законодавства перебуває у посутньому взаємозв'язку з установленими Цивільним кодексом України та іншими законами межами здійснення цивільних прав, у тому числі права власності. У зв'язку з тим, що ч. 3 ст. 13 та ч. 3 ст. 16 Цивільного кодексу України мають на меті стимулювати учасників цивільних відносин до добросовісного та розумного здійснення своїх цивільних прав, Конституційний Суд України дійшов висновку, що ця мета є правомірною (легітимною) (Рішення КСУ від 28.04.2021 № 2-р(II)/2021 у справі № 3-95/2020(193/20) [165].

Також важливим аспектом правозастовчої практики є використання правових доктрин та загальних принципів. До речі, суди прямо цитують вказані принципи та посилаються на них, як на норми законодавства, де важливе місце посідає доктрина «*venire contra factum proprium*» («заборони суперечливої поведінки»).

Доктрина заборони суперечливої поведінки) базується ще на римській максимі – «*non concedit venire contra factum proprium*» («ніхто не може діяти

всупереч своїй попередній поведінці»). В основі доктрини знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Добросовісність – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення (Постанова Верховного Суду від 10.04.2019 у справі № 390/34/17 та від 07.10.2020 у справі № 450/2286/16-ц) [110].

Необхідним є виділення принципу «*jura novit curia*» («суд знає закони»). Неправильна юридична кваліфікація позивачем і відповідачами спірних правовідносин не звільняє суд від обов'язку застосувати для вирішення спору належні приписи юридичних норм. Суд, з'ясувавши в розгляді справи, що сторона або інший учасник судового процесу в обґрунтування своїх вимог або заперечень послалися не на ті норми, що фактично регулюють спірні правовідносини, самостійно здійснює правильну правову кваліфікацію останніх і застосовує у прийнятті рішення саме такі норми матеріального і процесуального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.06.2019 року у справі № 924/1473/15) [100].

Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України недійсним є правочин, у момент учинення якого сторонами (стороною) не було додержано вимог, установлених чч. 1-3, 5, 6 ст. 203 ЦК України. Зокрема, зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам (ч. 1 ст. 203 ЦК України). Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин) (ч. 3 ст. 215 ЦК України).

Отже, порушення загальних засад цивільного законодавства (засад справедливості, добросовісності та розумності), визначених імперативно п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України, які мають наслідком вихід учасниками правочину за межі здійснення цивільних прав, наданих договором чи актами цивільного законодавства, з наміром завдати шкоди іншій особі може бути самостійною підставою недійсності правочину.

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фродакторних правочинів. Недійсність фродакторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб.

Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фродакторного правочину. Велика Палата Верховного Суду у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19) сформулювала підхід, за яким допускається кваліфікація фродакторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як: – фіктивного (ст. 234 ЦК України); – такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (ст. 3, 13 ЦК України); – такого, що порушує публічний порядок (ч. 1, 2 ст. 228 ЦК України) [206].

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення фродакторного договору) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили (подібний висновок в постанові Верховного Суду в складі колегії

суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.11.2020 в справі № 569/6427/16 (провадження № 61-39814 св18) [105].

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «франдаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься:

- момент укладення договору;
- контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа);
- ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника).

Кредитор, право вимоги якого виникло пізніше, навіть у разі, якщо його право вимоги «підкорене» умові чи строку, може оспорювати франдаторні оплатні договори. У франдаторному оплатному договорі контрагентом боржника може бути інший його кредитор, право вимоги якого виникло раніше. Відповідно в такому разі франдаторний договір вчинитися боржником для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди), а його контрагентом (іншим кредитором) – для створення переваг одного кредитора перед іншим, що очевидно нерозумно та відбувається всупереч принципу добросовісності.

Цікавим з практичної точки зору є питання процесуальних сторін у справах щодо франдаторності правочинів. Позивачем зазвичай, цілком зрозуміло, виступає кредитор. Проте і з цим питанням не завжди все є очевидним.

Так, зокрема, у власній адвокатській практиці мав місце цікавий кейс, в якому нерухоме майно вибуло із власності боржника на підставі вочевидь незаконного рішення суду (мирова угода без участі самого боржника, він не

був стороною процесу). В подальшому рішення було скасоване, проте, майно вже було продано за відплатним договором третій особі.

Сам боржник, розуміючи наявність кредиторської заборгованості, активних дій щодо повернення свого майна не вчиняв та не оспорював договір про продаж майна третій особі. Натомість кредитор, отримавши доступ до всієї повноти інформації вже на стадії виконавчого провадження, звернувся до суду, про визнання недійсним правочину, в якому боржник не є стороною.

З однієї сторони боржник (власник майна), нібито і не вчиняв дій на шкоду кредитору, проте і не вчиняв логічних дій щодо повернення свого майна, яке вибуло з його власності без належних правових підстав.

Якщо б позивачем був сам боржник – це був би звичайний віндикаційний позов.

Отже, в цьому випадку, найважчим питанням було обґрунтувати суду право кредитора на пред'явлення позову щодо недійсності договору, в якому боржник не був стороною. І саме завдяки концепції фраздаторності вдалось обґрунтувати суду відповідне право. Показовими також є Постанова Верховного Суду від 19.01.2021 у справі № 227/5540/18 та від 19.08.2020 року у справі № 201/16327/16-ц [116].

Фабула зазначених справ полягає у визнанні недійсними довіреностей. Боржником видана довіреність, використовуючи яку в подальшому було відчужено майно боржника на шкоду кредитору.

Позивачем був пред'явлений позов до нотаріуса, який посвідчив правочин. Проте в обох випадках у задоволенні позовів було відмовлено, оскільки на думку суду нотаріус є неналежним відповідачем в такій справі.

Суди, зокрема, зазначили, що нотаріус є публічною особою, якій державою надано повноваження щодо посвідчення прав і фактів, які мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус діє неупереджено, він не може діяти в інтересах жодної з осіб – учасника нотаріальної дії. Нотаріус не стає учасником цивільних правовідносин між цими особами, а

отже, не може порушувати цивільні права, які є змістом цих відносин. Відсутня і процесуальна заінтересованість нотаріуса в предметі спору та реалізації прийнятого рішення.

До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини. При вчиненні одностороннього правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони. Між цим така сторона може бути представлена декількома особами, прикладом чого може виступати видання довіреності двома та більше особами, спільний заповіт подружжя та ін. Аналіз розуміння як правочину, так і одностороннього правочину свідчить, що односторонні правочини: є вольовими діями суб`єкта; вчиняються суб`єктами для здійснення своїх цивільних прав і виконання обов`язків; спрямовані на настання правових наслідків (набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов`язків). У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним таких односторонніх правочинів як видача довіреності належним відповідачем є особа, яка видавала довіреність, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Правова категорія фраздаторних правочинів є своєрідною новацією для вітчизняного цивільного права і судочинства, адже саме після набуття чинності Кодексу України з процедур банкрутства [49] в судовій практиці все частіше починає застосовуватися визнання правочинів недійсними (фраздаторними).

На сьогодні в українському законодавстві, на жаль, відсутнє нормативне визначення фраздаторного правочину. Разом з тим, аналіз чинного законодавства дозволяє визначити законодавчі принципи, на яких будується визнання відповідних правочинів фраздаторними, – спосіб захисту права, заборона дій із наміром завдання шкоди та зловживання правом, справедливість, добросовісність та розумність, заборона на посягання на права і свободи.

Крім того, Верховний Суд сформулював кваліфікуючі ознаки фраздаторного правочину, віднісши до них фіктивність, вчинення всупереч

принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом, а також порушення внаслідок такого правочину публічного порядку.

На сьогодні фактичною рушійною силою у розвитку категорії фраздаторних правочинів виступає судова практика, яка збільшується з кожним роком у кількісному та якісному відношенні. Разом з тим, доводиться констатувати, що вітчизняний законодавець досі не ввів категорію «фраздаторних правочинів» до повноцінного законодавчого поля, тому серйозна робота в цьому напрямку ще попереду. Ця прогалина в законодавчому регулюванні зумовлює те, що саме суди фактично формують підходи до виявлення та оцінки ознак фраздаторності, а також визначають баланс між захистом прав кредитора і гарантіями добросовісних учасників цивільного обороту. Показовим у цьому контексті є те, що в окремих категоріях спорів Верховний Суд акцентує увагу на необхідності охорони прав добросовісної сторони правочину, навіть за наявності підстав сумніватися у добросовісності іншого учасника правовідносин. Таку позицію можна простежити, зокрема, у наведеній нижче постанові.

Наприклад, у постанові КЦС ВС від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14 йдеться про охорону інтересів добросовісного іпотекодержателя. Суд вказав, що банк як добросовісний іпотекодержатель, який поклався на дані реєстру прав на нерухомість про те, що іпотекодавець був одноосібним власником житлового будинку, уклав договір іпотеки [129]. В такій ситуації відмова в задоволенні позову про звернення стягнення на предмет іпотеки суперечить захисту інтересів добросовісного іпотекодержателя.

У постанові Великої Палати ВС від 27 червня 2018 року у справі № 668/13907/13-ц визначено значення добросовісності при недійсності правочину за участю юридичної особи [103]. Суд зазначив, що для визнання недійсним договору з тієї підстави, що його було укладено представником юридичної особи з перевищенням повноважень, необхідно встановити, поперше, наявність підтверджених належними і допустимими доказами

обставин, які свідчать про те, що контрагент такої юридичної особи діяв недобросовісно або нерозумно. При цьому тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці контрагента за договором несе юридична особа. По-друге, дії сторін такого договору мають свідчити про відсутність реального наміру його укладення і виконання.

Щодо спорів про недійсність правочину, вчиненого без згоди іншого з подружжя, ВП ВС сформулювала правову позицію у постанові від 29 червня 2021 року у справі № 916/2813/18 [102]. Суд зазначив, що укладення одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Крім того, у правових позиціях Верховного Суду було проаналізовано практику застосування принципу *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки) та висвітлено еволюцію підходів суду до формування доктрини фраздаторних правочинів. Зокрема, у постанові КЦС ВС від 4 жовтня 2023 року у справі № 2-469/1997 [128] суд визнав відмову від позову одностороннім правочином і допустив можливість його кваліфікації як фраздаторного. Водночас у постанові від 6 серпня 2023 року у справі № 755/3563/21 КЦС ВС вказав на допустимість кваліфікації шлюбного договору як фраздаторного правочину [125].

Процедура звернення стягнення на майно боржника є одним із найбільш інтенсивних за рівнем втручання у сферу приватних прав механізмів, що застосовуються у виконавчому провадженні. Саме через неї відбувається трансформація юридично визначеного, але фактично невиконаного обов'язку боржника у реальне задоволення вимог стягувача. З огляду на це реалізація процедури звернення стягнення не може ґрунтуватися виключно на

формальній наявності виконавчого документа або дискреції виконавця. Вона має здійснюватися на основі системи принципів, які виконують роль нормативних і ціннісних орієнтирів, визначають межі допустимого примусу та забезпечують баланс публічних і приватних інтересів.

Принципи реалізації процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні слід розуміти як сукупність основоположних ідей, закріплених у законодавстві та виведених із його змісту, які визначають спрямованість, межі та способи здійснення виконавчих дій, пов'язаних із примусовим впливом на майнову сферу боржника. Їх значення полягає не лише у декларативному проголошенні певних цінностей, а й у практичному впливі на вирішення конкретних виконавчих ситуацій, зокрема у випадках прогалин або колізій правового регулювання.

Базовим і системоутворюючим здійснення виконавчого провадження є принцип законності, який означає, що звернення стягнення на майно боржника може здійснюватися виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені законом [131]. Для виконавця цей принцип має посиленій характер, оскільки він виступає суб'єктом владних повноважень і зобов'язаний діяти за спеціально-дозвільною моделлю правового регулювання: дозволено лише те, що прямо передбачено нормативно-правовими актами.

У практичному вимірі принцип законності проявляється, зокрема, у забороні довільного вибору заходів примусового виконання, ігнорування встановленої законом черговості звернення стягнення, застосування арешту або вилучення майна без належного процесуального оформлення. Порушення цього принципу трансформується у високий ризик визнання виконавчих дій незаконними та їх скасування, що, у свою чергу, негативно впливає на ефективність усього виконавчого провадження.

Процедура звернення стягнення на майно реалізується в контексті загального принципу обов'язковості виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів [41]. Цей принцип означає, що рішення, яке набрало

законної сили, не може залишатися декларативним і підлягає реальному виконанню, у тому числі шляхом застосування майнового примусу.

У межах звернення стягнення цей принцип набуває особливої ваги, оскільки саме майнові заходи у більшості випадків є єдиним дієвим способом забезпечення виконання рішення. Водночас обов'язковість виконання не може тлумачитися як безумовне виправдання будь-якого втручання у права боржника, що зумовлює необхідність застосування інших принципів, які конкретизують і обмежують цей імператив.

Принцип пропорційності є одним із ключових для процедури звернення стягнення на майно, оскільки безпосередньо стосується меж втручання у право власності боржника [118]. Його зміст полягає в тому, що заходи примусового виконання мають бути співмірними з обсягом вимог за виконавчим документом і не перевищувати того рівня втручання, який є необхідним для досягнення мети виконання.

У практичному аспекті принцип пропорційності означає, що звернення стягнення повинно здійснюватися в обсязі, достатньому для погашення основного боргу, виконавчого збору, витрат виконавчого провадження та штрафних санкцій, але не більше. Неприпустимим є арешт і реалізація майна, вартість якого явно і суттєво перевищує суму стягнення, без належного обґрунтування та з урахуванням можливості альтернативних, менш обтяжливих заходів.

Тісно пов'язаним із принципом пропорційності є принцип черговості звернення стягнення, який водночас виконує функцію мінімізації втручання у майнову сферу боржника. Його сутність полягає у пріоритетності звернення стягнення на грошові кошти та доходи боржника і лише за їх відсутності або недостатності – на інше майно.

З практичної точки зору цей принцип спрямований на збереження економічної стабільності боржника та недопущення необґрунтованого руйнування його майнової основи. Порушення черговості часто призводить до конфліктів у виконавчому провадженні та слугує підставою для оскарження

дій виконавця, що знову ж таки негативно позначається на швидкості й результативності виконання рішення.

Процедура звернення стягнення має бути зрозумілою і передбачуваною для всіх учасників виконавчого провадження. Принцип правової визначеності означає, що боржник, стягувач і треті особи повинні мати можливість передбачити наслідки тих чи інших виконавчих дій, а також чітко розуміти свої права та обов'язки.

У цьому контексті особливе значення має належне процесуальне оформлення кожної стадії звернення стягнення: опису, арешту, оцінки, реалізації майна. Недостатня визначеність або суперечливість правового регулювання створює ґрунт для зловживань і породжує численні спори, що знижує ефективність виконавчого провадження в цілому.

Звернення стягнення на майно боржника за своєю природою є втручанням у право власності, яке визнається і гарантується конституційно. Тому реалізація цієї процедури має здійснюватися з урахуванням принципу поваги до права власності та мінімальних майнових гарантій боржника.

Зміст цього принципу виявляється, зокрема, у законодавчо встановлених обмеженнях щодо майна, на яке не може бути звернено стягнення, а також у правилах щодо часткового стягнення із доходів боржника. Практична реалізація принципу захисту права власності сприяє забезпеченню соціальної функції права та запобігає надмірному, репресивному характеру виконавчого провадження.

Процедура звернення стягнення повинна реалізовуватися з дотриманням принципу рівності сторін виконавчого провадження та балансу їхніх інтересів. Хоча виконавче провадження має публічно-правову природу і характеризується владними повноваженнями виконавця, це не означає пріоритет інтересів стягувача за будь-яких обставин.

Баланс інтересів означає, що права стягувача на ефективне виконання рішення мають узгоджуватися з правами боржника на захист від надмірного або незаконного примусу. Саме принципи пропорційності, черговості та

процесуальних гарантій у сукупності забезпечують досягнення такого балансу в практиці.

Незважаючи на домінування імперативних начал, процедура звернення стягнення не позбавлена диспозитивних елементів. Принцип диспозитивності проявляється у можливості сторін впливати на перебіг виконавчого провадження, зокрема через реалізацію прав на подання заяв, клопотань, укладення мирової угоди, пропозицію боржником видів майна, на які доцільно звернути стягнення в першу чергу [189, с. 89].

У практичному вимірі диспозитивність дозволяє підвищити ефективність виконання за рахунок кооперації сторін і зменшення конфліктності провадження, що особливо важливо у складних та тривалих виконавчих справах.

Реалізація процедури звернення стягнення неможлива без дієвих процесуальних гарантій і механізмів контролю за діями виконавця. Йдеться як про судовий контроль, так і про внутрішній адміністративний контроль у системі органів примусового виконання. Зазначений принцип забезпечує можливість оперативного реагування на порушення законності, захист прав сторін і третіх осіб, а також формування єдиної правозастосовної практики. Наявність ефективних механізмів оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця є необхідною умовою довіри до інституту примусового виконання.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що фраздаторні правочини є однією з найбільш складних і водночас практично значущих категорій сучасного цивільного права та виконавчого провадження. Їх поява та активне застосування у вітчизняній судовій практиці зумовлені об'єктивною потребою у забезпеченні реального виконання судових рішень та недопущенні зловживань із боку боржників, які використовують приватноправовий інструментарій не для належного здійснення цивільних прав, а з метою виведення активів з-під можливого звернення стягнення. Таким чином, категорія фраздаторності стала відповіддю правозастосовної практики на ситуації, у яких формально правомірні дії боржника фактично

порушують права кредитора та нівелюють саму ідею обов'язковості судового рішення.

Аналіз чинного законодавства України дає підстави стверджувати, що нормативне регулювання фродаторних правочинів залишається фрагментарним. Відповідні положення прямо закріплені лише в окремих сферах, зокрема у законодавстві про банкрутство, у сфері неплатоспроможності банків, а також частково у законодавстві про виконавче провадження. Водночас загальне цивільне законодавство не містить самостійного легального визначення фродаторного правочину, не встановлює його чітких ознак і не формує універсального механізму позаконкурсного оспорювання таких правочинів. Отже, у сучасних умовах основне навантаження щодо формування критеріїв фродаторності, меж її застосування та процесуальних способів захисту прав кредитора покладається саме на судову практику.

Отже, правова конструкція фродаторного правочину в Україні ґрунтується насамперед на загальних засадах цивільного законодавства, зокрема на принципах справедливості, добросовісності, розумності, недопустимості зловживання правом, заборони завдання шкоди іншій особі та заборони посягання на права і свободи інших осіб. Саме ці принципи дозволяють судам кваліфікувати як недійсні ті правочини, які, хоча формально і відповідають окремим вимогам закону, однак укладаються з очевидною метою унеможливити або істотно ускладнити виконання зобов'язань перед кредитором. Таким чином, фродаторність у вітчизняному праві є не лише спеціальною категорією недійсності правочинів, а й проявом більш широкої заборони недобросовісної поведінки у цивільному обороті.

Водночас аналіз практики Верховного Суду свідчить, що у формуванні цієї категорії дедалі важливішу роль відіграють не лише норми законодавства, а й правові доктрини та загальні принципи судочинства. Йдеться, зокрема, про доктрину *venire contra factum proprium*, принцип *jura novit curia*, а також про розуміння ефективного способу захисту права як такого, що може бути

визначений судом навіть за відсутності його прямого нормативного закріплення, якщо він не суперечить закону. Отже, судова практика фактично сформувала розширене бачення правового захисту кредитора, відповідно до якого оспорення правочину може виступати не лише способом усунення формального порушення закону, а й інструментом відновлення доступу до майна боржника.

Окрему увагу в роботі приділено співвідношенню фраздаторних правочинів із процедурою звернення стягнення на майно боржника у виконавчому провадженні. Без належної взаємодії між механізмами оспорювання недобросовісних правочинів і виконавчими процедурами система примусового виконання втрачає свою ефективність. Якщо майно боржника виведене через формально законні, але фактично недобросовісні правочини, то саме по собі виконавче провадження може виявитися безрезультатним. Таким чином, інститут фраздаторності слід розглядати не ізольовано, а як складову комплексного механізму захисту прав кредитора, який забезпечує можливість фактичного звернення стягнення на активи, приховані або відчужені на шкоду кредиторам [106; 108;120;97; 114; 115;109; 113; 107;126].

Ефективність звернення стягнення на майно боржника залежить не лише від формальної наявності виконавчого документа, а й від дотримання системи принципів, які визначають межі і порядок застосування майнового примусу. До таких принципів належать законність, обов'язковість виконання рішень, пропорційність, черговість звернення стягнення, правова визначеність, повага до права власності, баланс інтересів сторін, диспозитивність та наявність ефективних механізмів контролю за діями виконавця. Саме через призму цих засад звернення стягнення на майно має оцінюватися не як суто технічна процедура, а як складний юридичний процес, у межах якого забезпечується узгодження права кредитора на реальне виконання рішення з правом боржника на захист від надмірного і непропорційного втручання у його майнову сферу.

Особливого значення набуває принцип пропорційності, оскільки саме його порушення найчастіше спричиняє конфлікти, пов'язані з надмірним арештом, необґрунтованим описом або реалізацією майна, вартість якого явно перевищує суму боргу. У свою чергу, принцип черговості виступає гарантією того, що виконавець повинен насамперед використовувати менш обтяжливі способи задоволення вимог стягувача, зокрема звернення стягнення на кошти та доходи боржника, і лише за їх недостатності переходити до реалізації іншого майна. Отже, дотримання цих принципів не лише мінімізує ризики оскарження виконавчих дій, а й сприяє більшій стійкості результату примусового виконання перед судовим контролем.

Таким чином, проведені дослідження підтверджують, що фраздаторні правочини та процедура звернення стягнення на майно боржника є взаємопов'язаними елементами єдиного механізму захисту прав кредитора. Відсутність повноцінного законодавчого визначення фраздаторного правочину в Україні компенсується активним розвитком судової практики, однак таке становище не може вважатися остаточно задовільним. Отже, подальше вдосконалення національного законодавства має бути спрямоване на нормативне закріплення поняття та ознак фраздаторного правочину, визначення процесуальних способів його оспорювання, уточнення меж позаконкурсного захисту кредитора, а також на вдосконалення принципів і процедур звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні. Лише за таких умов можна забезпечити не декларативний, а реальний характер виконання судових рішень і сформувавши дієвий баланс між захистом прав кредиторів, інтересами добросовісних учасників цивільного обороту та гарантіями права власності боржника.

Отже, принципи реалізації процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні утворюють складну, багаторівневу систему, у межах якої поєднуються публічно-правові та приватноправові начала, імперативні та диспозитивні елементи, примус і гарантії. Їх дотримання має не лише теоретичне, а передусім прикладне значення, оскільки безпосередньо

впливає на ефективність, законність і справедливість примусового виконання рішень. Саме через призму цих принципів звернення стягнення на майно боржника постає не як репресивний захід, а як правовий інструмент досягнення реального, збалансованого та передбачуваного результату у виконавчому провадженні.

2.2. Інституційна система суб'єктів примусового виконання рішень

Комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів адміністративно-правового механізму виконавчого провадження видається неможливим без належної уваги до аналізу суб'єктів правовідносин, що виникають у сфері організації примусового виконання рішень. Зокрема, необхідним є з'ясування змісту поняття «суб'єкти правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень», визначення критеріїв їх класифікації, а також характеристика їх адміністративної правосуб'єктності. Саме ці питання становлять предмет дослідження у цьому підрозділі.

Проблематика визначення поняття, правового статусу та класифікації суб'єктів виконавчого процесу України була ґрунтовно розроблена у наукових працях М. В. Вінциславської. Зокрема, зазначена дослідниця підкреслює, що суб'єктами виконавчого процесу слід вважати всіх потенційних учасників виконавчих процесуальних правовідносин, які беруть участь у процедурі примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів [20, с. 7–8]. Разом з тим, при науковому аналізі правовідносин, що виникають у процесі організації та здійснення примусового виконання рішень, доцільно враховувати не лише їх процесуальний вимір, пов'язаний із діяльністю відповідних суб'єктів, а й організаційний аспект, що охоплює питання їх правового статусу, повноважень та компетенції. У зв'язку з цим доцільним є звернення до категорії адміністративної правосуб'єктності суб'єктів відповідних правовідносин, здійснення їх класифікації та формулювання

змісту поняття «суб'єкти правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень».

Відповідно до положень статті 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», обов'язок здійснення примусового виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (далі – державна виконавча служба, ДВС; органи державної виконавчої служби – органи ДВС), а також у випадках, передбачених Законом України «Про виконавче провадження», – на приватних виконавців. У науковій літературі примусове виконання визначається як заснована на нормах матеріального та процесуального права юридична діяльність уповноважених органів і посадових осіб, спрямована на реалізацію рішень судів та інших юрисдикційних органів (посадових осіб) із застосуванням засобів державного примусу [25, с. 101-106].

Особливу увагу слід звернути на формулювання, використані у зазначеному Законі України. У ньому йдеться саме про здійснення примусового виконання рішень, що покладається на органи ДВС та приватних виконавців, а не про забезпечення або організацію примусового виконання. Така термінологічна відмінність має важливе значення для подальшого аналізу, однак більш детально її буде розглянуто далі.

Ряд вчених характеризують державну виконавчу службу України як вертикально організовану систему державних органів у формі департаменту, управлінь та відділів, що функціонують у структурі Міністерства юстиції України. Зазначена система є складовою державного апарату, яка безпосередньо та від імені держави реалізує її завдання і функції, здійснюючи державно-владні повноваження у сфері примусового виконання рішень [69, с. 22]. З урахуванням положень Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228[145], Типового положення про управління забезпечення примусового виконання рішень

міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, а також Типового положення про відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 20.04.2016 року № 1183/5[191], із наведеною позицією науковця доцільно погодитися.

Водночас варто звернути увагу на те, що у статті 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» йдеться саме про органи державної виконавчої служби, а не безпосередньо про державних виконавців. Останні, у свою чергу, є посадовими особами, які працюють у відповідних органах ДВС та безпосередньо здійснюють діяльність з примусового виконання рішень.

Аналіз положень статей 2, 3 та частини першої статті 4 зазначеного Закону України свідчить, що у них визначено правові засади діяльності, завдання та принципи функціонування органів ДВС і приватних виконавців. Водночас у подальших частинах статті 4 цього Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» законодавець переходить до регламентації статусу саме державних виконавців. При цьому у законодавстві відсутні прямі приписи, які б визначали здійснення примусового виконання рішень як безпосереднє основне завдання саме державних виконавців як посадових осіб, що займають відповідні посади в органах ДВС, а не всього органу державної виконавчої служби загалом, що пояснюється тим, що у структурі органів ДВС працюють не лише державні виконавці, але й інші державні службовці, а також працівники, які не мають статусу державних службовців, і повноваження яких не передбачають здійснення примусового виконання рішень [168, с. 14].

Крім того, на відповідні органи ДВС покладається виконання й інших завдань, окрім забезпечення примусового виконання рішень. Зокрема, до системи органів державної виконавчої служби належать управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України [139]. Серед їхніх функцій організація, контроль

та здійснення примусового виконання рішень у передбачених законом випадках становлять лише один із напрямів діяльності [155].

Водночас слід враховувати положення частини другої статті 7 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», відповідно до яких державний виконавець визнається представником влади та наділяється повноваженнями держави щодо здійснення діяльності з примусового виконання рішень. На підставі цього можна сформулювати проміжний висновок, що завдання органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень, які підлягають примусовому виконанню, реалізуються безпосередньо державними виконавцями, які обіймають відповідні посади у структурі цих органів.

Додатковим аргументом на користь зазначеного висновку є положення частини першої статті 5 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до яких «...примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців...)». Зміст цієї норми свідчить про фактичне зближення понять органу державної виконавчої служби та державного виконавця у контексті реалізації функції примусового виконання рішень.

Разом з тим, очевидним є те, що будь-який орган державної влади реалізує свої повноваження через юридично значимі дії посадових осіб, які обіймають у ньому відповідні посади. Як слушно зауважує П. В. Макушев, у межах повноважень органів державної виконавчої служби визначаються і повноваження їх посадових осіб [69, с. 15]. У зв'язку з цим доцільно поставити низку наукових питань: чи існують достатні підстави для ототожнення державного виконавця та органу ДВС у межах виконавчого провадження як діяльності з примусового виконання рішень, а також чи слід розглядати орган ДВС як самостійного суб'єкта виконавчого провадження [171, с. 68].

Як уже зазначалося, у формулюванні статті 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» використано положення про те, що примусове виконання

покладається саме на органи ДВС та приватних виконавців, а не на забезпечення чи організацію примусового виконання. Виходячи з буквального тлумачення цієї норми, можна було б дійти висновку, що безпосереднє примусове виконання рішень здійснюють саме органи державної виконавчої служби. Проте подібне твердження не знаходить підтвердження ні в положеннях чинного законодавства, ні у наукових напрацюваннях теорії виконавчого процесу [168, с. 16].

Насправді учасником виконавчого провадження є саме державний виконавець, а не орган державної виконавчої служби, у структурі якого він обіймає відповідну посаду (ч. 1 ст. 13 Закону України «Про виконавче провадження»). Основний нормативно-правовий акт, що регулює процедуру примусового виконання рішень – Закон України «Про виконавче провадження» визначає компетенцію не органів ДВС як інституцій, а безпосередньо виконавців, у тому числі державних виконавців.

Зазначене підтверджується і положеннями щодо порядку оскарження. Зокрема, предметом оскарження можуть бути рішення, дії або бездіяльність не органу ДВС як такого, а державного виконавця чи посадових осіб органу ДВС. Таке оскарження може здійснюватися як до суду, так і до начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, або до керівника вищого органу державної виконавчої служби (ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження»). Відповідно, ототожнення державного виконавця з органом ДВС у контексті здійснення примусового виконання рішень призвело б до парадоксального висновку, що оскарження рішення державного виконавця до його керівника фактично означало б «оскарження органом самого себе».

Процесуальна самостійність державного виконавця як суб'єкта правовідносин у виконавчому провадженні підтверджується також низкою інших положень законодавства. Зокрема, державний виконавець не повинен ототожнюватися з органом ДВС, у якому він працює, навіть у межах здійснення примусового виконання рішень. Така самостійність пов'язана,

зокрема, з функціонуванням інституту відводу у виконавчому провадженні. Відповідно до частини другої статті 23 Закону України «Про виконавче провадження», у випадку якщо державний виконавець не заявив самовідвід, питання про його відвід може бути вирішене начальником відділу, якому він підпорядковується.

Крім того, окремі процесуальні дії державного виконавця потребують погодження з керівником органу ДВС, якому він підпорядкований. Аналогічним чином врегульовано питання здійснення виконавчих дій на території, що належить до компетенції іншого органу державної виконавчої служби

У цьому контексті цілком обґрунтованим видається підхід учених-процесуалістів, які розмежовують поняття «учасники виконавчого провадження» та «суб'єкти виконавчого провадження» [38, с. 9–10; 20, с. 9]. Водночас складно повністю погодитися з позицією Р. В. Ігоніна, який стверджує, що поняття «учасники виконавчого провадження» не охоплює осіб, які не є безпосередніми учасниками виконавчого провадження, але у зв'язку з реалізацією контрольних повноважень щодо виконавчого провадження виступають його суб'єктами [38, с. 11]. У такому формулюванні простежується певна логічна суперечність, адже йдеться про «учасників виконавчого провадження, які не є безпосередніми учасниками виконавчого провадження». Подібна конструкція фактично є тавтологічною і не отримує належного теоретичного пояснення. Крім того, суб'єкти виконавчого провадження не обов'язково повинні реалізовувати саме контрольні повноваження для того, щоб визнаватися суб'єктами відповідних правовідносин. У цілому суб'єкти виконавчого процесу можуть і не бути наділені контрольними повноваженнями [171, с. 67].

Сукупність наведених аргументів дає підстави для висновку, що примусове виконання рішень покладається на приватних виконавців та державних виконавців, які обіймають відповідні посади в органах державної виконавчої служби. Таке формулювання, на нашу думку, більш точно

відображає сутність виконавчого провадження з точки зору прав і обов'язків його суб'єктів, а також характеру покладених на них завдань.

З огляду на викладене доцільним видається внесення відповідних змін до положень Законів України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження» [179, с. 22].

Пропонується, зокрема, внести такі зміни.

У Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»:

у назві закону формулювання «... органи та осіб...» замінити формулюванням «... суб'єктів ...»;

статтю 1 викласти у такій редакції:

«Стаття 1. Суб'єкти, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів.

Примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) (далі – рішення) здійснюється державними виконавцями, які обіймають відповідні посади в органах державної виконавчої служби, та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – приватними виконавцями»;

статтю 2 викласти у такій редакції:

«Стаття 2. Правова основа діяльності суб'єктів, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів.

Правовою основою діяльності суб'єктів, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, є Конституція України, цей Закон, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інші закони та нормативно-правові акти, прийняті на їх виконання»;

статтю 3 викласти у такій редакції:

«Стаття 3. Завдання суб'єктів, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів.

Завданням суб'єктів, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів є своєчасне, повне та неупереджене виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом»;

назву статті 4 викласти у такій редакції:

«Принципи діяльності суб'єктів, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

У частині першій статті 4 формулювання «Діяльність органів державної виконавчої служби та приватних виконавців здійснюється з дотриманням принципів: ...» замінити формулюванням:

«Діяльність суб'єктів, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, здійснюється з дотриманням принципів: ...».

У частині першій статті 5 Закону України «Про виконавче провадження» формулювання «... органи державної виконавчої служби ...» доцільно виключити, а словосполучення «державних виконавців» викласти без використання дужок (додаток Б).

У наведеному контексті не слід залишати поза увагою ту обставину, що хоча безпосереднє примусове виконання рішень здійснюється приватними та державними виконавцями, тобто у цьому випадку йдеться про процесуальний аспект відповідної діяльності, водночас необхідно враховувати і суб'єктів, які забезпечують або організовують здійснення примусового виконання рішень. У зв'язку з цим органи державної виконавчої служби доцільно розглядати в системі суб'єктів правовідносин, що виникають у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень, як суб'єктів, на яких покладено функцію забезпечення примусового виконання.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», систему органів примусового виконання рішень становлять:

1. Міністерство юстиції України;
2. органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку.

Що стосується органів державної виконавчої служби, про які йдеться у пункті 2 частини першої статті 6 зазначеного Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», їх перелік конкретизовано у пункті 3 розділу I Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 року № 512/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 29.09.2016 року № 2832/5) (далі – Інструкція з організації примусового виконання рішень) [139]. До системи органів державної виконавчої служби віднесено:

1. Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України;
2. відділ примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України;
3. управління забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України (далі – управління забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві);
4. відділи примусового виконання рішень у районах міста Києва управління забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві;
5. управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України (далі – управління забезпечення примусового виконання рішень);
6. відділи примусового виконання рішень управлінь забезпечення примусового виконання рішень;
7. районні, районні у містах, міські, міськрайонні, міжрайонні відділи державної виконавчої служби відповідних міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України (далі – відділи державної виконавчої служби).

У зв'язку з викладеним виникає логічне питання: чи існують підстави для виокремлення законодавцем двох елементів у системі органів

примусового виконання рішень – окремо Міністерства юстиції України та окремо органів державної виконавчої служби, з огляду на те, що всі органи ДВС входять до системи Мін'юсту України. Для з'ясування відповіді на це питання доцільно звернутися до аналізу нормативно-правових актів, що регулюють діяльність відповідних органів.

Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 (далі – Положення про Мін'юст України), Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мін'юст України входить до системи центральних органів виконавчої влади та є юридичною особою публічного права (статті 1, 4 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [163]).

Водночас Міністерство юстиції України визначається головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб). Крім того, Мін'юст України організовує та контролює діяльність державних виконавців, вживає заходів щодо її вдосконалення, а також здійснює керівництво та проводить перевірки діяльності структурних підрозділів територіальних органів Міністерства юстиції України, що забезпечують реалізацію повноважень у сфері організації примусового виконання рішень (п. 1, пп. 2–3 п. 3, пп. 3-2 п. 5 Положення про Мін'юст України).

Як видається, ключовими у наведеному контексті є категорії «організація» та «контроль». Т. М. Кравцова та Г. В. Калініченко визначають організацію і контроль як окремі види функцій державного управління, які, у свою чергу, виступають окремими стадіями здійснення управлінської діяльності держави [56, с. 54].

Г. В. Монастирський зазначає, що у найбільш загальному розумінні організацію слід трактувати як упорядкований стан елементів певної

цілісності та водночас як процес їх упорядкування в доцільну єдність [79, с. 47]. У цьому визначенні досить точно відображено подвійний характер поняття організації: з одного боку, вона виступає результатом певної діяльності, а з іншого – процесом упорядкування відповідних елементів. Водночас підкреслюється, що як сам процес, так і його результат повинні бути спрямовані на формування не просто єдності, а саме доцільної, функціонально обґрунтованої єдності.

Організаційна діяльність безпосередньо пов'язана зі створенням ефективної організаційної системи у вигляді органів управління, основною метою яких є виконання покладених на них функцій і завдань. Зміст організаційної функції полягає у формуванні такої системи органів управління, яка здатна у найкоротший строк та з мінімальними витратами ресурсів забезпечити належне виконання визначених завдань.

Зазначене проявляється, зокрема, у створенні, ліквідації та реорганізації органів управління, підприємств, установ і організацій, а також у розробленні положень, що визначають правовий статус відповідних структур, та встановленні взаємозв'язків між ними [56, с. 524-525]. Фактично у цьому випадку йдеться про формування інституційної складової, необхідної для здійснення державно-управлінської діяльності.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на позицію Н. А. Железняк, яка зазначає, що у науковій літературі існують різні підходи до класифікації правових форм діяльності щодо реалізації правової політики. Найбільш поширеним є їх поділ на правоустановчі (правотворчість), правовиконавчі та правоохоронні. Перші передбачають діяльність суб'єктів державної влади щодо створення правових норм, їх зміни або скасування; другі – діяльність, спрямовану на реалізацію правових приписів; треті – діяльність щодо охорони правових норм від порушень [35].

Як видається, такий підхід цілком може бути застосований і до характеристики видів правових форм діяльності щодо реалізації державної політики у сфері примусового виконання рішень. Так, відповідно до частини

першої статті 15 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» міністерства в межах своїх повноважень видають накази, які підписуються міністром.

Зокрема, Міністерством юстиції України формується нормативна база, що визначає порядок створення та діяльності його структурних підрозділів, завданнями яких, серед іншого, є забезпечення примусового виконання рішень. Так, наказом Мін'юсту від 20.04.2016 року № 1183/5 затверджено Типове положення про управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України [155], а також Типове положення про відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України [155].

Крім того, наказом Мін'юсту від 06.12.2018 року № 3825/5 затверджено Тимчасове положення про управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, які беруть участь в експериментальному проєкті [154], а наказом Мін'юсту від 16.03.2020 року № 971/5 – Тимчасове положення про відділи державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, що беруть участь у відповідному експериментальному проєкті [153].

Водночас Міністр юстиції, який очолює Міністерство юстиції України, наділений повноваженнями щодо утворення, ліквідації та реорганізації територіальних органів Мін'юсту як структурних підрозділів апарату міністерства, що не мають статусу юридичної особи, за погодженням із Кабінетом Міністрів України. Крім того, він подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо утворення, ліквідації або реорганізації територіальних органів Мін'юсту як юридичних осіб публічного права у межах граничної чисельності державних службовців і працівників апарату Міністерства юстиції та коштів, передбачених на його утримання, а також затверджує положення про такі органи (пп. 9, пп. 7 ч. 2 ст. 8 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», пп. 12-3, пп. 12-1 п. 12 Положення про Мін'юст України) [179, с. 22-23].

У наведеному, як видається, проявляється важливий аспект реалізації Міністерством юстиції України своєї організаційної функції. У цьому випадку відповідний суб'єкт не обмежується лише впровадженням у практику правових приписів, сформованих іншими суб'єктами владних повноважень (тобто діяльністю у сфері правовиконання), а здійснює також правотворчу діяльність, спрямовану на створення, зміну або скасування правових норм. Саме ці норми становлять основу формування та організації діяльності інших інституцій, функціонування яких є необхідним для забезпечення примусового виконання рішень.

Таким чином, діяльність Міністерства юстиції України у цій сфері може бути охарактеризована як діяльність суб'єкта, що формує та розвиває правову основу функціонування інституцій примусового виконання рішень [173, с. 37].

Крім формування нормативної основи для інституційного забезпечення примусового виконання рішень, Міністерством юстиції України також деталізовано та розвинено процедурні аспекти здійснення примусового виконання рішень. Основні елементи відповідної процедури визначено Законом України «Про виконавче провадження», однак окремі питання її організації конкретизуються підзаконними нормативно-правовими актами. Зокрема, наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 року № 512/5 затверджено Інструкцію з організації примусового виконання рішень, яка визначає окремі питання організації виконання рішень [168, с. 20].

Що стосується контролю як однієї з функцій державного управління, то, як зазначає І.С. Кузьміна, його основною метою є виявлення недоліків у діяльності відповідних органів та їх своєчасне усунення шляхом коригування управлінських рішень і дій органів державного управління [63, с. 145].

У цьому контексті слід звернути увагу на повноваження керівника Міністерства юстиції України – Міністра юстиції України, який має право скасовувати повністю або в окремій частині акти територіальних органів Мін'юсту у разі їх невідповідності Конституції України, іншим актам

законодавства або актам Міністерства юстиції України (пп. 30 п. 12 Положення про Мін'юст України).

З позицій реалізації контрольної функції важливе значення має також Порядок проведення перевірок діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22 жовтня 2018 року № 3284/5 [151].

Ключовим у наведеному переліку завдань є саме категорія «забезпечення» у контексті примусового виконання рішень. Це, зокрема, підтверджується функціональним змістом діяльності Департаменту ДВС, серед яких однією з основних виступає організація, забезпечення та контроль примусового виконання рішень [29].

Зокрема, функції Департаменту ДВС полягають у тому, що він:

- організовує, забезпечує та контролює примусове виконання рішень у випадках, передбачених законодавством;
- організовує доступ державних виконавців до баз даних та реєстрів, у тому числі електронних, що містять інформацію про боржників, їх майно та кошти;
- організовує інформаційне забезпечення виконавчого провадження, зокрема електронний документообіг, забезпечує функціонування автоматизованої системи виконавчого провадження та здійснює контроль за внесенням державними виконавцями відомостей про вчинені виконавчі дії;
- здійснює державний нагляд і контроль за дотриманням законодавства про виконавче провадження, правильністю, своєчасністю та повнотою вчинення виконавчих дій державними виконавцями;
- аналізує результати діяльності структурних підрозділів територіальних органів Мін'юсту України, які забезпечують реалізацію повноважень у сфері примусового виконання рішень, та розробляє заходи щодо підвищення ефективності їх функціонування;
- забезпечує контроль за реалізацією майна, арештованого державними та приватними виконавцями;

- організовує ведення обліково-статистичної звітності та узагальнення практики діяльності державних і приватних виконавців щодо виконання рішень;

- надає державним виконавцям роз'яснення та рекомендації з питань примусового виконання рішень;

- забезпечує контроль за діяльністю структурних підрозділів територіальних органів Мін'юсту, що здійснюють повноваження у сфері організації примусового виконання рішень;

- бере участь у міжнародному співробітництві у сфері примусового виконання рішень, налагоджує та підтримує зв'язки з міжнародними організаціями;

- організовує та контролює роботу державних виконавців, вживає заходів щодо підвищення ефективності їх діяльності, здійснює керівництво та проводить перевірки діяльності відповідних структурних підрозділів територіальних органів Мін'юсту, а також перевірки діяльності приватних виконавців.

Крім того, до функцій Департаменту ДВС належить забезпечення стажування осіб, які мають намір здійснювати діяльність приватного виконавця, видача свідоцтв про проходження стажування, а також організація видачі посвідчення приватного виконавця та посвідчення помічника приватного виконавця. Департамент організовує проведення перевірок офісів приватних виконавців, забезпечує внесення відомостей до Єдиного реєстру приватних виконавців України та здійснює перевірку скарг на діяльність приватних виконавців, які надходять до Дисциплінарної комісії приватних виконавців.

Окрім цього, Департамент ДВС забезпечує представництво інтересів відділу примусового виконання рішень у судах та інших органах, а також організовує представництво інтересів Департаменту ДВС в судових органах через відповідні структурні підрозділи територіальних органів Мін'юсту України, що реалізують повноваження у сфері організації примусового

виконання рішень. До його компетенції також належить організація розгляду звернень і запитів, у тому числі щодо отримання публічної інформації, від народних депутатів України, громадських організацій, фізичних та юридичних осіб з питань, пов'язаних із діяльністю Департаменту ДВС та відповідних структурних підрозділів територіальних органів Мін'юсту України.

Серед інших функцій Департаменту ДВС слід відзначити організацію освітньо-роз'яснювальної діяльності, у тому числі через засоби масової інформації, підготовку пропозицій щодо фінансового та матеріально-технічного забезпечення структурних підрозділів територіальних органів Мін'юсту, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері примусового виконання рішень і участь у підготовці проектів законів та інших нормативно-правових актів у цій сфері.

За результатами здійснення повноважень, передбачених пунктами 3.4., 3.5., 3.7., 3.11., 3.18 Положення про Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України[144], Департамент узагальнює практику застосування законодавства у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів органами ДВС та приватними виконавцями, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення та раз на півроку звітує перед відповідним структурним підрозділом, відповідальним за моніторинг та аналіз ефективності імплементації законодавчих актів у сфері виконання рішень, шляхом подання аналітичних матеріалів та статистичних даних у порівнянні з попереднім звітним періодом.

Крім того, Департамент ДВС бере участь у роботі міжвідомчих робочих груп, утворених Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади з метою підготовки проектів нормативно-правових актів; забезпечує підготовку роз'яснень з питань, що належать до його компетенції; організовує та контролює виконання доручень керівництва Міністерства юстиції України, узагальнює матеріали щодо їх виконання; забезпечує діяльність Кваліфікаційної комісії приватних

виконавців і Дисциплінарної комісії приватних виконавців, а також здійснює інші функції в межах наданих йому повноважень [143].

Наведені завдання та функції Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України узгоджуються із завданнями та функціями Мін'юсту, про які йшлося вище, що є закономірним з огляду на те, що орган державної влади реалізує покладені на нього завдання і функції через діяльність власних структурних підрозділів [173, с. 38].

Відділ примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України (далі – Відділ примусового виконання рішень Департаменту ДВС) віднесено до органів ДВС відповідно до приписів пункту 3 Інструкції з організації примусового виконання рішень, а організаційно він є структурним підрозділом Департаменту ДВС. Його основні завдання та функції визначені Положенням про управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 20.04.2016 року № 1183/5 [155].

Так, відповідно до Положення про управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, основним завданням управління визначено своєчасне, повне та неупереджене примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб), передбачених законом. Прикметним є те, що аналогічним чином сформульовано завдання органів ДВС та приватних виконавців у статті 3 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Водночас зазначене формулювання «основного завдання» управління за своїм змістом є більш вузьким порівняно з основними завданнями Департаменту ДВС, у яких ключовою була категорія не власне примусового виконання, а забезпечення такого виконання. Однак навіть щодо Відділу примусового виконання рішень Департаменту ДВС висновок про те, що його основним завданням є саме безпосереднє здійснення примусового виконання

рішень (у значенні фактичного вчинення виконавчих дій), а не їх організація, видається передчасним.

На користь цього свідчить аналіз функцій управління, визначених у Положенні про управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України. Зокрема, першою серед функцій управління передбачено, що він забезпечує здійснення державними виконавцями заходів примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), передбачених законом. Отже, управління примусового виконання рішень Департаменту ДВС здійснює насамперед організаційно-забезпечувальну функцію щодо примусового виконання рішень, тоді як безпосередні заходи примусового виконання здійснюються державними виконавцями.

Серед інших функцій управління, визначених Положенням, можна виокремити такі: ведення обліково-статистичної звітності та здійснення аналітичної роботи щодо діяльності управління, а також аналіз стану виконання рішень судами та іншими органами (посадовими особами) державними виконавцями; розроблення на підставі статистичних даних пропозицій щодо підвищення показників роботи, усунення негативних та закріплення позитивних тенденцій; розгляд звернень громадян, юридичних осіб, органів і посадових осіб з питань, що належать до компетенції управління; організація розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державних виконавців; організація ведення діловодства та архіву, обліку, зберігання й оперативного пошуку кореспонденції; забезпечення дотримання єдиного порядку відбору, обліку, схоронності, якості оброблення та використання документів, що створюються у діяльності управління, а також забезпечення конфіденційності інформації; організація формування та зберігання завершених виконавчих проваджень; облік депозитних сум і відповідних банківських операцій, контроль за надходженням та перерахуванням депозитних коштів, ведення бухгалтерського обліку операцій з обліку депозитних сум, формування справ банківських документів і

розпоряджень державних виконавців; організація навчання державних виконавців та поширення позитивного досвіду; забезпечення ведення Автоматизованої системи виконавчих проваджень; участь у перевірках роботи органів ДВС; підготовка пропозицій до проєктів законів та інших нормативно-правових актів з питань організації примусового виконання рішень; взаємодія у встановленому порядку з іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами іноземних держав та міжнародними організаціями, а також з підприємствами, установами й організаціями; підготовка пропозицій до роз'яснень і рекомендацій державним виконавцям; участь у розробці комплексних заходів, програм, аналітичних матеріалів, пропозицій та планів роботи Департаменту ДВС; прийом громадян; виконання інших функцій відповідно до покладених завдань [155].

Наведене дає підстави стверджувати, що на управління примусового виконання рішень Департаменту ДВС покладено, передусім, функції організаційного, забезпечувального та контрольного характеру щодо здійснення примусового виконання рішень, а не власне реалізацію виконавчих дій у вузькому процесуальному розумінні. Відповідні завдання та функції Відділу кореспондуються із завданнями і функціями Департаменту ДВС та Мін'юсту України загалом, що є логічним, оскільки орган державної влади реалізує свої функції через діяльність підпорядкованих і структурно пов'язаних підрозділів [168, с. 28].

Водночас приписами пункту 3 Інструкції з організації примусового виконання рішень до органів державної виконавчої служби віднесено [139], зокрема, управління забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, а також управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України (далі – управління забезпечення примусового виконання рішень).

Правовий статус управлінь забезпечення примусового виконання рішень визначається Типовим положенням про управління забезпечення

примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 20.04.2016 № 1183/5 [154]. Відповідно до зазначеного Типового положення управління забезпечення примусового виконання рішень є територіальним органом державної виконавчої служби, входить до системи органів Міністерства юстиції України як структурний підрозділ міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України та підзвітне і підконтрольне Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України.

Серед основних завдань управління забезпечення примусового виконання рішень визначено: реалізацію державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); підготовку пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері виконання рішень; організацію, контроль та здійснення примусового виконання рішень у випадках, передбачених законом. Очевидною є кореляція цих завдань із завданнями та функціями Міністерства юстиції України, що є цілком закономірним з огляду на те, що управління забезпечення примусового виконання рішень входять до системи органів Мін'юсту України [179, с. 22–25].

Водночас приписами пункту 3 Інструкції з організації примусового виконання рішень до органів державної виконавчої служби віднесено також відділи примусового виконання рішень у районах міста Києва управління забезпечення примусового виконання рішень у місті Києві, відділи примусового виконання рішень управлінь забезпечення примусового виконання рішень, а також районні, районні у містах, міські, міськрайонні та міжрайонні відділи державної виконавчої служби відповідних міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України.

Відповідно до Типового положення про відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 20.04.2016 № 1183/5 [155], відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь

Міністерства юстиції України (далі – Відділ) є органом державної виконавчої служби, який входить до системи органів Міністерства юстиції України, є структурним підрозділом та підпорядковується міжрегіональним управлінням Міністерства юстиції України через відповідні управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України.

До основних завдань Відділу належать: реалізація державної політики у сфері примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері виконання рішень; забезпечення своєчасного, повного та неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством.

Важливим елементом правового статусу Відділу є те, що він виступає єдиним органом державної виконавчої служби, який має статус юридичної особи (інші органи ДВС такого статусу не мають). Водночас, маючи самостійність юридичної особи, Відділ залишається структурним підрозділом відповідного міжрегіонального управління Міністерства юстиції України. Така особливість свідчить про тісний взаємозв'язок завдань і функцій Відділу з завданнями та функціями Міністерства юстиції України та управлінь забезпечення примусового виконання рішень, що обумовлено системною та структурною єдністю елементів системи Мін'юсту України [179, с. 22–23].

Із наведеного випливає, що положення статті 6 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» сформульовано не зовсім коректно. З урахуванням чинних нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус органів примусового виконання рішень, відсутні достатні підстави для виокремлення двох елементів у системі органів примусового виконання рішень – окремо Міністерства юстиції України та окремо органів державної виконавчої служби.

Зазначене пояснюється тим, що всі органи ДВС входять до системи Міністерства юстиції України, а сам Мін'юст реалізує свої завдання та функції

у сфері примусового виконання рішень саме через систему органів державної виконавчої служби, інтегрованих у його організаційну структуру.

За таких умов у статті 6 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» доцільно або зазначити, що систему органів примусового виконання рішень становлять відповідні підрозділи та органи Міністерства юстиції України, або ж визначити, що систему органів примусового виконання рішень утворюють органи державної виконавчої служби, створені Міністерством юстиції України у встановленому законодавством порядку [168, с. 30].

Крім того, свої завдання та функції у сфері примусового виконання рішень Міністерство юстиції України реалізує через розгалужену структуру органів державної виконавчої служби, що має як організаційний, так і територіальний вимір. Зокрема, така структура представлена: Департаментом державної виконавчої служби (який входить до структури Міністерства юстиції України); відділом примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби (що функціонує у структурі Департаменту ДВС); управліннями забезпечення примусового виконання рішень (у складі яких функціонують відділи примусового виконання рішень), що входять до системи органів Міністерства юстиції України як структурні підрозділи міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України; а також відділами державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, які функціонують у складі територіальних органів Мін'юсту – міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України.

Наведене дає підстави дійти висновку, що здійснення Міністерством юстиції України функцій організації примусового виконання рішень та контролю за їх реалізацією безпосередньо пов'язане з його статусом як головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері організації примусового виконання рішень. Водночас така діяльність обумовлена його

роллю як елемента державного апарату у забезпеченні та реалізації прав і свобод людини.

Відповідно до частини другої статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а сама держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини визнається головним обов'язком держави.

У цьому контексті слід зазначити, що права, свободи та їх гарантії повинні знаходити ефективне відновлення, зокрема, через функціонування організованої Міністерством юстиції України системи примусового виконання рішень. Саме через діяльність цієї системи держава фактично реалізує свій конституційний обов'язок щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Адже повне, неупереджене та своєчасне виконання рішення відповідного юрисдикційного органу чи посадової особи забезпечує не лише реалізацію права особи на виконання такого рішення, а й фактичне відновлення її порушених прав.

Фактично йдеться про завершальну стадію захисту прав особи, коли формальний захист, забезпечений державою шляхом ухвалення відповідного рішення її органом або посадовою особою (наприклад, судовим рішенням), набуває реального змісту завдяки його виконанню. У деяких випадках це може стосуватися й рішень, ухвалених недержавними суб'єктами, зокрема постанов комісій по трудових спорах [173, с. 34-40].

З огляду на наведене, Міністерство юстиції України разом із усіма його структурними підрозділами та територіальними органами, функціонування яких інституційно, організаційно та процедурно забезпечує примусове виконання рішень, доцільно відносити до органів та осіб, які забезпечують примусове виконання рішень. Йдеться про суб'єктів, діяльність яких спрямована на створення інституційних, організаційних та інших умов для можливості здійснення примусового виконання рішень [179, с. 102–107].

Таким чином, можна сформулювати узагальнений висновок, що суб'єктами правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень є суб'єкти, діяльність яких спрямована на створення інституційних, організаційних та інших умов, необхідних для забезпечення можливості здійснення примусового виконання рішень.

До таких суб'єктів, відповідно до запропонованої класифікації суб'єктів правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень, слід відносити Міністерство юстиції України та всі його структурні підрозділи і територіальні органи, функціонування яких інституційно та організаційно спрямоване на забезпечення примусового виконання рішень.

Адміністративна правосуб'єктність кожного із зазначених суб'єктів правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень, тобто їх здатність мати адміністративні права та обов'язки і реалізовувати їх у межах відповідних правовідносин, безпосередньо пов'язана з колом завдань, покладених на відповідний суб'єкт, зокрема щодо організації та забезпечення примусового виконання рішень.

2.3 Реалізація системи суб'єктів адміністративно-правового механізму організації та здійснення примусового виконання рішень

2.3.1 Адміністративно-правовий статус виконавців у системі суб'єктів виконавчого провадження

У контексті визначення прав та обов'язків державного виконавця доцільно зазначити, що вони утворюють цілісну та взаємопов'язану систему, яка формується під впливом кількох правових площин. Передусім йдеться про конституційно-правовий аспект, оскільки державний виконавець є громадянином України і, відповідно, володіє повним обсягом прав і свобод, гарантованих Конституцією України. Водночас специфіка реалізації окремих із цих прав і обов'язків визначається його статусом державного службовця та учасника виконавчого провадження.

Другим важливим складником є адміністративно-правовий аспект, адже державний виконавець виступає державним службовцем, на якого поширюються положення законодавства про державну службу. Це зумовлює наявність у нього відповідних службових прав та обов'язків, що визначаються нормами адміністративного права та регулюють порядок здійснення службової діяльності.

Окреме місце посідає виконавчий процесуальний аспект, оскільки державний виконавець є безпосереднім суб'єктом виконавчого провадження. У межах цієї діяльності він наділяється спеціальними процесуальними правами та обов'язками, необхідними для організації та здійснення примусового виконання судових рішень та рішень інших органів.

Таким чином, права та обов'язки державного виконавця формуються як комплексна система, що поєднує конституційні гарантії, адміністративно-правовий статус державного службовця та процесуальні повноваження суб'єкта виконавчого провадження [170, с. 107-108].

Слід зазначити, що виконавчий процесуальний аспект, про який йшлося вище, фактично є складовою адміністративно-правового аспекту прав та обов'язків державного виконавця, що пояснюється тим, що виконавчі процесуальні правовідносини за своєю правовою природою належать до сфери адміністративно-правового регулювання. Саме тому процесуальні повноваження державного виконавця, пов'язані із здійсненням примусового виконання рішень, формуються та реалізуються в межах адміністративно-правових відносин, які виникають у процесі здійснення виконавчого провадження. Відтак виконавчий процесуальний компонент доцільно розглядати як невід'ємний елемент адміністративно-правового статусу державного виконавця [166, с. 210-212].

Щодо приватного виконавця як учасника виконавчого провадження слід зазначити, що відповідно до ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» приватним виконавцем може бути громадянин України, який уповноважений

державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, визначеному законодавством. При цьому приватний виконавець здійснює незалежну професійну діяльність, що передбачає організаційну самостійність у виконанні покладених на нього функцій.

У науковій літературі підкреслюється особливий правовий статус приватного виконавця. Так, М. Марченко зазначає, що судовий виконавець виступає як незалежний професіонал, який самостійно організовує свою діяльність, несе майнову відповідальність за результати своєї роботи, отримує відповідні повноваження від держави в особі органів юстиції та здійснює свої функції від імені держави. Водночас держава визначає межі компетенції приватного виконавця, встановлює порядок здійснення виконавчих дій, регулює розміри винагороди та інших платежів, що справляються за виконання рішень.

Крім того, держава здійснює контроль за діяльністю приватних виконавців шляхом проведення перевірок їх професійної діяльності, встановлення дисциплінарної відповідальності, а також надання та припинення права на здійснення відповідної діяльності. Таким чином, приватний виконавець поєднує у своєму правовому статусі риси незалежного професійного суб'єкта та особи, яка реалізує делеговані державою владні повноваження у сфері примусового виконання рішень [75, с. 28].

Дійсно, під час аналізу адміністративно-правового статусу приватного виконавця звертається увага на його подвійний характер. З одного боку, приватний виконавець виступає незалежним приватним суб'єктом, оскільки здійснює діяльність на професійній основі та є суб'єктом незалежної професійної діяльності. Він самостійно організовує свою роботу, а також несе персональну юридичну відповідальність за вчинені дисциплінарні проступки або інші правопорушення, що передбачено, зокрема, статтями 16 та 37 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

З іншого боку, повноваження щодо здійснення примусового виконання рішень приватний виконавець отримує від держави, що свідчить про публічно-правову складову його правового статусу. Саме держава встановлює вимоги до осіб, які мають намір здійснювати діяльність приватного виконавця, визначає процедуру доступу до професії, порядок організації професійної діяльності, а також механізми контролю за її здійсненням. Відповідні положення закріплені, зокрема, у розділі III Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Контроль за діяльністю приватних виконавців здійснюється Міністерством юстиції України. Такий контроль реалізується шляхом проведення планових та позапланових перевірок їхньої діяльності відповідно до Порядку проведення перевірок діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 жовтня 2018 року № 3284/5. Водночас важливу роль у системі професійного самоврядування відіграє Рада приватних виконавців України, яка бере участь у забезпеченні належних стандартів професійної діяльності, захисті прав приватних виконавців та розвитку інституту приватного виконання рішень.

Таким чином, адміністративно-правовий статус приватного виконавця характеризується поєднанням елементів приватноправової самостійності та публічно-правового регулювання, що зумовлено особливістю його діяльності, спрямованої на реалізацію делегованих державою повноважень у сфері примусового виконання рішень [151].

Предмет перевірки діяльності приватного виконавця з боку Міністерства юстиції України полягає у контролі за дотриманням ним вимог чинного законодавства. Зокрема, відповідно до п. 1 Порядку проведення перевірок діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, предметом такої перевірки є дотримання Конституції України, законів України, указів Президента України, постанов Верховної Ради

України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства юстиції України, доручень Міністра юстиції України, а також організація роботи щодо їх виконання. Окрім цього, перевіряється дотримання державними і приватними виконавцями встановленого порядку та строків вчинення виконавчих дій, а також правил ведення діловодства.

Таким чином, контроль Міністерства юстиції України за діяльністю приватних виконавців фактично спрямований на забезпечення законності їх діяльності. Разом із тим, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 34 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», Міністерство юстиції України уповноважене проводити позапланові перевірки діяльності приватного виконавця на підставі письмових звернень учасників виконавчого провадження щодо його рішень, дій або бездіяльності.

Водночас варто враховувати, що приватний виконавець не є працівником Міністерства юстиції України або органів його системи, а отже не перебуває у відносинах підпорядкування з цими органами. У зв'язку з цим виникає питання щодо доцільності наділення Міністерства юстиції України повноваженнями щодо здійснення саме процесуального контролю за діяльністю приватного виконавця.

Слід зазначити, що незалежність є одним із базових принципів діяльності як органів державної виконавчої служби, так і приватних виконавців (п. 3 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»). Отже, під час здійснення примусового виконання рішень приватний виконавець виступає незалежним суб'єктом виконавчого провадження. Водночас законодавством передбачено механізми судового контролю за його діяльністю. Так, відповідно до ч. 2 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження», рішення, дії або бездіяльність виконавця можуть бути оскаржені до суду. Аналогічні положення містяться у ст. 447 Цивільного процесуального кодексу України та

ст. 339 Господарського процесуального кодексу України, які визначають суд органом, до якого може бути подано скаргу на рішення, дії чи бездіяльність виконавця.

З огляду на зазначене, процесуальний контроль за діяльністю приватного виконавця, що полягає в оцінці законності його рішень, дій чи бездіяльності, вчинених під час примусового виконання судових рішень, має здійснюватися саме судом. У цьому контексті слушною є позиція А. М. Авторгова, який наголошує, що чинне законодавство не наділяє ані Міністерство юстиції України, ані утворену при ньому Дисциплінарну комісію приватних виконавців повноваженнями щодо здійснення процесуального контролю за процесуальними діями приватного виконавця у процесі виконання судових рішень. Натомість на зазначені органи покладено функції відомчого контролю, спрямованого на забезпечення належної організації діяльності приватного виконавця та дотримання ним професійної етики. Такий контроль охоплює, зокрема, питання ведення діловодства та архіву, організації прийому громадян, утримання офісу відповідно до встановлених вимог, страхування професійної діяльності та інші організаційні аспекти здійснення діяльності приватного виконавця [3].

І. С. Кузьміна, визначаючи поняття приватного виконавця, наголошує на важливій особливості його правового статусу, а саме на тому, що приватний виконавець у процесі здійснення виконавчого провадження наділяється такими ж процесуальними правами та обов'язками, як і державний виконавець. Це свідчить про те, що, незважаючи на відмінності у формі організації діяльності та правовому статусі, як державні, так і приватні виконавці мають однаковий обсяг процесуальних повноважень під час здійснення примусового виконання рішень. Таким чином, законодавець забезпечує єдність процедурних засад виконавчого провадження, що сприяє ефективності та однаковості застосування механізмів примусового виконання рішень незалежно від того, який саме суб'єкт – державний чи приватний виконавець – здійснює відповідні виконавчі дії [63, с. 145-148]. З таким

висновком навряд чи можна повністю погодитися, з огляду на низку законодавчих обмежень. Зокрема, чинним законодавством встановлено певні категорії виконавчих проваджень, здійснення яких не може бути покладене на приватних виконавців. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» визначено перелік рішень, примусове виконання яких належить виключно до компетенції органів державної виконавчої служби. Отже, у таких випадках усі виконавчі дії можуть здійснюватися лише державними виконавцями.

Крім того, навіть у тих виконавчих провадженнях, які можуть здійснюватися як державними, так і приватними виконавцями, законодавством передбачено певні особливості реалізації повноважень державних виконавців. Це свідчить про те, що обсяг прав та обов'язків цих суб'єктів не є повністю тотожним. Відмінності можуть проявлятися у характері повноважень, механізмах їх реалізації, а також у межах компетенції, визначених законодавством.

Таким чином, хоча приватні виконавці й наділяються значним обсягом процесуальних прав та обов'язків, подібних до повноважень державних виконавців, однак їх правовий статус та сфера діяльності мають певні законодавчі обмеження і специфіку, що не дозволяє говорити про повну ідентичність їх процесуальних можливостей [166, с. 210].

Наприклад, виконавчі провадження щодо стягнення заборгованості зі сплати аліментів можуть здійснюватися як державними, так і приватними виконавцями. Водночас законодавством передбачено певні відмінності у повноваженнях цих суб'єктів. Так, виключно державний виконавець у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці (а у випадках, передбачених абз. 2 ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження», – за три місяці), уповноважений виносити постанови про встановлення тимчасових обмежень для боржника. До таких обмежень належать, зокрема: обмеження у праві виїзду за межі України, у праві керування транспортними засобами, у праві

користування мисливською, пневматичною чи охолощеною зброєю, а також у праві полювання – до повного погашення заборгованості зі сплати аліментів.

Крім того, у випадку, коли у діях боржника наявні ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 183-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (несплата аліментів, що призвела до виникнення заборгованості у розмірі, який перевищує суму платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання), саме державний виконавець складає протокол про адміністративне правопорушення та направляє його до суду для розгляду за місцезнаходженням органу державної виконавчої служби.

Імовірно, така диференціація повноважень державного та приватного виконавця пояснюється особливостями правового статусу державного виконавця як державного службовця. Саме цей статус передбачає наділення його владними повноваженнями, делегованими державою, зокрема повноваженнями щодо застосування обмежень окремих прав особи з метою забезпечення ефективного виконання покладеного на нього завдання – примусового виконання рішень.

Водночас виникає питання щодо обґрунтованості відсутності аналогічних повноважень у приватного виконавця. Хоча він і не є державним службовцем, однак також наділяється державою повноваженнями щодо здійснення примусового виконання рішень і фактично виконує ті ж самі функції, що й державний виконавець.

У цьому контексті С. Д. Гусарєв та О. Д. Тихомиров зазначають, що характерною рисою діяльності державних виконавців є застосування примусових заходів, що зумовлено небажанням боржників добровільно виконувати покладені на них обов'язки. Держава заздалегідь санкціонує застосування таких заходів, виходячи з того, що інші способи врегулювання ситуації були використані, але не дали результату. Саме тому в сучасній науковій літературі висловлюється позиція, відповідно до якої одним із основних методів правового регулювання діяльності органів та осіб, які

здійснюють примусове виконання рішень, виступає санкціонований державою примус [27]. А. І. Перепелиця зазначає, що правовідносини у сфері виконавчого провадження виникають у разі невиконання боржником покладених на нього обов'язків, визначених рішенням суду або іншого уповноваженого органу, у добровільному порядку. У такому випадку держава санкціонує застосування примусових заходів, тобто надає уповноваженим суб'єктам право використовувати передбачені законодавством про виконавче провадження заходи примусового впливу з метою забезпечення фактичного виконання відповідних рішень. Таким чином, застосування примусу у виконавчому провадженні виступає законодавчо визначеним механізмом реалізації обов'язковості рішень судів та інших органів [94, с. 12].

Як видається, застосування примусових заходів передусім зумовлене самою природою виконавчого провадження, оскільки в межах цього виду юрисдикційної діяльності виконання рішень здійснюється саме шляхом примусу (див. ст. ст. 1, 10 Закону України «Про виконавче провадження»). Водночас аналіз положень зазначеного Закону свідчить, що початок примусового виконання не ставиться у залежність від встановлення факту небажання боржника добровільно виконати рішення.

Так, у разі пред'явлення виконавчого документа до виконання з дотриманням вимог закону (ст. ст. 4, 5, 24, 26 Закону України «Про виконавче провадження») виконавець зобов'язаний відкрити виконавче провадження та розпочати процедуру примусового виконання. При цьому законодавством не передбачено такої підстави для повернення виконавчого документа стягувачу без прийняття до виконання, як добровільне виконання боржником рішення до моменту його пред'явлення до виконання.

Варто також зазначити, що підстава для закінчення виконавчого провадження у вигляді фактичного виконання рішення у повному обсязі (п. 9 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження») стосується виконання рішення саме після відкриття виконавчого провадження, а не добровільного виконання до його відкриття. У такому випадку механізмом

захисту прав боржника може бути звернення до суду із заявою про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню (ст. ст. 432 ЦПК України[208], ст. 328 ГПК України[23], ст. 374 КАС України[48]).

Разом із тим, хоча процесуальне законодавство встановлює десятиденний строк для розгляду відповідної заяви, на практиці через значне навантаження судів дотримання цього строку не завжди є можливим. У цей період можуть здійснюватися виконавчі дії, оскільки подання такої заяви не визначено законом як підставу для їх зупинення. Зупинення можливе лише у разі, якщо судом прийнято рішення про зупинення виконання за виконавчим документом (ч. 3 ст. 432 ЦПК України, ч. 3 ст. 328 ГПК України, ч. 3 ст. 374 КАС України; п. 2 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження»).

Водночас зазначені процесуальні норми передбачають право суду своєю ухвалою заборонити приймати виконавчий документ до виконання до вирішення питання щодо можливості його виконання. Такий механізм є важливим для запобігання негативним наслідкам для боржника, зокрема накладенню арешту на майно чи примусовому стягненню коштів. При цьому перелік підстав для повернення виконавчого документа без прийняття до виконання є вичерпним (ч. 4 ст. 4, ч. 3 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження») і не містить такої підстави, як заборона суду приймати документ до виконання.

У зв'язку з цим положення ч. 3 ст. 432 ЦПК України, ч. 3 ст. 328 ГПК України, ч. 3 ст. 374 КАС України та ч. 4 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» потребують узгодження. Зокрема, пропонується доповнити ч. 4 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» пунктом десятим такого змісту: «судом заборонено приймати виконавчий документ до виконання» [168, с. 42].

Аналіз положень ст. ст. 432 ЦПК України, 328 ГПК України, 374 КАС України свідчить, що механізм захисту прав боржника шляхом визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, застосовується лише щодо виконавчих документів, виданих судами. Водночас у виконавчому

провадженні можуть примусово виконуватися і виконавчі документи, видані іншими органами або посадовими особами (ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження»).

Щодо виконавчих написів нотаріусів, то захист прав боржника можливий шляхом подання позову про визнання такого напису таким, що не підлягає виконанню. У цьому контексті слід враховувати, що інститут нотаріату у механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина виступає державно-правовим інститутом, а нотаріальна діяльність має дуалістичну природу, поєднуючи публічно-правові та приватно-правові засади [210, с. 11-12]. У зв'язку з цим важливим є питання підвідомчості відповідної категорії справ. Водночас такий спосіб захисту має позовний характер, що з огляду на значне навантаження на суди ускладнює оперативний захист прав боржника.

Отже, актуальним є проведення подальших наукових досліджень, спрямованих на формування ефективного механізму захисту прав осіб, визначених боржниками у несудових виконавчих документах, від можливих зловживань з боку стягувачів, зокрема у випадках пред'явлення виконавчих документів до примусового виконання за умови фактичного виконання рішення боржником.

З наведеного випливає, що виникнення правовідносин у виконавчому провадженні обумовлюється зверненням уповноваженого суб'єкта до органу державної виконавчої служби або приватного виконавця з вимогою про примусове виконання рішення на підставі відповідного виконавчого документа. Відтак вирішальне значення має волевиявлення такого суб'єкта щодо ініціювання примусового виконання рішення. Йдеться, зокрема, про реалізацію конституційного принципу обов'язковості судових рішень, реалізацію суб'єктивного права особи на судовий захист порушеного права (який був би ілюзорним без належного виконання рішення, що підтверджується практикою ЄСПЛ), процесуального права на пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання або виконання

об'єктивного обов'язку щодо направлення такого документа до органу примусового виконання.

Наприклад, відповідно до положень Кодексу України про адміністративні правопорушення, у разі невиконання постанови суду у встановлений законом строк суд зобов'язаний надіслати її до органу державної виконавчої служби для примусового виконання. У такому випадку направлення постанови до органу ДВС є не правом суду, а його обов'язком.

С. В. Щербак зазначає, що методом правового регулювання виконавчих правовідносин виступає санкціонований примус, який полягає в обов'язку державного виконавця здійснювати лише ті виконавчі дії, що санкціоновані державою, та діяти виключно у порядку, встановленому законом [214, с. 4-5]. Аналогічної позиції дотримується і А. І. Перепелиця [94, с. 12]. Такий підхід узгоджується з правовим статусом державного виконавця як державного службовця, а також із конституційним принципом діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, відповідно до якого вони зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України).

Водночас аналогічної процедури повинні дотримуватися і приватні виконавці. Незважаючи на відмінності у правовому статусі, вони виконують те саме завдання, що й державні виконавці, а саме – забезпечення примусового виконання рішень. Отже, встановлена державою процедура примусового виконання є обов'язковою як для державних, так і для приватних виконавців.

Разом з тим у науковій літературі висловлюються різні підходи щодо розуміння сутності санкціонованого примусу. Ряд вчених зазначають, що санкціонований примус може здійснюватися виключно державними органами. На його думку, такий примус санкціонується судовою владою від імені держави та реалізується державним виконавцем. Відповідно, стягувач не може санкціонувати застосування примусу до боржника, оскільки такі повноваження належать виключно державі [70, с. 73]. Натомість С. Я. Фурса та С. В. Щербак обґрунтовують іншу позицію, відповідно до якої метод

правового регулювання виконавчих правовідносин ґрунтується на санкціонуванні примусу як державою, так і стягувачем. На їхню думку, держава визначає правові межі застосування примусу, встановлює процедуру та засоби примусового виконання рішень, а також підстави застосування державного примусу. Таким чином, держава санкціонує можливість застосування примусових заходів у межах виконавчого провадження. Водночас стягувач, подаючи передбачені законом документи до органів примусового виконання, фактично ініціює застосування такого примусу щодо конкретного боржника у зв'язку з невиконанням ним своїх обов'язків у добровільному порядку [204, с. 31].

У цьому контексті слід зазначити, що держава санкціонує можливість застосування примусу, встановлюючи процедуру примусового виконання рішень та наділяючи відповідними повноваженнями суб'єктів виконавчого провадження – державних і приватних виконавців. Такий підхід ґрунтується на положеннях Законів України «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». Водночас початок примусового виконання неможливий без ініціювання його стягувачем або іншим уповноваженим суб'єктом шляхом пред'явлення виконавчого документа до органу ДВС чи приватного виконавця.

Таким чином, слушною є позиція С. Я. Фурси та С. В. Щербак, які вказують, що санкціонований примус має два складники: нормативний – встановлення державою виконавчої процесуальної процедури у відповідних нормативно-правових актах, та вольовий – пов'язаний із пред'явленням виконавчого документа до примусового виконання [204, с. 32]. Саме наявність вольового елементу є передумовою виникнення правовідносин у виконавчому провадженні.

При цьому держава санкціонує примус не через сам факт ухвалення судового рішення, а через нормативне регулювання процедури його виконання та наділення виконавців повноваженнями застосовувати примусові

заходи від імені держави. Функція суду полягає у розгляді та вирішенні справ з метою захисту прав, свобод та інтересів осіб (ст. ст. 2 ЦПК України, 2 ГПК України, 2 КАС України). Водночас примусовому виконанню підлягають не лише судові рішення, а й рішення інших органів або посадових осіб, тоді як окремі судові рішення взагалі не передбачають їх примусового виконання (наприклад, рішення про визнання права власності). Разом із тим законодавство передбачає випадки, коли окремі виконавчі дії підлягають судовому дозволу, зокрема щодо проникнення до житла боржника-фізичної особи [168, с. 46].

Підкреслюючи владний характер виконавчих повноважень, законодавець закріплює обов'язковість вимог державного виконавця, що є характерною рисою владних правовідносин. Рішення органів влади, як правило, мають імперативний характер, а їх невиконання може спричинити застосування примусових заходів у межах закону [27]. Водночас, попри відсутність у приватного виконавця статусу державного службовця, законодавець наділив його правом застосовувати штрафи як захід відповідальності за невиконання рішень, що зобов'язують боржника вчинити певні дії або передбачають поновлення на роботі (ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження»).

Фактично як державний, так і приватний виконавець наділені повноваженнями застосовувати заходи відповідальності до осіб, які не виконують відповідні рішення. На це, зокрема, вказують положення ст. 188-13 КУпАП, що встановлює відповідальність за невиконання законних вимог державного або приватного виконавця. Аналіз об'єктивної сторони складу зазначеного адміністративного правопорушення свідчить про однакову обов'язковість вимог обох категорій виконавців та можливість застосування владного примусу у разі їх невиконання.

Отже, санкціонований примус є характерною рисою діяльності не лише державних, а й приватних виконавців, так само як і обов'язковість виконання їх законних вимог.

У цьому контексті заслуговує на увагу положення абз. 3 п. 3 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів», відповідно до якого для цілей адміністративного судочинства владна управлінська функція розуміється як діяльність суб'єктів владних повноважень, спрямована на виконання завдань, покладених на них Конституцією та законами України [157].

З огляду на це слід нагадати, що відповідно до ст. 3 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» завданням приватних виконавців є своєчасне, повне та неупереджене виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом. Це завдання фактично є тотожним завданню органів державної виконавчої служби, а отже і державних виконавців.

Характерною ознакою дій суб'єкта владних повноважень є наявність у них управлінського змісту, що проявляється у здійсненні владного впливу на особу шляхом впливу на її права та обов'язки [81].

Зміст поняття «публічно-владна управлінська функція» у чинному законодавстві прямо не розкрито [195]. У науковій літературі пропонуються різні підходи до визначення цього поняття. Зокрема, Н. Є. Хлібороб вважає більш доцільним використовувати юридичну категорію «публічно-владні повноваження», що випливає із сутності публічної влади та її ролі у регулюванні суспільних відносин. На її думку, під публічно-владними повноваженнями слід розуміти повноваження щодо правового регулювання, надання адміністративних послуг, здійснення нагляду і контролю, управління об'єктами, а також інші повноваження, пов'язані з вирішенням питань щодо прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, за винятком законодавчих повноважень і здійснення правосуддя [205, с. 16].

У цьому контексті слід зауважити, що низка рішень, дій та бездіяльності приватного виконавця під час здійснення примусового виконання рішень безпосередньо впливає на права та обов'язки боржника. Зокрема, виконавець,

у тому числі приватний, у постанові про відкриття виконавчого провадження зазначає обов'язок боржника подати декларацію про доходи та майно (ч. 5 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження»). Невиконання такого обов'язку тягне застосування заходів примусу у вигляді накладення штрафу відповідно до ст. 76 Закону України «Про виконавче провадження» та ст. 188-13 КУпАП.

Також виконавець має право накладати арешт на майно або кошти боржника шляхом винесення постанови про арешт чи опис та арешт майна (ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження»). У разі необхідності він може обмежити право користування майном, здійснити його опечатування, вилучення або передати майно на зберігання іншим особам. Такі дії безпосередньо впливають на реалізацію права власності боржника.

Серед виконавчих дій, що також впливають на права особи, слід відзначити право виконавця безперешкодно входити на земельні ділянки, до приміщень, сховищ або іншого володіння боржника – юридичної особи, проводити їх огляд, а за необхідності примусово відкривати та опечатувати їх (п. 5 ч. 3 ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»). Подібний вплив на права боржника має і реєстрація обтяжень майна у зв'язку з виконавчим провадженням (п. 8 ч. 3 ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»). Крім того, використання виконавцем фото- та відеофіксації під час виконання рішень може впливати на право особи на зображення, передбачене ч. 1 ст. 307 ЦК України.

Важливе значення має також бездіяльність виконавця. Про неї можна говорити у випадках, коли виконавець, відповідно до закону, був зобов'язаний вчинити певні дії, але не здійснив їх. Наприклад, виконавець зобов'язаний розглядати заяви та клопотання сторін виконавчого провадження у встановлені строки (п. 3 ч. 2 ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження»), а постанову про відкриття виконавчого провадження винести не пізніше наступного робочого дня після надходження виконавчого документа (ч. 5 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження»).

Невиконання цих вимог може впливати на реалізацію прав стягувача на своєчасне виконання рішення.

Аналогічно, відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про виконавче провадження», виконавець зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня після отримання документів, що підтверджують наявність підстав для зняття арешту, винести відповідну постанову та направити її органу чи установі, які виконували постанову про арешт майна боржника. У цьому випадку особливого значення набуває дотримання строків вчинення виконавчих дій. У науковій літературі підкреслюється, що принцип розумного строку прийняття рішень є одним із ключових процедурних принципів належної адміністрації [1, с. 114].

Бездіяльність виконавця, у тому числі приватного, у зазначених випадках безпосередньо впливає на реалізацію права власності боржника, оскільки майно продовжує перебувати під арештом, незважаючи на відсутність правових підстав для його збереження.

На підставі наведеного можна зробити висновок, що приватний виконавець може розглядатися як суб'єкт владних повноважень у розумінні п. 7 ч. 1 ст. 4 КАС України. Такий підхід узгоджується і з положеннями ст. 287 КАС України, відповідно до яких рішення, дії або бездіяльність приватного виконавця можуть бути оскаржені в порядку адміністративного судочинства шляхом подання адміністративного позову.

З огляду на те, що завдання приватного виконавця є тотожним завданню державного виконавця – забезпечення примусового виконання рішень; враховуючи можливість розглядати приватного виконавця як суб'єкта владних повноважень; беручи до уваги, що санкціонований примус є характерною рисою і його діяльності; а також те, що вимоги як державного, так і приватного виконавця забезпечуються можливістю застосування примусу, доцільно на законодавчому рівні закріпити однаковість їх компетенції у тих виконавчих провадженнях, які можуть здійснюватися обома суб'єктами. У зв'язку з цим пропонується у ч. 9 ст. 71 Закону України «Про

виконавче провадження» та п. 6 розділу XVI Інструкції з організації примусового виконання рішень замінили формулювання «державний виконавець» на «виконавець».

Окремої уваги потребує питання правового статусу помічника приватного виконавця. Закон України «Про виконавче провадження» не визначає його учасником виконавчого провадження, хоча віднесення такої особи до складу учасників могло б бути обґрунтованим. Відповідно до ст. 28 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», приватний виконавець має право мати помічників. Згідно з ч. 3 ст. 29 цього Закону, помічник приватного виконавця складає проекти документів виконавчого провадження, бере участь у прийомі відвідувачів, забезпечує ведення діловодства та архіву, подає і отримує документи за пред'явленням посвідчення, а також виконує інші доручення приватного виконавця у справах, що перебувають у провадженні, за винятком процесуальних повноважень, які належать виключно приватному виконавцю.

Водночас ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» не відносить помічника приватного виконавця до учасників виконавчого провадження. Також його складно віднести до осіб, які залучаються виконавцем для вчинення окремих виконавчих дій, оскільки помічник не залучається виконавцем у процесуальному порядку, а здійснює свою діяльність на підставі трудового договору (контракту), укладеного з приватним виконавцем (ч. 1 ст. 28 зазначеного Закону) [136].

Робота помічника приватного виконавця має переважно організаційний характер, однак відіграє важливу роль у підвищенні ефективності діяльності виконавця та оптимізації використання його робочого часу. У цьому контексті А. М. Телявський зазначає про доцільність наділення помічників приватних виконавців можливістю бути присутніми та асистувати під час опису і арешту майна, здійснювати фото- та відеофіксацію виконавчих дій, готувати проекти документів в Автоматизованій системі виконавчого провадження (АСВП), а

також вести депозитну книгу [190]. Подібної позиції дотримується й О. Соломко, який наголошує на доцільності надання помічникам повноважень щодо підготовки проєктів документів у відповідних електронних системах, збирання інформації про майновий стан боржника та участі у проведенні виконавчих дій [185].

Як видається, діяльність помічника приватного виконавця має бути спрямована насамперед на організаційне забезпечення роботи виконавця, що сприятиме більш ефективному, повному та неупередженому виконанню рішень – завдання, покладеного на приватного виконавця законом. У зв'язку з цим помічник повинен мати достатньо широке коло організаційно-забезпечувальних повноважень. Йдеться як про фізичне забезпечення діяльності виконавця (наприклад, надання сторонам матеріалів виконавчого провадження для ознайомлення, отримання поштової кореспонденції, здійснення фото- та відеофіксації виконавчих дій), так і про підготовчо-організаційні функції (зокрема підготовку проєктів процесуальних документів, у тому числі в Автоматизованій системі виконавчого провадження (далі – АСВП) [2]).

З огляду на це пропонується удосконалити положення ч. 3 ст. 29 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», передбачивши, що помічник приватного виконавця складає проєкти документів виконавчого провадження (у тому числі в АСВП), бере участь у прийомі відвідувачів, забезпечує ведення діловодства та архіву, подає і отримує документи за пред'явленням посвідчення, здійснює фото- та відеофіксацію виконавчих дій, а також виконує інші доручення приватного виконавця у справах, що перебувають у його провадженні, за винятком процесуальних повноважень виконавця [175, с. 97-98].

Поряд із цим, у контексті обґрунтованої необхідності урівняння повноважень державних і приватних виконавців у тих виконавчих провадженнях, які можуть здійснюватися обома суб'єктами, виникає питання

можливості державного виконавця мати помічника. Чинне законодавство передбачає таке право лише для приватних виконавців, хоча практика організації роботи інших публічних службовців демонструє доцільність подібного підходу. Наприклад, кожен суддя має помічника, що прямо передбачено ст. 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [162

Зважаючи на значне навантаження на державних виконавців та велику кількість виконавчих проваджень, доцільно законодавчо передбачити можливість або навіть обов'язковість наявності помічника державного виконавця. Якщо для приватного виконавця наявність помічника є його правом як самозайнятої особи, що самостійно організовує свою діяльність, то для державного виконавця така посада повинна розглядатися як елемент належної організації державою його професійної діяльності.

Правовий статус помічника державного виконавця доцільно визначати за аналогією зі статусом помічника судді, тобто віднести таку посаду до категорії патронатної служби. Крім того, пропонується законодавчо визначити помічника виконавця учасником виконавчого провадження. У зв'язку з цим доцільно доповнити ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» формулюванням «помічник виконавця» після слова «виконавець» [67, с. 10].

Щодо сторін виконавчого провадження як учасників виконавчого провадження варто зазначити таке. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» сторонами виконавчого провадження є стягувач і боржник. При цьому стягувачем визначається фізична або юридична особа чи держава, на користь або в інтересах яких видано виконавчий документ, а боржником – фізична або юридична особа чи держава, на яких покладено обов'язок виконати рішення.

Водночас проблематика визначення понять «стягувач» і «боржник» не обмежується лише цим. Буквальне тлумачення ч. 2 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» дає підстави вважати, що статус стягувача або боржника відповідна особа набуває вже з моменту видачі виконавчого документа [200]. Такий підхід простежується і в судовій практиці. Зокрема, у

Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 30.07.2019 року у справі № 5/128 зазначено, що юридична особа набуває статусу стягувача з моменту видачі виконавчого документа, а не з моменту відкриття виконавчого провадження. При цьому заміна стягувача у виконавчому документі у зв'язку з відступленням права вимоги допускається на будь-якій стадії судового процесу, у тому числі до відкриття виконавчого провадження [122]. Подібні висновки містяться також у постановках Верховного Суду від 25.06.2019 року у справі № 910/10031/13 [123] та від 11.03.2021 року у справі № 910/2954/17 [124].

Водночас обґрунтованою видається позиція С. Я. Фурси та С. В. Щербак, які наголошують, що саме по собі ухвалення рішення судом або іншим органом про стягнення коштів чи виконання зобов'язання не означає автоматичного набуття особами статусу сторін виконавчого провадження. Такий статус виникає лише після відкриття виконавчого провадження, що оформлюється відповідною постановою виконавця [204, с. 113].

Отже, сам факт видачі виконавчого документа, у якому зазначено стягувача і боржника, ще не означає, що ці особи набули статусу сторін виконавчого провадження. Правовий статус особи передбачає сукупність її прав та обов'язків [71, с. 237]. Права та обов'язки сторін виконавчого провадження визначені, зокрема, у ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження». Якщо ж виходити з того, що особа набуває статусу сторони вже з моменту видачі виконавчого документа, виникає логічне питання: яким чином така особа могла б реалізовувати свої права та виконувати обов'язки сторони виконавчого провадження, якщо саме провадження ще не відкрито?

Таким чином, слід розрізняти зазначення особи як стягувача або боржника у виконавчому документі та набуття нею повноцінного процесуального статусу сторони виконавчого провадження [178, с. 77].

У цьому контексті актуалізується питання забезпечення безперервності процесу захисту прав, свобод та інтересів осіб. Якщо виходити з того, що процедура захисту прав у суді або іншому уповноваженому юрисдикційному

органі завершується моментом видачі виконавчого документа, то подальша участь суду у забезпеченні захисту прав може виникати вже на наступних етапах – зокрема у зв'язку із наданням дозволу на вчинення окремих виконавчих дій, здійсненням контролю за дотриманням законності у виконавчому провадженні чи вирішенням питань, пов'язаних із поворотом виконання. Водночас у проміжку між видачею виконавчого документа та відкриттям виконавчого провадження постає необхідність забезпечення належного рівня захисту прав, свобод та інтересів осіб або, принаймні, недопущення ситуацій, за яких можливість їх фактичного відновлення у межах виконавчого провадження могла б бути істотно ускладнена або втрачена.

Інакше кажучи, у період від моменту видачі виконавчого документа (що фактично означає завершення відповідного юрисдикційного процесу – судового, а у випадку вчинення виконавчого напису – нотаріального тощо) до моменту відкриття виконавчого провадження, який знаменує початок фактичного відновлення порушених прав, має функціонувати певний механізм забезпечення їх захисту. На переконання автора, одним із можливих інструментів у такій ситуації може виступати застосування процесуальної аналогії.

Прикладом використання подібного підходу можуть слугувати положення ч. 5 ст. 442 ЦПК України, ч. 5 ст. 334 ГПК України та ч. 4 ст. 379 КАС України. Разом з тим аналіз відповідних норм свідчить про відсутність належної узгодженості законодавчих приписів та певну непослідовність у підходах законодавця. З одного боку, у законодавстві закріплено положення про те, що виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження (ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»), що знаходить підтвердження й у судовій практиці (див., зокрема, пп. 4.10–4.12 постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25.06.2019 року у справі № 910/10031/13 [123]). З іншого боку, процесуальне законодавство передбачає окремі норми, які

допускають можливість заміни боржника або стягувача у виконавчому листі ще до моменту відкриття виконавчого провадження.

У зв'язку з цим постає логічне запитання: якщо виконавче провадження розглядається як завершальна стадія судового провадження, тобто фактично як продовження судового процесу на етапі виконання рішення, то з якою метою законодавець передбачив спеціальні положення ч. 5 ст. 442 ЦПК України, ч. 5 ст. 334 ГПК України та ч. 4 ст. 379 КАС України, адже у такому випадку заміна учасника, який вибув, могла б здійснюватися на підставі загальних норм про процесуальне правонаступництво, передбачених ст. 55 ЦПК України, ст. 52 ГПК України та ст. 52 КАС України[48]. Очевидно, що відповідне питання має радше риторичний характер.

Визначення виконавчого провадження як завершальної стадії судового процесу вже тривалий час піддається критиці з боку представників процесуальної науки [203, с. 115–116]. Така критика є цілком обґрунтованою щонайменше з огляду на те, що у виконавчому провадженні можуть виконуватися виконавчі документи, видані не лише судами, а й іншими органами чи посадовими особами. Крім того, навіть у межах виконання судових рішень не всі з них підлягають примусовому виконанню, а сам виконавець не перебуває у відносинах підпорядкування чи підзвітності суду.

Окремої уваги заслуговують положення ч. 3–4 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження», якими встановлено особливості визначення стягувачів за певними видами виконавчих документів. Так, у випадках, коли рішенням передбачено стягнення коштів у дохід держави або вчинення інших дій на її користь чи в її інтересах у справах, розглянутих у порядку цивільного, господарського чи адміністративного судочинства, стягувачем визначається державний орган, за позовом якого було ухвалено відповідне рішення. Натомість за рішеннями про стягнення коштів у дохід держави або вчинення інших дій на її користь чи в її інтересах, прийнятими у справах про адміністративні правопорушення, а також у кримінальних провадженнях, стягувачем виступає державний орган, який прийняв відповідне рішення або

за матеріалами якого судом було постановлено відповідне рішення. У свою чергу, за рішеннями про стягнення судового збору чи накладення штрафу як заходу процесуального примусу стягувачем визначено Державну судову адміністрацію України [178].

Разом із тим наведені законодавчі формулювання не відображають повною мірою коло можливих суб'єктів відповідних юрисдикційних процесів. Зокрема, присудження коштів у дохід держави може відбуватися не лише у випадках, коли відповідний державний орган виступав позивачем і його вимоги були задоволені судом, але й у ситуаціях, пов'язаних із розподілом судових витрат, наприклад, у разі відмови у задоволенні позову у справі, де орган державної влади виступав відповідачем.

Крім того, у юридичній науці досить поширеною є позиція, відповідно до якої у правовідносинах за участю держави належним суб'єктом повинна виступати саме держава, а не окремі органи державної влади. У межах такого підходу орган державної влади не повинен наділятися самостійною правосуб'єктністю [55]; водночас висловлюється думка про доцільність розгляду держави як казни (фіску) у статусі юридичної особи публічного права.

У практичній діяльності автору цієї дисертації доводилося стикатися з випадками, коли у виконавчих документах, що передбачали стягнення коштів у дохід держави, стягувачем зазначалася саме «держава». Такий підхід видається обґрунтованим з огляду на підтримку автором концепції, відповідно до якої держава має розглядатися як повноправний учасник як матеріальних, так і процесуальних правовідносин. Відтак у випадку, коли виконавчий документ передбачає стягнення коштів на користь держави Україна, стягувачем доцільно визначати саме Державу Україна із подальшим перерахуванням відповідних коштів через Державну казначейську службу України. Якщо ж виконавчий документ передбачає вчинення інших дій на користь чи в інтересах держави Україна, не пов'язаних безпосередньо зі

стягненням коштів, стягувачем має визначатися Держава Україна в особі Міністерства юстиції України [178].

2.3.2 Інші суб'єкти виконавчого провадження та особи, які сприяють його здійсненню

Примусове виконання рішень безпосередньо впливає на права та обов'язки сторін виконавчого провадження, оскільки у процесі примусового виконання стягувач отримує задоволення своїх вимог за рахунок боржника. Водночас таке задоволення має здійснюватися із дотриманням прав боржника. У зв'язку з цим сторони виконавчого провадження мають матеріально-правову заінтересованість у виконанні відповідного рішення.

Розглядаючи представників сторін виконавчого провадження як суб'єктів виконавчого провадження, варто звернути увагу на певні особливості їх правового статусу. Відповідно до положень ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» представники сторін визначені як окремі учасники виконавчого провадження поряд зі сторонами, інтереси яких вони представляють. Водночас участь представників у виконавчому провадженні пов'язана не з реалізацією власного інтересу, а з представництвом інтересів сторони, від імені якої вони діють. Представники реалізують не власні права та обов'язки, а права і обов'язки відповідної сторони виконавчого провадження, сприяючи їй у здійсненні процесуальних повноважень. З огляду на це доцільніше розглядати представників сторін як осіб, що сприяють здійсненню виконавчого провадження. Помилковою є позиція про наявність у представників особистої заінтересованості у виконанні рішення державним виконавцем, адже вони діють від імені особи, яку представляють, що не означає, що стягнення здійснюється на їхню користь [204, с. 66].

У такому разі постає питання про доцільність виокремлення законодавцем представників сторін як самостійних учасників виконавчого провадження. По суті, представництво виступає лише механізмом

забезпечення реалізації прав, інтересів та обов'язків сторони. Аналогічний підхід раніше існував у цивільному процесуальному законодавстві: у редакції ЦПК України, що діяла до 15.12.2017 року, ст. 26 визначала представників як осіб, які беруть участь у справі поряд зі сторонами. Натомість у чинній редакції ЦПК України (ст. 42) представники вже не віднесені до самостійних учасників справи поряд зі сторонами. Водночас положення ст. 58 ЦПК України передбачають можливість участі сторони у справі як особисто, так і через представника. Ключовим у цьому контексті є формулювання «через представника», що означає: учасником справи залишається саме сторона, тоді як представник лише забезпечує реалізацію її процесуальних прав. Такий підхід, на нашу думку, може бути застосований і до сфери виконавчого провадження.

З огляду на наведене немає достатніх підстав розглядати представників сторін як окремих від сторін учасників виконавчого провадження у ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження». Це також підтверджується положеннями ч. 1 ст. 16 зазначеного Закону, де йдеться про можливість участі сторони у виконавчому провадженні як особисто, так і через представника [177, с. 174]. У зв'язку з цим більш обґрунтованим видається віднесення представників сторін до осіб, які сприяють здійсненню виконавчого провадження, а не до самостійних учасників виконавчого провадження [166, с. 133–136].

Певну нелогічність можна простежити й у формулюванні другого речення ч. 1 ст. 16 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до якого особиста участь фізичної особи у виконавчому провадженні не позбавляє її права мати представника, за винятком випадків, коли боржник згідно з рішенням зобов'язаний вчинити певні дії особисто. Слід звернути увагу, що в першій частині цієї норми йдеться саме про право особи «мати представника», тоді як у другій – фактично про обов'язок особистого виконання певних дій. При буквальному тлумаченні цієї норми можна дійти висновку, що у виконавчих провадженнях, де боржник зобов'язаний особисто

виконати певні дії, він взагалі не може мати представника. Однак такий підхід виглядає необґрунтованим.

Згідно зі ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Відповідно реалізація права на правову допомогу не може залежати від правового статусу особи чи характеру її правовідносин з іншими суб'єктами права [186]. Як слушно зазначають С. Я. Фурса та інші вчені-юристи, навіть у тих випадках, коли особа зобов'язана особисто виконати певні дії, закон не повинен забороняти участь представника поряд із нею, особливо якщо така особа потребує допомоги адвоката чи іншої особи [203, с. 245].

На наш погляд, у положеннях ч. 1 ст. 16 Закону України «Про виконавче провадження» певною мірою поєднано різні аспекти виконавчої процесуальної правоздатності та виконавчої процесуальної дієздатності. Йдеться, з одного боку, про здатність особи мати процесуальні права та обов'язки (зокрема право мати представника), а з іншого – про здатність самостійно реалізовувати такі права та виконувати покладені на неї обов'язки у виконавчому провадженні. При цьому обов'язок особистого вчинення дій, передбачених рішенням, не може бути переданий представнику. У зв'язку з цим формулювання другого речення ч. 1 ст. 16 Закону України «Про виконавче провадження» потребує уточнення. Доцільним видається викласти його у такій редакції: «Особиста участь фізичної особи у виконавчому провадженні не позбавляє її права мати представника. У разі якщо боржник згідно з рішенням зобов'язаний вчинити певні дії особисто, виконання таких дій має бути здійснено безпосередньо боржником і не може бути покладене на його представника» [177].

Законодавство України передбачає окремі особливості представництва у виконавчому провадженні щодо певних категорій суб'єктів. Зокрема, малолітні, неповнолітні та недієздатні особи реалізують належні їм права та виконують обов'язки, пов'язані з виконавчим провадженням, через законних представників. При цьому зміст поняття «законні представники»

розкривається у різних нормативно-правових актах. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», до законних представників належать батьки, усиновлювачі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, а також представники закладів, на які покладено виконання функцій опікунів і піклувальників.

Що стосується юридичних осіб, то у виконавчому провадженні їх інтереси можуть представляти керівники, органи, посадові особи, які діють у межах повноважень, визначених законом або установчими документами відповідної юридичної особи, а також інші представники юридичної особи. Перелік документів, якими підтверджуються повноваження представників сторін виконавчого провадження, закріплено у п. 10 розділу II Інструкції з організації примусового виконання рішень. До таких документів, зокрема, належить і довіреність юридичної особи.

Звертає на себе увагу те, що приписи абз. 5–6 п. 10 розділу II зазначеної Інструкції передбачають необхідність перевірки виконавцем, чи спеціально передбачено у довіреності повноваження представника на вчинення окремих дій від імені сторони виконавчого провадження. Ідеться, зокрема, про право на пред'явлення виконавчого документа до виконання, подання заяви про його повернення без виконання, отримання присудженого майна або стягнутих сум, а також оскарження дій державного виконавця та інших посадових осіб органів державної виконавчої служби. С. В. Щербак характеризує такі повноваження як спеціальні, зазначаючи, що до їх числа доцільно віднести також право на укладення мирової угоди у виконавчому процесі, а їх реалізація представником можлива лише за умови прямого закріплення у довіреності [217, с. 48].

Водночас, на наш погляд, при визначенні обсягу повноважень представника доцільно виходити з іншого підходу – загальнодозвільного. Його сутність полягає у тому, що у довіреності мають бути прямо зафіксовані саме обмеження повноважень представника, тоді як усі інші дії, які вправі вчиняти особа, інтереси якої він представляє, можуть вчинятися

представником без додаткового спеціального застереження. На користь такого підходу свідчать положення ч. 4 ст. 16 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до яких повноваження представника юридичної особи у виконавчому провадженні можуть підтверджуватися довіреністю, оформленою згідно із законом. При цьому представник має право вчиняти від імені особи, яку представляє, усі процесуальні дії, на які уповноважена така особа. Відомості про наявність обмежень щодо представництва юридичної особи у виконавчому провадженні можуть міститися як у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, так і у самій довіреності. Аналогічний підхід закріплено й в абз. 7 п. 10 розділу II Інструкції з організації примусового виконання рішень. Перелік осіб, які не можуть бути представниками у виконавчому провадженні, визначений у ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження» [177].

Окремого аналізу потребує правовий статус прокурора як суб'єкта виконавчого провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» прокурора віднесено до учасників виконавчого провадження. Крім того, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 26 цього Закону, виконавець розпочинає примусове виконання рішення на підставі виконавчого документа, зокрема за заявою прокурора у разі здійснення ним представництва інтересів громадянина або держави в суді. На цій підставі С. Я. Фура та С. В. Щербак доходять висновку, що в зазначених випадках прокурора можна віднести до учасників виконавчого провадження, оскільки фактично він наділяється процесуальними правами стягувача. З огляду на характер функції, що ним виконується, вони обґрунтовують висновок про здійснення прокурором представництва і у виконавчому провадженні [204, с. 109].

Подібний підхід може бути підтриманий у разі буквального тлумачення п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» у системному зв'язку зі ст. 1 цього Закону, яка визначає виконавче провадження як завершальну стадію судового провадження. За такої логіки, якщо прокурор

здійснював представництво інтересів громадянина або держави на стадії судового розгляду, то аналогічне представництво мало б зберігатися і на стадії виконання рішення. Схожу аргументацію висловлював і М. М. Говоруха, зазначаючи, що прокурор як суб'єкт правовідносин у виконавчому провадженні ініціює його відкриття саме у випадках представництва інтересів громадянина або держави в суді [22, с. 10]. Аналогічно С. О. Белікова та О. В. Драган, посилаючись на положення Закону України «Про виконавче провадження», формулюють висновок, що прокурор є особливим учасником виконавчого провадження, оскільки бере участь у ньому лише за умови здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді та відкриття виконавчого провадження на підставі виконавчого документа за його заявою або шляхом вступу у таке провадження [6, с. 40].

Разом із тим наведені висновки не можна беззастережно визнати переконливими. Як слушно зазначають С. Я. Фурса та С. В. Щербак, Конституція України не встановлює залежності представницької функції прокурора від його попередньої участі в іншому провадженні. У зв'язку з цим представництво у суді та представництво у виконавчому провадженні не можуть розглядатися як взаємопов'язані або похідні одне від одного; йдеться про самостійні форми представницької діяльності [204, с. 111]. Крім того, як уже зазначалося вище, відсутні належні підстави для характеристики виконавчого провадження як завершальної стадії судового провадження.

Висновок про прокурора як представника у виконавчому провадженні також не повною мірою узгоджується з положеннями Конституції України та Закону України «Про прокуратуру». Так, згідно з ч. 3 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», на прокуратуру не можуть покладатися функції, які не передбачені Конституцією України. Водночас ст. 131-1 Конституції України не відносить до функцій прокуратури представництво інтересів громадянина в суді, передбачаючи лише представництво інтересів держави у виключних випадках і в порядку, визначеному законом. Попри це, п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» досі містить положення про представництво

прокурором інтересів громадянина або держави в суді у випадках, встановлених законом. За сучасних конституційних умов слід визнати, що прокуратура втратила повноваження щодо представництва інтересів громадянина в суді [5, с. 60].

В цьому контексті суперечливими видаються й положення пп. 6–7 ч. 6 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», які закріплюють права прокурора у виконавчому провадженні. Їх проблемність виявляється не лише у співвідношенні з нормами Конституції України, а й у межах самої логіки ст. 23 цього Закону, яка присвячена саме представництву в суді. Натомість виконавче провадження здійснюється не судом, а органами та особами, які не перебувають із судом у відносинах організаційної чи функціональної підпорядкованості. З цієї причини включення відповідних повноважень до змісту статті, присвяченої судовому представництву, видається недостатньо обґрунтованим [176, с. 102].

Додатково слід урахувувати положення пп. 9 п. 16-1 Перехідних положень Конституції України, згідно з якими представництво прокуратурою громадян у судах у справах, провадження в яких було розпочато до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, – до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, що не підлягають оскарженню. Отже, і в цьому випадку конституційний припис стосується саме судового провадження, а не стадії примусового виконання. З урахуванням ст. 8 Конституції України, яка закріплює її найвищу юридичну силу, положення Законів України «Про прокуратуру» та «Про виконавче провадження» повинні відповідати Основному Закону.

Враховуючи наведене у сукупності, можна дійти висновку, що у перспективі, у міру повної реалізації приписів Перехідних положень Конституції України, норма п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» у тій частині, в якій вона допускає відкриття виконавчого провадження за заявою прокурора у зв'язку з представництвом інтересів

громадянина в суді, втратить практичне значення та стане незастосовною, оскільки сама функція представництва інтересів громадянина прокуратурою у суді припиняється [168].

У юридичній науковій літературі трапляється підхід, відповідно до якого представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді охоплює, зокрема, і діяльність, пов'язану із забезпеченням виконання судових рішень. У межах такого підходу йдеться про вжиття заходів, спрямованих на своєчасне та реальне виконання судових рішень, ухвалених у справах за позовами чи заявами прокурора, а також про забезпечення належного захисту інтересів громадян, які через фізичний стан, матеріальне становище, похилий вік або інші поважні причини не можуть самостійно їх захистити, і держави під час виконання рішень судів та інших органів [32, с. 157]. У стислій формі таке узагальнення зводиться до тези, що стадія виконання судових рішень є завершенням судового провадження, в межах якої прокурор бере участь у реалізації своєї конституційної функції представництва в суді [33, с. 82-88].

Водночас безпідставність ототожнення судового процесу та виконавчого провадження, які слід розглядати як самостійні юрисдикційні процеси, вже була обґрунтована вище. Відповідно, представництво у межах цих процесів також не може вважатися тотожним або таким, що автоматично впливає одне з одного. На наш погляд, неспроможність особи самостійно належним чином реалізувати свої права у виконавчому провадженні, у тому числі щодо ініціювання його відкриття, не може слугувати належною підставою для покладення відповідних представницьких функцій на прокуратуру. Тим більше, що Конституція України не відносить подібні повноваження до функцій прокуратури.

Відповідно до ст. 59, 131-2 Конституції України кожному гарантується право на професійну правничу допомогу, а у випадках, визначених законом, така допомога надається безоплатно. Крім того, особа є вільною у виборі захисника своїх прав, а професійну правничу допомогу в Україні забезпечує адвокатура. У цьому контексті особливого значення набувають положення

Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Так, згідно з ч. 2 ст. 13 цього Закону, безоплатна вторинна правова допомога включає захист, представництво інтересів осіб, які мають право на таку допомогу, у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, а також складення документів процесуального характеру. Стаття 14 зазначеного Закону визначає коло суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу, серед яких наявна значна кількість осіб, які через вразливий соціальний чи матеріальний стан об'єктивно не здатні самотійно реалізувати свої права та інтереси. Водночас ст. 15 цього Закону відносить до суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокатів, включених до відповідного Реєстру [176, с. 103].

З огляду на викладене доцільно дійти проміжного висновку, що реалізація прав, свобод та інтересів соціально вразливих категорій населення, які внаслідок матеріальних, соціальних чи інших чинників не можуть самотійно здійснювати належний захист своїх прав, у тому числі у виконавчому провадженні та при ініціюванні його відкриття, має покладатися саме на суб'єктів системи безоплатної вторинної правової допомоги, а не на прокурора. Такий підхід узгоджується як із конституційними приписами, так і з логікою функціонального розмежування повноважень між різними суб'єктами правовідносин [168].

Щодо представництва прокурором інтересів держави у виконавчому провадженні, слід звернути увагу на низку принципів обставин. Передусім Конституція України у ст. 131-1 визначає як функцію прокуратури представництво інтересів держави саме в суді, не поширюючи цю функцію на сферу виконавчого провадження. Протилежний висновок можна було б зробити лише за умови сприйняття виконавчого провадження як завершальної стадії судового провадження, однак, хоча таке формулювання і міститься у ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», воно не має належного теоретичного підґрунтя. З цієї ж причини немає достатніх підстав виводити

представництво прокурором інтересів держави у виконавчому провадженні з факту здійснення ним представництва у суді, оскільки одне не породжує інше автоматично.

Частина 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» встановлює, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення таких інтересів, якщо відповідний орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого належить захист цих інтересів, не здійснює його або здійснює неналежним чином, а також у разі відсутності такого органу. Наявність таких обставин має бути обґрунтована самим прокурором. Подібне нормативне рішення є логічним, оскільки прокурор не може розглядатися як універсальний законний представник усіх суб'єктів владних повноважень, який підміняє їхню діяльність у кожному випадку. Разом із тим жоден нормативно-правовий акт не вимагає від прокурора спеціального обґрунтування причин ініціювання ним відкриття виконавчого провадження або вступу у вже відкрите виконавче провадження. На наш погляд, така вимога була б виправданою з огляду на наведені вище міркування.

Особливістю участі прокурора у виконавчому провадженні є те, що він виступає у ньому як представник інтересів держави, не будучи при цьому представником тієї особи, яка прямо зазначена у виконавчому документі як стягувач. Однією з характерних рис такого представництва є його здійснення без окремого доручення, оскільки прокурор діє від імені держави в силу закону [6, с. 71].

Загалом представництво у цивільно-правовому розумінні визначається як правовідношення, у межах якого одна сторона – представник – має право або зобов'язана вчинити правочин від імені іншої сторони, яку вона представляє (ч. 1 ст. 237 ЦК України) [208]. Процесуальне представництво, хоча й зберігає базову сутність – реалізацію однією особою прав іншої в її інтересах та від її імені, – має власну специфіку. Його розглядають як правовідносини, в силу яких представник на підставі повноваження, наданого

законом, статутом, положенням чи договором, вчиняє процесуальні дії у цивільному судочинстві в інтересах довірителя, спрямовані на захист його порушених, оспорюваних або невизнаних прав та інтересів, а також державних чи суспільних інтересів, унаслідок чого в представника виникає відповідний комплекс прав та обов'язків [207]. За своєю правовою природою представництво в суді є правовідносинами, у межах яких представник, спираючись на надані йому повноваження, діє від імені іншої особи та вчиняє процесуальні дії в її інтересах, набуваючи, змінюючи або припиняючи для неї права й обов'язки. Водночас представництво прокурором інтересів держави в суді відрізняється від інших різновидів представництва колом представників, специфікою суб'єктів, інтереси яких представляються, обсягом повноважень і формами їх реалізації [101]. За аналогією подібні підходи можуть бути використані й при аналізі представництва у виконавчому провадженні.

Із наведеного випливає, що сутнісними ознаками представництва є, по-перше, здійснення дій від імені іншої особи, а по-друге, вчинення процесуальних дій, наслідком яких є набуття, зміна або припинення прав та обов'язків саме цієї особи. У цьому аспекті прокурор як учасник виконавчого провадження має специфічний статус. По-перше, хоча у виконавчому провадженні він і виконує представницьку функцію, фактично він діє від власного імені, хоч і в інтересах держави або громадянина. При представництві інтересів держави прокурор реалізує права та обов'язки сторони виконавчого провадження, а відтак впливає на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків конкретної сторони, хоча формально є представником не цієї сторони як такої, а саме інтересів держави. Державні інтереси, у свою чергу, закріплюються як у Конституції України, так і в інших нормативно-правових актах. Вони відрізняються від інтересів окремих учасників суспільних відносин, оскільки пов'язані з потребою у здійсненні загальнодержавних політичних, економічних, соціальних та інших заходів, спрямованих, зокрема, на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, забезпечення державної, економічної,

інформаційної та екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, а також захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання [187]. При цьому інтереси держави можуть повністю, частково або взагалі не збігатися з інтересами конкретних державних органів, державних підприємств, організацій чи господарських товариств із державною часткою. Більше того, держава може вбачати свій інтерес і в діяльності приватних суб'єктів.

Отже, серед суб'єктів, інтереси яких прокурор може представляти у виконавчому провадженні, називаються: 1) держава; 2) особа, яка з поважних причин не здатна самотійно реалізувати свої права чи виконати обов'язки щодо ініціювання виконавчого провадження або участі в ньому. По-друге, сама представницька функція покладена на прокурора безпосередньо законом. Тому слід погодитися з позицією, що якщо держава делегувала прокурору функцію представництва її інтересів у суді, то прокурор не вправі змінювати волю держави та діяти від її імені через іншого представника [207, с. 204]. Хоча прокурор формально включається до кола учасників судового процесу, його професійний статус виключає можливість бути представленим особою, яка не є працівником прокуратури [15, с. 349]. Такий підхід, на наш погляд, є релевантним і для виконавчого провадження.

По-третє, прокурору не потрібно мати спеціальний документ, який би посвідчував його повноваження як представника у виконавчому провадженні та засвідчував його зв'язок із конкретною стороною виконавчого провадження, оскільки представницька функція прокуратури впливає безпосередньо із закону. Наприклад, не вимагається окремого документа, який би підтверджував, що прокурор є представником інтересів конкретної фізичної особи, зазначеної як стягувач у виконавчому документі, щодо примусового виконання якого прокурор подає заяву про відкриття виконавчого провадження. У цьому полягає суттєва відмінність прокурора від законних представників сторін виконавчого провадження. Так, згідно з п. 10 розділу II Інструкції з організації примусового виконання рішень,

повноваження представників сторін, які беруть участь у виконавчому провадженні, повинні бути посвідчені, зокрема, рішенням про призначення опікуном, піклувальником або управителем спадкового майна. У таких документах конкретизуються і сама особа-представник, і та особа, чий інтерес вона представляє.

По-четверте, специфічними є також обсяг повноважень прокурора у виконавчому провадженні та форми їх реалізації. З одного боку, вони зумовлені особливостями правового регулювання діяльності прокурора. Так, відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження», особи, які на підставі закону звернулися з позовом в інтересах інших осіб, за винятком прокурора, беруть участь у виконавчому провадженні та користуються правами сторони виконавчого провадження, відкритого за їхньою заявою або за заявою іншої сторони у справі. Тим самим законодавець прямо підкреслює окремішність статусу прокурора порівняно з іншими суб'єктами, які здійснюють представництво в силу закону. Водночас п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» пов'язує можливість початку виконавчого провадження за заявою прокурора з тим, що він представляв інтереси відповідного громадянина або держави в суді. З іншого боку, специфіка полягає в тому, що, реалізуючи свої повноваження у виконавчому провадженні, прокурор повинен керуватися інтересом відповідного громадянина або держави. Особливо це стосується випадків представництва інтересів держави: у такій ситуації прокурор представляє саме інтерес держави, а не інтерес конкретного суб'єкта владних повноважень, який зазначений як сторона виконавчого провадження та лише реалізує окремі функції держави. Саме забезпечення інтересу держави має визначати спрямованість реалізації прокурором конкретних правомочностей у виконавчому провадженні [176, с. 105].

Отже, заінтересованість прокурора у примусовому виконанні рішень слід кваліфікувати як процесуальну.

У юридичній науковій літературі трапляється підхід, відповідно до якого представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді охоплює, зокрема, і діяльність, пов'язану із забезпеченням виконання судових рішень. У межах такого підходу йдеться про вжиття заходів, спрямованих на своєчасне та реальне виконання судових рішень, ухвалених у справах за позовами чи заявами прокурора, а також про забезпечення належного захисту інтересів громадян, які через фізичний стан, матеріальне становище, похилий вік або інші поважні причини не можуть самостійно їх захистити, і держави під час виконання рішень судів та інших органів [32]. У стислій формі таке узагальнення зводиться до тези, що стадія виконання судових рішень є завершенням судового провадження, в межах якої прокурор бере участь у реалізації своєї конституційної функції представництва в суді [33, с. 85].

Водночас безпідставність ототожнення судового процесу та виконавчого провадження, які слід розглядати як самостійні юрисдикційні процеси, вже була обґрунтована вище. Відповідно, представництво у межах цих процесів також не може вважатися тотожним або таким, що автоматично впливає одне з одного. На наш погляд, неспроможність особи самостійно належним чином реалізувати свої права у виконавчому провадженні, у тому числі щодо ініціювання його відкриття, не може слугувати належною підставою для покладення відповідних представницьких функцій на прокуратуру. Тим більше, що Конституція України не відносить подібні повноваження до функцій прокуратури.

Відповідно до ст. 59, 131-2 Конституції України кожному гарантується право на професійну правничу допомогу, а у випадках, визначених законом, така допомога надається безоплатно. Крім того, особа є вільною у виборі захисника своїх прав, а професійну правничу допомогу в Україні забезпечує адвокатура. У цьому контексті особливого значення набувають положення Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Так, згідно з ч. 2 ст. 13 цього Закону, безоплатна вторинна правова допомога включає захист, представництво інтересів осіб, які мають право на таку допомогу, у судах,

інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, а також складення документів процесуального характеру. Стаття 14 зазначеного Закону визначає коло суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу, серед яких наявна значна кількість осіб, які через вразливий соціальний чи матеріальний стан об'єктивно не здатні самотійно реалізувати свої права та інтереси. Водночас ст. 15 цього Закону відносить до суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокатів, включених до відповідного Реєстру [176, с. 100].

З огляду на викладене доцільно дійти проміжного висновку, що реалізація прав, свобод та інтересів соціально вразливих категорій населення, які внаслідок матеріальних, соціальних чи інших чинників не можуть самотійно здійснювати належний захист своїх прав, у тому числі у виконавчому провадженні та при ініціюванні його відкриття, має покладатися саме на суб'єктів системи безоплатної вторинної правової допомоги, а не на прокурора. Такий підхід узгоджується як із конституційними приписами, так і з логікою функціонального розмежування повноважень між різними суб'єктами правовідносин [168].

Щодо представництва прокурором інтересів держави у виконавчому провадженні, слід звернути увагу на низку принципів обставин. Передусім Конституція України у ст. 131-1 визначає як функцію прокуратури представництво інтересів держави саме в суді, не поширюючи цю функцію на сферу виконавчого провадження. Протилежний висновок можна було б зробити лише за умови сприйняття виконавчого провадження як завершальної стадії судового провадження, однак, хоча таке формулювання і міститься у ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», воно не має належного теоретичного підґрунтя. З цієї ж причини немає достатніх підстав виводити представництво прокурором інтересів держави у виконавчому провадженні з факту здійснення ним представництва у суді, оскільки одне не породжує інше автоматично.

Частина 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» встановлює, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення таких інтересів, якщо відповідний орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого належить захист цих інтересів, не здійснює його або здійснює неналежним чином, а також у разі відсутності такого органу. Наявність таких обставин має бути обґрунтована самим прокурором. Подібне нормативне рішення є логічним, оскільки прокурор не може розглядатися як універсальний законний представник усіх суб'єктів владних повноважень, який підміняє їхню діяльність у кожному випадку. Разом із тим жоден нормативно-правовий акт не вимагає від прокурора спеціального обґрунтування причин ініціювання ним відкриття виконавчого провадження або вступу у вже відкрите виконавче провадження. На наш погляд, така вимога була б виправданою з огляду на наведені вище міркування.

Особливістю участі прокурора у виконавчому провадженні є те, що він виступає у ньому як представник інтересів держави, не будучи при цьому представником тієї особи, яка прямо зазначена у виконавчому документі як стягувач. Однією з характерних рис такого представництва є його здійснення без окремого доручення, оскільки прокурор діє від імені держави в силу закону [6].

Загалом представництво у цивільно-правовому розумінні визначається як правовідношення, у межах якого одна сторона – представник – має право або зобов'язана вчинити правочин від імені іншої сторони, яку вона представляє [ч. 1 ст. 237 ЦК України]. Процесуальне представництво, хоча й зберігає базову сутність – реалізацію однією особою прав іншої в її інтересах та від її імені, – має власну специфіку. Його розглядають як правовідносини, в силу яких представник на підставі повноваження, наданого законом, статутом, положенням чи договором, вчиняє процесуальні дії у цивільному судочинстві в інтересах довірителя, спрямовані на захист його порушених, оспорюваних або невизнаних прав та інтересів, а також державних чи

суспільних інтересів, унаслідок чого в представника виникає відповідний комплекс прав та обов'язків [207, с. 203]. За своєю правовою природою представництво в суді є правовідносинами, у межах яких представник, спираючись на надані йому повноваження, діє від імені іншої особи та вчиняє процесуальні дії в її інтересах, набуваючи, змінюючи або припиняючи для неї права й обов'язки. Водночас представництво прокурором інтересів держави в суді відрізняється від інших різновидів представництва колом представників, специфікою суб'єктів, інтереси яких представляються, обсягом повноважень і формами їх реалізації [187]. За аналогією подібні підходи можуть бути використані й при аналізі представництва у виконавчому провадженні.

Із наведеного випливає, що сутнісними ознаками представництва є, по-перше, здійснення дій від імені іншої особи, а по-друге, вчинення процесуальних дій, наслідком яких є набуття, зміна або припинення прав та обов'язків саме цієї особи. У цьому аспекті прокурор як учасник виконавчого провадження має специфічний статус. По-перше, хоча у виконавчому провадженні він і виконує представницьку функцію, фактично він діє від власного імені, хоч і в інтересах держави або громадянина. При представництві інтересів держави прокурор реалізує права та обов'язки сторони виконавчого провадження, а відтак впливає на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків конкретної сторони, хоча формально є представником не цієї сторони як такої, а саме інтересів держави. Державні інтереси, у свою чергу, закріплюються як у Конституції України, так і в інших нормативно-правових актах. Вони відрізняються від інтересів окремих учасників суспільних відносин, оскільки пов'язані з потребою у здійсненні загальнодержавних політичних, економічних, соціальних та інших заходів, спрямованих, зокрема, на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, забезпечення державної, економічної, інформаційної та екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, а також захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання [187]. При цьому інтереси держави можуть повністю,

частково або взагалі не збігатися з інтересами конкретних державних органів, державних підприємств, організацій чи господарських товариств із державною часткою. Більше того, держава може вбачати свій інтерес і в діяльності приватних суб'єктів.

Отже, серед суб'єктів, інтереси яких прокурор може представляти у виконавчому провадженні, називаються: 1) держава; 2) особа, яка з поважних причин не здатна самотійно реалізувати свої права чи виконати обов'язки щодо ініціювання виконавчого провадження або участі в ньому. По-друге, сама представницька функція покладена на прокурора безпосередньо законом. Тому слід погодитися з позицією, що якщо держава делегувала прокурору функцію представництва її інтересів у суді, то прокурор не вправі змінювати волю держави та діяти від її імені через іншого представника [207, с. 204]. Хоча прокурор формально включається до кола учасників судового процесу, його професійний статус виключає можливість бути представленим особою, яка не є працівником прокуратури [7, с. 349]. Такий підхід, на наш погляд, є релевантним і для виконавчого провадження.

По-третє, прокурору не потрібно мати спеціальний документ, який би посвідчував його повноваження як представника у виконавчому провадженні та засвідчував його зв'язок із конкретною стороною виконавчого провадження, оскільки представницька функція прокуратури впливає безпосередньо із закону. Наприклад, не вимагається окремого документа, який би підтверджував, що прокурор є представником інтересів конкретної фізичної особи, зазначеної як стягувач у виконавчому документі, щодо примусового виконання якого прокурор подає заяву про відкриття виконавчого провадження. У цьому полягає суттєва відмінність прокурора від законних представників сторін виконавчого провадження. Так, згідно з п. 10 розділу II Інструкції з організації примусового виконання рішень, повноваження представників сторін, які беруть участь у виконавчому провадженні, повинні бути посвідчені, зокрема, рішенням про призначення опікуном, піклувальником або управителем спадкового майна. У таких

документах конкретизуються і сама особа-представник, і та особа, чий інтерес вона представляє.

По-четверте, специфічними є також обсяг повноважень прокурора у виконавчому провадженні та форми їх реалізації. З одного боку, вони зумовлені особливостями правового регулювання діяльності прокурора. Так, відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження», особи, які на підставі закону звернулися з позовом в інтересах інших осіб, за винятком прокурора, беруть участь у виконавчому провадженні та користуються правами сторони виконавчого провадження, відкритого за їхньою заявою або за заявою іншої сторони у справі. Тим самим законодавець прямо підкреслює окремішність статусу прокурора порівняно з іншими суб'єктами, які здійснюють представництво в силу закону. Водночас п. 2 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» пов'язує можливість початку виконавчого провадження за заявою прокурора з тим, що він представляв інтереси відповідного громадянина або держави в суді. З іншого боку, специфіка полягає в тому, що, реалізуючи свої повноваження у виконавчому провадженні, прокурор повинен керуватися інтересом відповідного громадянина або держави. Особливо це стосується випадків представництва інтересів держави: у такій ситуації прокурор представляє саме інтерес держави, а не інтерес конкретного суб'єкта владних повноважень, який зазначений як сторона виконавчого провадження та лише реалізує окремі функції держави. Саме забезпечення інтересу держави має визначати спрямованість реалізації прокурором конкретних правомочностей у виконавчому провадженні [176, с. 103].

Щодо експерта, спеціаліста та суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання як суб'єктів виконавчого провадження доцільно звернути увагу на таке. Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» експерт, спеціаліст і суб'єкт оціночної діяльності – суб'єкт господарювання віднесені до учасників виконавчого провадження. Водночас такий законодавчий підхід неодноразово піддавався критиці у юридичній

науці. Зокрема, навряд чи можна беззастережно погодитися з віднесенням експертів, спеціалістів і перекладачів до учасників виконавчого провадження, оскільки їх участь не є обов'язковою у кожному виконавчому провадженні, а зумовлюється лише наявністю потреби у вчиненні окремих виконавчих дій, наприклад у разі оспорювання оцінки майна, проведеної державним виконавцем, або коли особа не володіє мовою виконавчого провадження [203, с. 224]. Дійсно, згідно з ч. 1 ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження» для з'ясування та роз'яснення питань, що виникають під час здійснення виконавчого провадження і потребують спеціальних знань, виконавець виносить постанову про залучення експерта або спеціаліста (одного чи кількох). Уже з цього формулювання простежується низка проблем законодавчого регулювання участі експертів, спеціалістів і суб'єктів оціночної діяльності у виконавчому провадженні.

Передусім із наведених положень не впливає чіткий критерій розмежування випадків, коли за наявності потреби у спеціальних знаннях необхідно залучати саме експерта, а коли – спеціаліста. Відносно визначеним є лише статус суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, який залучається для проведення оцінки майна. Однак слід урахувати, що визначення вартості майна також може здійснюватися шляхом проведення експертизи, зокрема товарознавчої, що прямо впливає з пп. 1.2, 1.3 розділу IV Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 року № 1950/5 [82].

Крім того, проведення експертиз та експертних досліджень, пов'язаних з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, визначених Законом України «Про судову експертизу», з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» у частині методичного регулювання оцінки майна, що закріплено у пп. 1.5 розділу I Інструкції про призначення та проведення

судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої тим самим наказом Міністерства юстиції України [140]. Водночас не слід залишати поза увагою і те, що окремі питання, які виникають у виконавчому провадженні, можуть мати правовий характер і також потребувати спеціальних знань – юридичних. Однак як державний, так і приватний виконавець повинні мати вищу юридичну освіту, що прямо належить до законодавчих вимог для зайняття відповідної посади або отримання свідоцтва приватного виконавця. Саме тому обґрунтованою видається позиція С. Я. Фурси, Є. І. Фурси та С. В. Щербака, відповідно до якої правові питання державний виконавець має вирішувати самостійно або звертатися за їх роз'ясненням до вищого керівника, а за необхідності – до суду із заявою про роз'яснення судового рішення, що підлягає примусовому виконанню [203, с. 258]. Аналогічні підходи є характерними і для діяльності приватного виконавця. До того ж варто враховувати, що сторони виконавчого провадження, які можуть діяти як особисто, так і через представника, а також прокурор мають право подавати додаткові матеріали, надавати усні та письмові пояснення відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження». З огляду на це вбачається, що зазначені суб'єкти можуть реалізовувати ці права і щодо надання пояснень або додаткових матеріалів з правових питань.

По-друге, приписи ч. 1 ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження» передбачають саме залучення експерта або спеціаліста шляхом винесення виконавцем відповідної постанови. Водночас ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу» встановлює, що підставою для проведення судової експертизи є судові рішення, рішення органу досудового розслідування або договір з експертом чи експертною установою, якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб. У цьому аспекті виявляється неузгодженість між законодавством про виконавче провадження та законодавством про судово-експертну діяльність. Загалом же ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає судову експертизу як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо

об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [161]. Водночас виконавче провадження здійснюється вже після ухвалення судового рішення або взагалі може не мати жодного зв'язку із судовим рішенням, оскільки примусовому виконанню у передбачених законом випадках підлягають виконавчі документи, видані не лише судами, а й іншими органами чи посадовими особами. Попри це, як Закон України «Про виконавче провадження», так і Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень допускають участь експерта у правовідносинах виконавчого провадження.

У цьому контексті заслуговують на увагу приписи пп. 1.8 зазначеної Інструкції, відповідно до яких підставою для проведення експертизи у кримінальному провадженні та у справах про адміністративні правопорушення є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою особою або органом. У цивільному, господарському та адміністративному судочинстві такою підставою є ухвала суду про призначення експертизи або договір з експертом чи експертною установою, укладений на замовлення учасника справи. Натомість підставою для проведення експертного дослідження є договір з експертом чи експертною установою, укладений на підставі письмової заяви замовника із зазначенням його реквізитів, переліку питань, що підлягають вирішенню, а також об'єктів, які надаються для дослідження. Із цього випливає, що підстави проведення експертиз та експертних досліджень мають змішаний характер і включають як владно-розпорядчий елемент, коли експертиза призначається компетентним суб'єктом владних повноважень, так і договірний елемент, коли підставою є відповідний договір [168].

При цьому постанова виконавця про залучення експерта взагалі не визначена чинним законодавством як самостійна підстава для проведення експертизи. У зв'язку з цим заслуговує на підтримку позиція С. Я. Фурси, Є. І. Фурси та С. В. Щербака, які слушно вказують на необхідність внесення до Закону України «Про судову експертизу» змін щодо можливості призначення

експертизи державним виконавцем. Інакше відсутні достатні підстави вважати судового експерта зобов'язаним проводити експертизу за вимогою державного виконавця [203, с. 257]. Водночас у юридичній літературі висловлюється й інша позиція, відповідно до якої у виконавчому провадженні для роз'яснення питань, що потребують спеціальних знань, має залучатися спеціаліст [204, с. 126]. Однак, на наш погляд, висновок щодо певних явищ, процесів або об'єктів, що ґрунтується на спеціальних знаннях у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, у виконавчому провадженні має надавати саме експерт.

На користь такого підходу можна навести низку аргументів. По-перше, законодавство у сфері судово-експертної діяльності встановлює чіткі вимоги до судових експертів, тоді як вимоги до спеціалістів законодавчо належним чином не визначені. По суті, законом не встановлено, хто саме може брати участь у виконавчому провадженні як спеціаліст [203, с. 257]. По-друге, Міністерством юстиції України ведеться Реєстр атестованих судових експертів – офіційна електронна база даних про осіб, які в установленому Законом України «Про судову експертизу» порядку отримали кваліфікацію судового експерта [146]. По-третє, законодавством встановлено кримінальну відповідальність експерта за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків під час здійснення виконавчого провадження, а також за надання завідомо неправдивого висновку. При цьому, як слушно зауважується в науковій літературі, формулювання ч. 1 ст. 385 КК України свідчить про криміналізацію саме активної форми поведінки – відмови, а не загального невиконання покладених обов'язків, тобто злочин з боку експерта може бути вчинений лише активними діями, а не бездіяльністю у формі ухилення [87, с. 101].

У юридичній науці експерт зазвичай визначається як особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що мають значення для вчинення виконавчих дій та належать до сфери її спеціальних знань. Натомість спеціаліст характеризується як особа, яка

володіє спеціальними знаннями та навичками використання технічних засобів і здатна надати консультації під час проведення виконавчих дій з питань, що потребують спеціальних знань і навичок [10, с. 58]. Отже, основне призначення спеціаліста у виконавчому провадженні полягає в наданні допомоги учасникам виконавчого провадження при вчиненні виконавчих дій, причому така допомога може мати як консультативний, так і фізичний характер. Наприклад, спеціаліст може надати поради щодо технічних аспектів фотозйомки під час виконавчої дії або безпосередньо забезпечити технічне супроводження відеозйомки. Натомість головне завдання експерта у виконавчому провадженні полягає у проведенні експертизи чи експертного дослідження на основі спеціальних знань у відповідній галузі з підготовкою висновку, за який він несе передбачену законом відповідальність. Саме тому доцільною видається пропозиція щодо виключення зі ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження» положень про складення спеціалістом письмового висновку. Адже діяльність експерта полягає у проведенні науково обґрунтованого дослідження із застосуванням спеціальних знань практично з необмеженого кола питань, а статус судового експерта поєднує в собі ознаки фахівця у відповідній галузі, науковця та процесуальної особи [32].

Необхідно також наголосити, що спеціаліст не перебуває у відносинах підпорядкування ні з виконавцем, ні з іншими учасниками виконавчого провадження. Відповідно, залучення спеціаліста до участі у проведенні виконавчої дії можливе виключно за його згодою. Більше того, взаємодія у площині «виконавець – спеціаліст – інші учасники виконавчого провадження» цілком може мати договірну основу.

З урахуванням наведеного, а також положень законодавства про судово-експертну діяльність, більш обґрунтованим видається підхід, за якого виконавець мав би виносити не постанову про залучення експерта, а постанову про призначення експертизи. Вище вже зазначалося, що підстави проведення експертизи мають два виміри – владно-розпорядчий та договірний. На наш погляд, цей підхід доцільно поширити і на сферу виконавчого провадження:

експертиза у виконавчому провадженні може призначатися постановою виконавця як за власною ініціативою, так і за заявою сторони виконавчого провадження чи особи, яка користується правами сторони; водночас вона може проводитися і за ініціативою сторони або особи, яка користується правами сторони, на договірних засадах з експертом чи експертною установою. Так само на договірних засадах за ініціативою виконавця, сторони виконавчого провадження або особи, яка користується правами сторони, може бути проведене й експертне дослідження [168, с. 75].

Щодо суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, то його участь у виконавчому провадженні зумовлена необхідністю проведення оцінки майна. Обов'язковим залучення такого суб'єкта є, зокрема, у випадках, коли оцінка повинна здійснюватися за регульованими цінами, а також при оцінці нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських і річкових суден, про що прямо зазначено в абз. 2 ч. 3 ст. 57 Закону України «Про виконавче провадження». Якщо ж самостійне визначення вартості майна або окремих предметів є складним, виконавець має право залучити суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання для проведення відповідної оцінки. При цьому варто звернути увагу, що законом не передбачено відповідальності суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання за відмову від проведення оцінки на підставі залучення виконавцем. Аналогічно спеціаліст не несе відповідальності за відмову від участі у виконавчих діях за зверненням виконавця.

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» взаємодія між суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання та замовником оцінки ґрунтується на договорі, за винятком випадків, коли оцінка проводиться на підставі ухвали суду про призначення відповідної експертизи щодо оцінки майна. З огляду на це недостатньо обґрунтованими видаються приписи чинної редакції ч. 1 ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження», які передбачають винесення виконавцем постанови саме про

залучення суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання для проведення оцінки. Значно більш логічним видається формулювання про призначення виконавцем оцінки майна.

Отже, у виконавчому провадженні експертизи, тобто дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що виникають у виконавця, сторін виконавчого провадження або осіб, які користуються правами сторін, мають проводитися атестованими судовими експертами. Для забезпечення цього підходу доцільним є внесення змін до Закону України «Про судову експертизу», а саме: 1) у ст. 1 після слів «судового розгляду» доповнити текст словосполученням «або іншої юрисдикційної діяльності»; 2) у ст. 7-1 після слів «органу досудового розслідування» додати словосполучення «іншого органу державної влади, особи, уповноважених на призначення експертизи». Крім того, потребує зміни і пп. 1.8 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, який доцільно доповнити формулюванням такого змісту: «Підставою для проведення експертизи у виконавчому провадженні є постанова виконавця про призначення експертизи або договір з експертом чи експертною установою, укладений на замовлення учасника виконавчого провадження» [168, с. 76].

Так само ч. 1 ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження» доцільно викласти в новій редакції: «Для з'ясування питань, що потребують спеціальних знань (крім права) у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо щодо об'єктів, явищ і процесів з метою надання відповідного висновку, виконавець призначає експертизу, про що виносить відповідну постанову. У виконавчому провадженні можуть бути проведені експертні дослідження. Якщо під час вчинення виконавчих дій необхідна допомога (консультативна, фізична тощо), що ґрунтується на застосуванні спеціальних знань, умінь і навичок, виконавець має право винести постанову про залучення спеціаліста. Для проведення оцінки майна виконавець виносить постанову про проведення

оцінки майна, а сама оцінка здійснюється суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання».

Хоча чинна редакція ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» відносить експерта, спеціаліста та суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання саме до учасників виконавчого провадження, що й зумовлює традиційний розгляд їх адміністративно-правового статусу серед учасників такого провадження, функціональна характеристика їх діяльності свідчить про інше. З огляду на ті завдання, які вони виконують у межах виконавчого провадження, більш обґрунтованим видається віднесення цих суб'єктів не до власне учасників виконавчого провадження, а до осіб, які сприяють його здійсненню. Саме таким, на наш погляд, є їх належне місце у системі суб'єктів адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження.

Щодо перекладача як суб'єкта виконавчого провадження доцільно зазначити таке. Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» перекладача віднесено до учасників виконавчого провадження. Водночас такий підхід неодноразово піддавався критиці в юридичній доктрині. Так, Є. О. Ягченко звертає увагу на те, що діяльність експерта, спеціаліста, суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, перекладача, як і понятих, у виконавчому провадженні має епізодичний характер та зводиться переважно до сприяння вчиненню виконавчих дій [365, с. 238]. Подібної позиції дотримуються і С. Я. Фурса, І. Є. Фурса, С. В. Щербак, які не підтримують віднесення перекладача до учасників виконавчого провадження, наголошуючи, що такі суб'єкти, як експерти, спеціалісти та перекладачі, залучаються не в кожному виконавчому провадженні, а лише у випадках, коли це обумовлено конкретними потребами виконавчих дій [203, с. 223].

При цьому слід урахувати, що згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова [138]. Відповідно,

згідно з п. 5 Правил ведення діловодства та архіву в органах державної виконавчої служби та приватними виконавцями, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 07.06.2017 року № 1829/5, діловодство в органах державної виконавчої служби та у приватних виконавців ведеться державною мовою [130]. У свою чергу, ч. 1 ст. 21 Закону України «Про виконавче провадження» визначає підставу для запрошення перекладача надзвичайно узагальнено – «у разі потреби». Очевидно, така потреба виникає передусім тоді, коли певний учасник відповідних правовідносин не володіє або недостатньо володіє мовою, якою здійснюється виконавче провадження, тобто державною мовою.

У цьому контексті слід звернути увагу на те, що ст. 21 Закону України «Про виконавче провадження» визначає лише суб'єктів, які можуть запросити перекладача, – виконавця або сторони, а також передбачає можливість призначення перекладача виконавцем, якщо особа, яка потребує перекладу, не забезпечила його залучення протягом десяти робочих днів. Проте закон не конкретизує, для кого саме може бути запрошений перекладач, обмежуючись формулюванням «особа, яка потребує послуг перекладача». Якщо виходити з найбільш широкого поняття – суб'єкти виконавчого процесу, – стає очевидним, що чимало таких суб'єктів за законом зобов'язані володіти державною мовою, а тому потреба у перекладачі для них видається малоімовірною. Йдеться, зокрема, про виконавця та помічника приватного виконавця, оскільки і державний, і приватний виконавець мають володіти державною мовою відповідно до ст. ст. 10, 18, 28 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», а також про представників сторін, які є адвокатами, адже адвокат повинен володіти державною мовою відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [134], і про прокурора, для якого така ж вимога встановлена ч. 1 ст. 27 Закону України «Про прокуратуру».

Разом із тим видається передчасним встановлення вичерпного переліку суб'єктів виконавчого провадження, для яких у разі потреби може бути

забезпечено переклад. Це пояснюється, по-перше, тим, що не для всіх суб'єктів виконавчого провадження законодавство встановлює обов'язок володіння державною мовою. Наприклад, серед вимог до оцінювачів Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» такої вимоги не містить. По-друге, коло суб'єктів виконавчого провадження не є абсолютно визначеним наперед, оскільки неможливо заздалегідь передбачити, яких саме осіб доведеться залучати до вчинення конкретних виконавчих дій, адже це залежить від особливостей відповідного виконавчого провадження. Відповідно, неможливо попередньо точно визначити, кому саме із таких суб'єктів може знадобитися допомога перекладача.

Окремо слід зауважити, що переклад у певних випадках може здійснюватися і в межах експертизи, наприклад лінгвістичної, і в межах консультативної чи інформаційної допомоги під час вчинення виконавчих дій. Так, можлива ситуація, коли спеціаліст, який сприяє виконавцеві під час проведення конкретної виконавчої дії, звертається до сторін іноземною мовою, яку вони розуміють. Однак за таких обставин ані експерт-лінгвіст, ані спеціаліст, який володіє відповідною мовою, не набувають статусу перекладача у виконавчому провадженні. У цьому аспекті обґрунтованим видається зауваження, що законодавець не забезпечив належної уніфікації норм, які визначають права, обов'язки та відповідальність перекладача, експерта-лінгвіста, спеціаліста-лінгвіста і консультанта-лінгвіста, не сформувавши єдиної правової норми, яка б комплексно та структуровано закріплювала правовий статус відповідних суб'єктів, діяльність яких пов'язана з перекладом [28, с. 24-28].

Цікавим є також підхід М. М. Мальського, який розглядає участь перекладача у виконавчому провадженні крізь призму принципу забезпечення права на переклад як одного з підгалузевих принципів транснаціонального виконавчого процесу. На його думку, відповідні положення законодавства щодо участі перекладача у виконавчому процесі спрямовані на гарантування

рівності прав, зокрема іноземців та осіб без громадянства, із громадянами України у виконавчому провадженні, ускладненому іноземним елементом [72].

Водночас необхідно підкреслити, що перекладач не перебуває у відносинах підпорядкування з виконавцем і не залежить від нього організаційно чи функціонально. Саме тому дещо сумнівними виглядають приписи ч. 1 ст. 21 Закону України «Про виконавче провадження», які надають виконавцю право призначити перекладача своєю постановою, якщо особа, яка потребує перекладу, у встановлений строк не забезпечила його залучення. На наш погляд, участь перекладача у виконавчому провадженні має ґрунтуватися передусім на договірних засадах. З огляду на це більш коректним видається закріплення у ч. 1 ст. 21 Закону України «Про виконавче провадження» положення про право виконавця виносити постанову про застосування допомоги перекладача.

Узагальнюючи наведене, доцільно викласти формулювання абзаців 1–2 п. 8 Інструкції з організації примусового виконання рішень у такій редакції: «Для з'ясування питань, що потребують спеціальних знань (крім права) у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо щодо об'єктів, явищ і процесів з метою надання відповідного висновку, виконавець призначає експертизу, про що виносить відповідну постанову. У виконавчому провадженні можуть бути проведені експертні дослідження. Якщо під час вчинення виконавчих дій необхідна допомога (консультативна, фізична тощо), що ґрунтується на застосуванні спеціальних знань, умінь і навичок, виконавець має право винести постанову про застосування допомоги спеціаліста. Для проведення оцінки майна виконавець виносить постанову про проведення оцінки майна, а проведення оцінки майна здійснюється суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання. У разі потреби у здійсненні перекладу виконавець своєю постановою застосовує допомогу перекладача. У відповідній постанові зазначаються питання, щодо яких необхідно надати письмовий висновок (звіт), або мова, з якої належить здійснити переклад, або вид та характеристика

майна, яке потрібно ідентифікувати чи оцінити, а також строки здійснення відповідних дій» [168].

Отже, хоча чинна редакція ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» відносить перекладача саме до учасників виконавчого провадження, а тому аналіз його адміністративно-правового статусу традиційно здійснюється у межах характеристики учасників такого провадження, функціональна роль перекладача свідчить про інше. З урахуванням тих завдань, які він виконує у виконавчому провадженні, перекладача доцільніше розглядати не як повноцінного учасника виконавчого провадження, а як особу, що сприяє його здійсненню. Саме таким, на наш погляд, є належне місце перекладача у системі суб'єктів адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження.

Для забезпечення повноти дослідження теорії і практики адміністративно-правового механізму виконавчого провадження необхідно окремо зосередитися на особливостях правосуб'єктності осіб, які сприяють його здійсненню. Без аналізу цієї групи суб'єктів неможливо сформулювати цілісне уявлення про суб'єктний склад адміністративно-правового механізму виконавчого провадження, а відтак – і комплексно осмислити його функціонування у теоретичному та практичному вимірах. Саме тому в межах цього підрозділу доцільно акцентувати увагу на характеристиці правового статусу тих осіб, які, не будучи основними носіями матеріально-правового інтересу у примусовому виконанні рішення, nevertheless відіграють важливу роль у забезпеченні належного перебігу виконавчих дій.

У процесуальній науці поряд із власне учасниками виконавчого провадження традиційно виокремлюють також інших суб'єктів, які хоча й не належать до його учасників у вузькому значенні, однак здатні істотно впливати на здійснення примусового виконання рішень. Так, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса та С. В. Щербак обґрунтовують підхід, за яким учасниками виконавчого провадження слід визнавати лише тих осіб – фізичних, юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців, – які мають заінтересованість у результаті

виконавчого провадження, будь то особиста, державна чи службова, і водночас відіграють активну роль у процедурі виконання рішень, тобто можуть реально впливати на вчинення виконавчих дій. Усі ж інші особи, на їхню думку, повинні розглядатися не як учасники, а як суб'єкти виконавчого провадження, оскільки вони не мають самостійної заінтересованості у його результаті, а лише сприяють вчиненню окремих виконавчих дій; відповідно, їхня роль має не активний, а допоміжний характер [203, с. 228]. Близький за змістом підхід пропонує і Ю. В. Білоусов, який визначає суб'єктів виконавчого провадження як носіїв процесуальних прав та обов'язків у виконавчому провадженні та здійснює їх класифікацію саме за критерієм наявності чи відсутності юридичної заінтересованості у справі [10, с. 44]. Видається, що саме критерій юридичної заінтересованості у результаті примусового виконання рішення може бути використаний як визначальний для відмежування учасників виконавчого провадження від інших суб'єктів, котрі лише забезпечують належні умови для його здійснення.

Нормативним підґрунтям для окреслення відповідної групи осіб виступає ч. 2 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження», згідно з якою для проведення виконавчих дій виконавець у разі потреби залучає понятих, працівників поліції, представників органів опіки і піклування, інших органів та установ у порядку, визначеному законом. Саме це формулювання стало підставою для того, що окремі дослідники запропонували в межах класифікації суб'єктів виконавчого провадження виокремлювати групу «осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій», відносячи до неї, зокрема, понятих, зберігачів майна боржника та інших осіб [204, с. 72]. Проте така узагальнена назва не видається цілком вдалою. Об'єднання всіх суб'єктів, які так чи інакше вчиняють дії, значущі для примусового виконання рішення, під єдиним поняттям «особи, які залучаються до проведення виконавчих дій» є певною мірою спрощеним, оскільки не враховує ані різного правового статусу цих суб'єктів, ані різного механізму їх участі у виконавчому провадженні, ані відмінностей у значенні їх дій чи рішень для досягнення результату

виконання. Так, понятю не «залучають», а запрошують, і його участь у виконавчій дії є можливою лише за умови добровільної згоди (абз. 2 ч. 3 ст. 22 Закону України «Про виконавче провадження»). Водночас надання такої згоди породжує для нього не лише певні права, а й конкретні обов'язки, встановлені законом. Натомість щодо працівників поліції діє зовсім інший механізм – саме залучення, підставою якого є вмотивована постанова державного або приватного виконавця [147]. З огляду на це більш аргументованою видається позиція М. В. Вінциславської, яка пропонує використовувати ширшу і водночас точнішу категорію – «особи, які сприяють здійсненню виконавчого провадження» [20, с. 13].

Слід також урахувати, що, крім учасників виконавчого провадження, у ньому можуть брати участь й інші суб'єкти, які безпосередньо вчиняють дії, зумовлені їхнім правовим статусом та необхідні для досягнення мети примусового виконання рішення. Перелік таких осіб не є і не може бути вичерпним, оскільки реальна потреба у взаємодії виконавця з певними суб'єктами нерідко з'ясовується вже в ході виконання рішення, під впливом обставин, які не могли бути передбачені заздалегідь. Наприклад, вибуття сторони виконавчого провадження, що зумовлює необхідність взаємодії з її правонаступником, не залежить від волі виконавця і не може бути ним попередньо прогнозоване. Саме тому в межах дослідження осіб, які сприяють здійсненню виконавчого провадження, доцільно зосередитися насамперед на тих суб'єктах, участь яких у виконавчих провадженнях є найбільш типовою.

До таких суб'єктів належать, зокрема, поняті. Їх участь у виконавчому провадженні має суто добровільний характер, однак після надання згоди на участь у відповідній виконавчій дії поняті набувають визначеного законом комплексу прав та обов'язків. Серед їхніх прав – право знати, для участі в яких саме виконавчих діях їх запрошено, на підставі якого виконавчого документа ці дії здійснюються, а також право робити зауваження щодо порядку їх проведення. Водночас на них покладається, зокрема, обов'язок засвідчити факт, зміст і результати виконавчих дій, під час яких вони були

присутні (ст. 22 Закону України «Про виконавче провадження») [136]. Закон встановлює і вимоги до осіб, які можуть бути понятими: ними можуть бути будь-які дієздатні особи, які не мають особистої заінтересованості у вчиненні виконавчих дій, не перебувають між собою чи з учасниками виконавчого провадження у родинних зв'язках, а також не є підлеглими відповідних учасників. У цьому аспекті слушною є позиція М. В. Вінциславської, яка наголошує на доцільності законодавчого визначення не лише того, хто може бути понятим, а й того, хто не може виконувати цю функцію. На її думку, до кола осіб, які не можуть бути понятими, варто віднести осіб, пов'язаних із діяльністю правоохоронних органів, зокрема секретарів, помічників, стажерів та інших технічних працівників, а в разі виявлення заінтересованості понятого або його залежності від учасників виконавчого провадження має порушуватися питання про його відвід [19, с. 300]. Присутність понятих, своєю чергою, є обов'язковою у низці випадків, прямо передбачених законом, зокрема під час вилучення у боржника готівки чи майна, за відсутності боржника або його представника під час примусового входження до певних об'єктів, а також при описі, арешті, вилученні та передачі майна (ч. 2 ст. 22 Закону України «Про виконавче провадження»).

Іншою важливою категорією осіб, які сприяють здійсненню виконавчого провадження, є працівники поліції. Їх участь має спеціальне функціональне призначення і пов'язана із забезпеченням публічної безпеки і порядку, запобіганням та припиненням кримінальних і адміністративних правопорушень, а також із вжиттям заходів, спрямованих на усунення загроз життю і здоров'ю державного чи приватного виконавця, а також інших фізичних осіб, які виникають під час проведення виконавчих дій. Законодавство передбачає низку ситуацій, у яких працівники поліції можуть бути залучені, зокрема при примусовому проникненні виконавця до житла чи іншого володіння фізичної особи, під час виконання постанови про розшук транспортного засобу боржника, при примусовому виселенні боржника, примусовому вселенні стягувача та усуненні перешкод у користуванні житлом

чи іншим приміщенням [147]. Із цього випливає, що працівники поліції залучаються не до виконавчого провадження загалом, а до участі у конкретних виконавчих діях і лише за наявності визначених законом умов. Саме тому можна частково погодитися з С. Уваровою, яка розглядає працівників поліції як осіб, присутність яких не є постійною у кожному виконавчому провадженні, а зумовлюється необхідністю проведення окремих виконавчих дій [193, с. 157]. Водночас навряд чи можна підтримати інші висновки цієї авторки щодо розгляду працівників поліції як учасників виконавчого провадження, адже коло останніх чітко визначене законом, і працівники поліції до нього не належать. Більш обґрунтованим є підхід, за яким вони розглядаються як суб'єкти виконавчого провадження, віднесені до осіб, які сприяють його здійсненню.

Важливо також наголосити, що залучення працівників поліції до участі у виконавчих діях є лише одним із можливих форматів взаємодії між виконавцем і поліцією. Так, п. 2 розділу II Інструкції з організації примусового виконання рішень та п. 2 розділу IV Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України від 30.01.2018 року № 64/261/5, визначають підставою для залучення працівників поліції вмотивовану постанову державного або приватного виконавця, яка надсилається керівнику відповідного органу поліції. Однак безпосереднє виділення необхідної кількості поліцейських для участі у виконавчих діях здійснюється саме керівником відповідного органу поліції шляхом видання наказу. Більше того, саме він має повноваження відмовити у залученні поліцейських за наявності передбачених законом підстав, зокрема у разі необхідності використання особового складу для припинення групових порушень публічної безпеки чи для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Така конструкція є логічною, адже працівники поліції не перебувають у підпорядкуванні виконавця;

організацію їхньої діяльності та управління ними здійснює виключно керівник відповідного органу поліції. У зв'язку з цим доцільно розмежовувати: по-перше, умови залучення працівників поліції до участі у виконавчих діях; по-друге, загальну підставу такого залучення – вмотивовану постанову виконавця; по-третє, безпосередню підставу фактичної участі поліцейських – наказ керівника органу поліції про їх виділення [168, с. 89].

Отже, аналіз правового статусу осіб, які сприяють здійсненню виконавчого провадження, дає підстави для висновку, що ця група суб'єктів є функціонально необхідною складовою адміністративно-правового механізму примусового виконання рішень, хоча і не охоплюється поняттям учасників виконавчого провадження у вузькому значенні. Визначальним критерієм їх відмежування від учасників виконавчого провадження виступає відсутність у них самостійної юридичної заінтересованості у результаті виконання рішення. Їх призначення полягає не у формуванні чи реалізації власного матеріально-правового інтересу, а у сприянні виконавцю та іншим суб'єктам провадження в належному, ефективному і законному вчиненні виконавчих дій. Саме тому більш коректним видається використання щодо них узагальнюючої категорії «особи, які сприяють здійсненню виконавчого провадження», а не «особи, які залучаються до проведення виконавчих дій». Такий підхід дозволяє точніше відобразити їхнє місце у структурі виконавчого провадження, врахувати різноманітність правових режимів їх участі та уникнути невиправданого спрощення у характеристиці їх правосуб'єктності. Якщо ж говорити про найбільш типових представників цієї групи, то до них безумовно належать поняті та працівники поліції, участь яких, попри відмінність механізмів залучення і функціонального призначення, є важливою для забезпечення належного перебігу окремих виконавчих дій та досягнення цілей виконавчого провадження загалом.

Представники органів опіки та піклування, відповідно до потреб виконавчого провадження, можуть залучатися виконавцем до проведення виконавчих дій. Саме така конструкція закріплена у ч. 2 ст. 14 Закону України

«Про виконавче провадження». Водночас формулювання «за потреби» потребує змістовного уточнення, оскільки без конкретизації не дозволяє належним чином визначити межі та підстави участі цього суб'єкта у виконавчому провадженні. Певна деталізація відповідної підстави міститься у ч. 1 ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження», згідно з якою державний виконавець під час виконання рішення про відібрання дитини здійснює виконавчі дії із залученням представників органів опіки та піклування. Подібний підхід відображено і в п. 3 розділу II Інструкції з організації примусового виконання рішень, де передбачено, що залучення органів опіки та піклування в межах покладених на них повноважень є обов'язковим під час виконання рішень про відібрання та передання дитини, а також у разі необхідності забезпечення прав та інтересів дітей і непрацездатних осіб, які потребують опіки або піклування.

Показово, що в обох наведених випадках суб'єктом такого залучення визначено саме державного виконавця. Якщо щодо виконання рішень про відібрання та передання дитини такий підхід є цілком логічним, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» ця категорія рішень виконується виключно державними виконавцями, то в інших виконавчих провадженнях, які можуть здійснюватися як державними, так і приватними виконавцями, положення п. 3 розділу II Інструкції виглядає надто вузьким. Більш обґрунтованим видається підхід, за якого право залучати органи опіки та піклування до участі у проведенні виконавчих дій має належати як державному, так і приватному виконавцю у тих випадках, коли існує необхідність забезпечення прав малолітніх, неповнолітніх осіб або осіб, над якими встановлено опіку чи піклування [168, с. 90].

Важливе місце у системі осіб, які сприяють здійсненню виконавчого провадження, посідають банки. Їх значення зумовлене тим, що саме банки виконують низку функцій, без яких ефективно примусове виконання рішення у багатьох випадках є істотно ускладненим або взагалі неможливим. По-перше, банки забезпечують інформаційну складову примусового виконання,

надаючи відомості про наявність і стан рахунків боржника, рух коштів та операції за ними за визначений період, а також інформацію про договори зберігання цінностей чи надання боржнику у користування індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком [135]. По-друге, саме банки виконують платіжні вимоги виконавців щодо примусового списання коштів з рахунків боржника. По-третє, вони реалізують постанови виконавця про арешт коштів на рахунках боржника. По-четверте, на банки може бути покладена функція зберігання окремих категорій майна, виявленого під час опису.

У цьому контексті окремого аналізу потребує правовий статус зберігача майна у виконавчому провадженні. Закон України «Про виконавче провадження» визначає його досить стисло. Так, абз. 3 ч. 2 ст. 56 цього Закону передбачає право виконавця передати на зберігання особі, відмінній від боржника, майно, щодо якого обмежено право користування, здійснено опечатування або вилучено його у боржника; така передача оформлюється постановою виконавця або відповідною вказівкою у постанові про арешт майна. Специфічного статусу зберігача у виконавчому провадженні набувають банки, оскільки відповідно до ч. 8 ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження» саме їм передаються на зберігання виявлені під час опису цінні папери, ювелірні та інші побутові вироби із золота, срібла, платини, металів платинової групи, дорогоцінного каміння, перлів, а також лом і окремі частини таких виробів, на які накладено арешт.

Аналіз положень ст. ст. 56, 58 Закону України «Про виконавче провадження» дає підстави для висновку, що майно у виконавчому провадженні може бути передане на зберігання як самому боржнику, так і іншій особі, зокрема члену його сім'ї, представнику боржника або банку. При цьому, як слушно зазначається у науковій літературі, при визначенні зберігача виконавець має враховувати не лише формальну можливість передачі майна на зберігання, а й реальну спроможність такої особи забезпечити його схоронність та, за потреби, відшкодувати збитки у разі його втрати або

пошкодження [209, с. 10]. У доктрині передачу майна на зберігання за постановою виконавця О. Ю. Одосій характеризує як різновид виконавчого секвестру, що відрізняється від судового секвестру [86, с. 194].

Водночас конструкція «призначення зберігача», використана у ч. 1 ст. 58 Закону України «Про виконавче провадження», викликає певні застереження. Сам термін «призначення» передбачає односторонній владний вплив уповноваженого суб'єкта, який своїм волевиявленням породжує для іншої особи певні права та обов'язки. У випадку з боржником така модель певною мірою є виправданою, оскільки на нього законом уже покладено обов'язок утримуватися від дій, які унеможливають або ускладнюють виконання рішення (п. 1 ч. 5 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження»). Тому залишення арештованого майна у боржника на зберіганні або обмеження його права користування цим майном корелює із загальним обов'язком не перешкоджати виконанню рішення.

Інакше виглядає ситуація щодо осіб, відмінних від боржника, наприклад членів його сім'ї, банків чи представників митниці. Покладення на таких осіб обов'язків із зберігання арештованого чи конфіскованого майна в односторонньому порядку не має належного правового підґрунтя, оскільки вони не зобов'язані вступати у правовідносини зберігання лише на тій підставі, що виконавець вважає це доцільним. Саме тому заслуговує на підтримку висновок О. Ю. Одосій, яка пропонує розуміти «призначення» зберігача не як право виконавця примусово зобов'язати будь-яку особу зберігати майно, а як процесуальну дію з визначення конкретного зберігача і передачі йому майна на зберігання під розписку та з відображенням цього в акті опису [86, с. 196].

Показовими у цьому аспекті є і приписи абз. 2 п. 9 Порядку обліку, зберігання, оцінки вилученого митницями майна, щодо якого ухвалено рішення суду про конфіскацію, передачі його органам державної виконавчої служби і розпорядження ним [149]. Вони встановлюють, що конфісковане майно передається на зберігання особі, призначеній державним виконавцем у

постанові про опис та арешт майна, під розписку. Передбачено також можливість призначення представника митниці зберігачем майна у разі, якщо таке майно залишається у приміщенні чи на майданчику митниці до його подальшої реалізації, знищення, утилізації, переробки або безоплатної передачі [171, с. 152]. Проте й у цьому випадку більш переконливим видається підхід, за яким участь особи, відмінної від боржника, у правовідносинах зберігання має ґрунтуватися на її волевиявленні, а отже – на договірній основі. Наразі прямо така договірна модель передбачена лише для банків (ч. 5 ст. 58 Закону України «Про виконавче провадження»).

З урахуванням ч. 3 ст. 937 ЦК України, відповідно до якої письмова форма договору зберігання вважається додержаною, якщо прийняття речі на зберігання посвідчено розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем, можна дійти висновку, що у випадку передачі арештованого приватним виконавцем майна на зберігання фізичній особі за її згодою під розписку письмова форма договору є дотриманою. Водночас у випадках, коли арештоване майно передається на зберігання фізичній особі органом державної виконавчої служби або банку, з огляду на вимоги ст. 208 ЦК України, правовідносини зберігання мають оформлюватися у письмовій формі [168, с. 95].

Окреме місце у механізмі здійснення виконавчого провадження займає суд. Його роль у цій сфері є надзвичайно значущою, хоча у науковій літературі погляди на місце суду у виконавчому провадженні залишаються неоднорідними. Так, Ю. В. Білоусов підкреслює, що суд може розглядати скарги на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця, однак відповідні правовідносини мають переважно цивільний процесуальний або інший галузевий характер [10, с. 44–45]. Такий підхід, безумовно, відображає одну з важливих функцій суду, проте не вичерпує всього обсягу його впливу на виконавче провадження. Окрім розгляду скарг, законодавство передбачає й інші форми судового забезпечення законності та ефективності примусового виконання, зокрема через механізм адміністративного судочинства [ст. 287

КАС України]. Крім того, суд вирішує низку питань, без яких виконання рішення може бути або істотно утрудненим, або взагалі неможливим: йдеться, зокрема, про відстрочку чи розстрочку виконання, зміну способу або порядку виконання, визначення частки боржника у спільному майні тощо. Таким чином, суд у межах адміністративно-правового механізму виконавчого провадження доцільно розглядати як одного з суб'єктів, які сприяють його здійсненню.

Суттєву роль у системі примусового виконання рішень також відіграють оператори електронних торговельних майданчиків та організатори електронних торгів, торгів за фіксованою ціною. Їх значення полягає у фактичному забезпеченні реалізації арештованого майна. Поняття цих суб'єктів розкрито у п. 1 Порядку реалізації арештованого майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 року № 2831/5 [152]. Так, оператор електронного торгового майданчика визначається як суб'єкт господарювання незалежно від форми власності та підпорядкування, який діє від власного імені та на власний ризик, має право використовувати електронний торговий майданчик, підключений до центральної бази даних системи електронних торгів, і завдяки цьому здійснює функції, передбачені Порядком, щодо реалізації арештованого майна. Оператор забезпечує учасникам доступ до участі в електронних торгах через власний електронний майданчик, який взаємодіє з центральною базою даних шляхом автоматичного обміну інформацією за допомогою API – відкритого інтерфейсу програмування додатків, протокол якого має бути оприлюднений на вебсайті організатора.

Своєю чергою, організатор електронних торгів, торгів за фіксованою ціною – це суб'єкт господарювання, уповноважений за результатами конкурсного відбору на здійснення комплексу заходів, пов'язаних із програмним і технічним супроводом центральної бази даних системи електронних торгів, забезпеченням її постійної роботи, захистом та збереженням даних, обслуговуванням користувачів, оприлюдненням

повідомлень про безоплатну передачу нереалізованого конфіскованого майна, забезпеченням збереження майна та виконанням інших функцій, визначених Порядком [152]. Отже, оператори та організатори торгів не є носіями заінтересованості у результаті конкретного виконавчого провадження, однак їх участь є функціонально необхідною для реалізації одного з ключових етапів примусового виконання – реалізації арештованого майна.

Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що специфіка правосуб'єктності осіб, які сприяють здійсненню виконавчого провадження, полягає у тому, що реалізація ними прав та виконання покладених на них обов'язків спрямовані на забезпечення верховенства права, законності та ефективності примусового виконання рішень, хоча самостійної заінтересованості у конкретному результаті виконання вони не мають. Саме відсутність такого інтересу відрізняє їх від учасників виконавчого провадження у вузькому значенні.

З урахуванням викладеного може бути запропонована така класифікація суб'єктів правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень. По-перше, це суб'єкти правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень, до яких належать Міністерство юстиції України, його структурні підрозділи та територіальні органи, діяльність яких інституційно та організаційно забезпечує систему примусового виконання. По-друге, це суб'єкти правовідносин у сфері здійснення примусового виконання рішень. У межах цієї групи доцільно виокремлювати: 1) учасників виконавчого провадження – виконавців, помічників виконавців, сторони виконавчого провадження та прокурора як представника інтересів держави; 2) осіб, які сприяють здійсненню виконавчого провадження, а саме понятих, працівників поліції, працівників (представників) органів опіки та піклування, банки, зберігачів майна, операторів електронних торговельних майданчиків, організаторів електронних торгів, представників сторін, експертів, спеціалістів, суб'єктів оціночної діяльності – суб'єктів господарювання,

перекладачів, осіб, права інтелектуальної власності яких порушені, – у виконавчих провадженнях щодо конфіскації і знищення майна, а також суд.

Дослідження правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень дозволяє дійти висновку, що вони характеризуються, по-перше, відносною різноманітністю складу, оскільки охоплюють як поліаспектні процесуальні правовідносини, пов'язані безпосередньо із виконавчим провадженням та суміжними юрисдикційними процесами, так і широке коло матеріальних правовідносин, що стосуються організації та правового статусу суб'єктів примусового виконання, а також взаємодії з іншими особами, які сприяють цьому процесу. По-друге, ці правовідносини характеризуються відносною різноманітністю суб'єктного складу, що охоплює як публічних, так і приватних суб'єктів, між якими виникають вертикальні та горизонтальні зв'язки. По-третє, вони мають відносно визначений загальний об'єкт – примусове виконання рішення як діяльність, спрямовану на фактичне відновлення порушених прав, свобод та інтересів. По-четверте, цю сукупність правовідносин характеризують такі властивості, як складність, складеність, комплексність і динамізм, оскільки йдеться про багаторівневу систему взаємопов'язаних процесуальних та матеріальних зв'язків, розвиток яких визначається поведінкою численних суб'єктів і підпорядковується встановленим законом строкам та процедурним правилам.

2.4 Напрями забезпечення ефективності реалізації процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні

Будь-яке явище чи процес у ході свого розвитку неминуче зазнає певних трансформацій, і бажаним є те, щоб такі зміни мали позитивний характер, тобто були спрямовані на вдосконалення відповідного явища або процесу. У цьому контексті цілком обґрунтованим є звернення до проблематики вдосконалення адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого

провадження, оскільки саме його належне функціонування здатне забезпечити більш ефективно поновлення прав, свобод та законних інтересів осіб. Саме тому в межах цього підрозділу наукового дослідження доцільно зосередити увагу на основних напрямках удосконалення зазначеного механізму.

Очевидно, що процес удосконалення будь-якого правового явища не має завершеного характеру. Окремі проблеми функціонування адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження, а також можливі шляхи їх подолання, які, безперечно, сприятимуть його подальшому розвитку, уже були предметом розгляду в попередніх розділах цього дослідження. Відтак у цьому підрозділі доцільно зупинитися на тих напрямках удосконалення адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження, які раніше не аналізувалися, однак нині є найбільш актуальними та практично значущими.

Одним із таких напрямів є вдосконалення правового регулювання здійснення виконавчого провадження. У цьому аспекті доцільно звернутися до питання розширення обсягу повноважень приватних виконавців, хоча окремі аспекти цієї проблематики вже розглядалися в розділі 3 цього дослідження. Так, А.М. Авторгов цілком обґрунтовано наголошує на тому, що приватний виконавець не уповноважений здійснювати примусове виконання рішень про стягнення штрафів, накладених на боржника у зв'язку з невиконанням рішення. Така ситуація пояснюється тим, що приватний виконавець не має компетенції щодо виконання рішень, у яких стягувачем виступає держава. Унаслідок цього він зобов'язаний передавати відповідні рішення про стягнення штрафів на виконання до органів державної виконавчої служби. Натомість у випадку, коли штраф накладено органом державної виконавчої служби, саме цей орган і здійснює його стягнення [85]. Видається, що надання приватному виконавцю повноважень щодо примусового виконання рішень про стягнення штрафів, накладених за невиконання рішення, було б виправданим з огляду на необхідність оптимізації виконавчої процедури,

економії часу та зменшення обсягу організаційних дій, пов'язаних із передачею матеріалів до органу ДВС [47;45;42; 44;43;46].

У сфері забезпечення ефективності примусового виконання рішень різних суб'єктів особливо гостро постає проблема дії мораторіїв на звернення стягнення на окремі види майна певних суб'єктів. Зокрема, відповідно до пункту 3 розділу III Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України “Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації”» від 2 жовтня 2019 року № 145-IX, встановлено заборону на звернення стягнення та накладення арешту відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» на об'єкти права державної власності, які на день набрання чинності цим Законом України були включені до переліків, затверджених Законом України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», строком на три роки з дня набрання чинності зазначеним Законом, за винятком стягнення грошових коштів і товарів, переданих у заставу за кредитними договорами.

Крім того, згідно зі статтею 1 Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» від 29 листопада 2001 року № 2864-III, запроваджено мораторій на застосування примусової реалізації майна державних підприємств і господарських товариств, у статутному капіталі яких частка держави становить не менше 25 відсотків, а також господарських товариств оборонно-промислового комплексу, визначених частиною першою статті 1 Закону України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності», до моменту вдосконалення законодавчо визначеного механізму примусової реалізації майна. Як слушно зауважує Ю. В. Білоусов, мораторій за своєю сутністю є лише тимчасовим відтермінуванням виконання судового рішення, а тому повинен переслідувати легітимну мету та забезпечувати пропорційне співвідношення між засобами, що застосовуються, і поставленою метою [11, с. 130].

На необхідності дотримання зазначених умов під час встановлення законодавчих мораторіїв на звернення стягнення на майно боржника наголошує також Н. Блажівська. Дослідниця підкреслює, що запровадження таких обмежень має відповідати двом ключовим критеріям: переслідувати легітимну мету та забезпечувати пропорційне співвідношення між застосованими засобами і задекларованою метою [12, с. 6].

Водночас Н. Блажівська слушно звертає увагу на те, що чинне законодавство України передбачає значну кількість випадків запровадження мораторіїв на звернення стягнення на майно боржників. У зв'язку з цим, на її думку, виникає об'єктивна потреба у системному моніторингу таких законодавчих обмежень з метою оцінки їх відповідності задекларованим цілям запровадження. У разі якщо відповідна мета не досягається або втратила актуальність, доцільним є скасування відповідних мораторіїв. Крім того, дослідниця наголошує на необхідності приведення законодавчо встановлених мораторіїв у відповідність до практики Європейського суду з прав людини, зокрема шляхом забезпечення їх пропорційності поставленим цілям [12, с. 8].

Варто зазначити, що нормативно-правові акти, якими запроваджуються певні мораторії на звернення стягнення на майно боржників, із часом зазнають змін або втрачають чинність. Зокрема, Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» від 3 червня 2014 року № 1304-VII втратив чинність у зв'язку з прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII.

Водночас законодавець продовжує запроваджувати нові тимчасові обмеження у сфері звернення стягнення на майно боржників. Так, положення розділу VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» було доповнено пунктом 5-2 (відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX). Зазначеними нормами передбачено, що на період дії в Україні воєнного або

надзвичайного стану, а також протягом тридцяти днів після його припинення або скасування, щодо нерухомого майна, яке належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія окремих положень цього Закону. Зокрема, це стосується статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких ухвалено судове рішення про звернення стягнення), а також статей 41 і 47 у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах.

Разом із тим значна кількість мораторіїв на звернення стягнення на певні види майна окремих категорій боржників залишається чинною, що зумовлює необхідність подальшого перегляду доцільності їх існування. У більш широкому контексті проблематика ефективності таких мораторіїв розглядається також І. Ніколаєвим та А. Авторговим. Науковці зазначають, що практика тривалого застосування мораторіїв не продемонструвала суттєвого позитивного впливу на фінансовий стан відповідних підприємств. На їхню думку, досягнення реального позитивного ефекту можливе лише за умови проведення комплексних реформ окремих галузей економіки та економічної системи України загалом [84].

Реформування окремих галузей економіки України, як і економічної системи держави загалом, є тривалим і складним процесом. Водночас примусове виконання судових рішень, у тому числі шляхом звернення стягнення на майно, повинно здійснюватися оперативно та з неухильним дотриманням прав і законних інтересів учасників відповідних правовідносин. У зв'язку з цим перевірка доцільності існування мораторіїв та оцінка їх обґрунтованості залишаються актуальними питаннями для подальшого вдосконалення адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження.

Ще одним напрямом удосконалення адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження, на нашу думку, є впровадження збалансованої системи примусового виконання судових рішень, які передбачають різні комплекси виконавчих дій, що здійснюються

різними суб'єктами. Як приклад можна навести ситуацію, коли вирок суду передбачає як конфіскацію майна, так і стягнення коштів, зокрема у зв'язку із задоволенням цивільного позову у кримінальному провадженні. У такому разі застосування положень статей 30 (зведене виконавче провадження) та 46 (черговість задоволення вимог стягувачів у разі недостатності стягнутої суми для їх задоволення) Закону України «Про виконавче провадження» можливе лише за умови, що відповідні виконавчі документи про конфіскацію майна та стягнення коштів (наприклад, у результаті задоволення цивільного позову у кримінальному провадженні) надходять до органу державної виконавчої служби з незначним часовим інтервалом. У такому випадку можливе відкриття зведеного виконавчого провадження [136].

Водночас у ситуації, коли, наприклад, виконавчий лист про стягнення коштів для примусового виконання вироку суду був пред'явлений раніше, і вирок у цій частині вже повністю виконано, у зв'язку з чим виконавче провадження завершено шляхом винесення відповідної постанови, а згодом до примусового виконання подано виконавчий лист про конфіскацію майна, відкриття зведеного виконавчого провадження є неможливим.

Крім того, чинне законодавство не передбачає можливості виконання рішення у межах зведеного виконавчого провадження у випадку, коли на виконання одного рішення видано декілька виконавчих документів про стягнення коштів з одного боржника, але частина з них пред'явлена до органу державної виконавчої служби, а інша – до приватного виконавця. Разом із тим положення ч. 3 ст. 535 КПК України допускають можливість виконання вироку також приватним виконавцем. Відтак у ситуації, коли в одній частині вирок (наприклад, щодо конфіскації майна) виконується органом державної виконавчої служби, а в іншій (щодо стягнення коштів за задоволенням цивільним позовом у кримінальному провадженні) – приватним виконавцем, формування зведеного виконавчого провадження стає неможливим.

У разі призначення конфіскації майна право власності засудженого обмежується шляхом вилучення всього або частини його майна, за винятком

майна, на яке не може бути звернено стягнення [54, с. 12]. При цьому варто зазначити, що Перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами (Додаток до Закону України «Про виконавче провадження»), визначає види майна, що не можуть бути об'єктом ані конфіскації, ані звернення стягнення. У зв'язку з цим слушною є позиція, відповідно до якої повна конфіскація майна не має абсолютного характеру, оскільки вона обмежується переліком майна, на яке законодавством заборонено звертати стягнення [54, с. 35].

Важливою складовою адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження є належне кадрове забезпечення органів примусового виконання рішень, оскільки саме державні виконавці безпосередньо реалізують покладені на державу функції у цій сфері. Аналіз актуальних статистичних даних свідчить про збереження стійкої тенденції до скорочення фактичної чисельності державних виконавців в Україні. Так, якщо на кінець 2022 року фактична кількість державних виконавців становила 3798 осіб, то на кінець 2023 року – 3552 особи, а на кінець 2024 року – 3291 особу. Отже, лише протягом 2022–2024 років чисельність державних виконавців зменшилася на 507 осіб, що свідчить про суттєве кадрове навантаження на систему примусового виконання рішень [188].

Така динаміка об'єктивно може негативно позначатися на своєчасності, повноті та неупередженості виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом, оскільки зменшення фактичної чисельності персоналу за умов збереження або зростання обсягу виконавчих документів неминуче призводить до збільшення індивідуального навантаження на кожного державного виконавця [188]. Відтак проблема кадрового дефіциту в органах ДВС повинна розглядатися як один із чинників, що безпосередньо впливають на ефективність усього адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження.

У 2025 році функціональне навантаження на систему ДВС не зменшилося [95]. У першому півріччі 2025 року органами Державної

виконавчої служби України зафіксовано зростання показників результативності примусового виконання судових рішень, що свідчить про підвищення ефективності функціонування системи виконавчого провадження. Зокрема, у період із січня по червень 2025 року державними виконавцями було завершено понад 1,36 млн виконавчих проваджень. Порівняно з аналогічним періодом 2024 року цей показник збільшився більш ніж на 26 тис. справ (у 2024 році – 1 337 044 провадження). Така динаміка може свідчити про поступове вдосконалення організації діяльності органів державної виконавчої служби, оптимізацію внутрішніх процедур та підвищення ефективності реалізації повноважень державних виконавців. Важливим є також фінансовий аспект діяльності органів примусового виконання рішень. У першому півріччі 2025 року до державного бюджету було стягнуто понад 4,5 млрд грн, що на 17 % перевищує показники відповідного періоду 2024 року, коли сума стягнених коштів становила майже 3,9 млрд грн, що свідчить про підвищення ефективності механізмів виконання рішень та зміцнення виконавчої дисципліни у сфері виконання судових актів. Особливої уваги заслуговують результати у сфері стягнення аліментів на утримання дітей, що має значний соціальний вимір. Так, упродовж першого півріччя 2025 року державними виконавцями було стягнуто 7,64 млрд грн за виконавчими документами щодо періодичних аліментних платежів. Порівняно з аналогічним періодом 2024 року цей показник зріс майже на 30 %, що у грошовому вираженні становить приблизно 1,75 млрд грн. Вказана динаміка свідчить про посилення ефективності застосування механізмів примусового виконання рішень у соціально значущих категоріях справ. Водночас, попри загальну позитивну динаміку, у сфері примусового виконання судових рішень зберігаються певні об'єктивні труднощі, зокрема пов'язані з дією законодавчо встановлених мораторіїв. Такі обмеження тимчасово унеможливають або істотно ускладнюють виконання окремих категорій виконавчих проваджень. Зокрема, у першому півріччі 2025 року через дію відповідних мораторіїв було ускладнено виконання 13 473 виконавчих проваджень на загальну суму майже

7,7 млрд грн. Зазначені обставини свідчать про необхідність подальшого комплексного аналізу доцільності та обґрунтованості застосування таких обмежень з метою забезпечення належного балансу між інтересами держави, стягувачів та боржників у процесі виконання судових рішень [95].

Відповідно до п. 1 Наказу Міністерства юстиції України від 04.04.2022 р. № 1310/5 «Деякі питання доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного реєстру приватних виконавців України у період воєнного стану» [31] на період дії воєнного стану на території України було тимчасово припинено доступ до Автоматизованої системи виконавчого провадження для реєстраторів цієї системи, визначених п. 3 розділу I Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 05 серпня 2016 року № 2432/5 [142].

У подальшому доступ до зазначеної системи почав поступово відновлюватися. Однак стверджувати про оперативність цього процесу та повне відновлення доступу для всіх приватних виконавців і їхніх помічників, які подали відповідні звернення щодо його відновлення, наразі видається передчасним. Про наявність відповідних проблем свідчать, зокрема, випадки звернення приватних виконавців до адміністративних судів із позовами щодо відновлення доступу до системи. Як приклад можна навести ухвали Харківського окружного адміністративного суду від 29 липня 2022 р. у справі № 520/5223/22 [197] та Донецького окружного адміністративного суду від 28 червня 2022 р. у справі № 200/3676/22 [196].

Станом на 04.08.2022 року, відповідно до повідомлень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, доступ до Автоматизованої системи виконавчого провадження було відновлено для 3334 державних виконавців та 172 приватних виконавців [17]. За таких умов видається доцільним якнайшвидше врегулювати питання відновлення доступу до Автоматизованої системи виконавчого провадження для приватних виконавців за умови дотримання ними вимог законодавства, оскільки це

безпосередньо впливає на ефективність функціонування системи примусового виконання рішень.

Отже, ефективність правосуддя визначається не лише можливістю особи отримати судові рішення, але й реальним забезпеченням його виконання. Судове рішення, яке не виконане або виконане лише формально, фактично позбавляє особу права на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту. Саме тому стадія примусового виконання є невід'ємною складовою права на судовий захист.

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, охоплює також право на виконання остаточного судового рішення. У рішенні у справі «Hornsby v. Greece» ЄСПЛ підкреслив, що виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, повинно розглядатися як складова частина «судового розгляду» [225].

В українській правовій системі виконання судових рішень забезпечується органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, діяльність яких спрямована на реалізацію принципу обов'язковості судового рішення, закріпленого у статті 129-1 Конституції України.

Державні та приватні виконавці є ключовими суб'єктами механізму примусового виконання рішень. Саме вони забезпечують фактичне відновлення порушених прав стягувачів, реалізацію принципу верховенства права та авторитету судової влади. Діяльність виконавців має публічно-правовий характер, оскільки вони реалізують делеговані державою владні повноваження щодо примусового виконання рішень судів та інших органів. При цьому приватний виконавець, хоча і здійснює незалежну професійну діяльність, діє від імені держави та в межах повноважень, визначених Законом України «Про виконавче провадження».

Функціональне призначення виконавця полягає не лише у формальному вчиненні виконавчих дій, а й у забезпеченні реального та повного виконання

рішення. Для досягнення цієї мети виконавець повинен мати можливість ефективно реагувати на будь-які дії боржника, спрямовані на уникнення виконання рішення. Однією з найбільш поширених форм ухилення від виконання судових рішень є вчинення боржниками фrawdаторних правочинів – договорів або інших юридичних дій, спрямованих на приховування, відчуження чи виведення майна з метою унеможливлення звернення на нього стягнення.

Фrawdаторний правочин є проявом недобросовісної поведінки боржника та суперечить основоположним засадам цивільного законодавства, зокрема принципам добросовісності, розумності та справедливості [80].

На практиці боржники нерідко здійснюють:

відчуження майна на користь пов'язаних осіб;

укладення фіктивних або удаваних договорів;

безоплатну передачу активів;

переоформлення корпоративних прав;

створення штучної заборгованості;

виведення активів у період існування невиконаного судового рішення.

Такі дії фактично нівелюють результати судового розгляду та ставлять під загрозу саму можливість реалізації права на виконання рішення.

У зв'язку з цим особливого значення набуває питання надання виконавцям процесуальних механізмів протидії фrawdаторним правочинам.

Сучасна модель виконавчого провадження в Україні потребує розширення інструментів захисту прав стягувача. Одним із таких інструментів повинно стати законодавче закріплення права державних та приватних виконавців звертатися до суду з позовами про визнання недійсними фrawdаторних правочинів боржника.

Необхідність такого підходу впливає з самої природи виконавчого провадження як завершальної та обов'язкової стадії судового захисту. Якщо судове рішення не може бути виконане через недобросовісне виведення боржником майна, то формальне існування рішення не забезпечує реального

поновлення порушеного права. У такій ситуації державний або приватний виконавець повинен мати не лише обов'язок виявляти майно боржника, а й процесуальну можливість ініціювати судовий захист від правочинів, які штучно унеможливають або істотно ускладнюють виконання рішення.

Виконавець є безпосереднім суб'єктом реалізації права на виконання судового рішення, оскільки відповідно до частини першої статті 18 Закону України «Про виконавче провадження» [136] він зобов'язаний вживати передбачених законом заходів щодо примусового виконання рішень, діяти неупереджено, ефективно, своєчасно і в повному обсязі. Такий обов'язок кореспондує зі статтею 129-1 Конституції України[53], яка закріплює обов'язковість судового рішення та покладає на державу обов'язок забезпечити його виконання. У господарському процесі це також узгоджується з частиною третьою статті 4 ГПК України, яка допускає звернення до суду осіб, яким законом надано право діяти в інтересах інших осіб, а також із частинами десятою та одинадцятю статті 11 ГПК України щодо застосування аналогії закону, аналогії права та заборони відмови у правосудді через неповноту чи відсутність законодавчого регулювання [23].

Саме виконавець здійснює пошук майна боржника, виявляє незаконні схеми відчуження активів та встановлює обставини, які свідчать про вчинення фраздаторних правочинів. На відміну від стягувача, виконавець володіє процесуальними механізмами доступу до державних реєстрів, банківської інформації та інших джерел, необхідних для виявлення прихованих активів.

Таким чином, саме виконавець у більшості випадків є особою, яка фактично виявляє порушення та здатна оперативно реагувати на нього.

Однак при цьому стягувач не завжди має реальну можливість самостійно оскаржити фраздаторний правочин, оскільки він часто не володіє інформацією про активи боржника, зміст укладених правочинів або обставини їх вчинення. Крім того, ініціювання окремого судового процесу потребує додаткових фінансових витрат та часу. Верховний Суд у постанові Великої Палати від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11[99] наголосив, що покладення

на кредитора обов'язку самостійно ініціювати нові судові процеси щодо повернення майна боржника фактично нівелює право на ефективний судовий захист та суперечить статтям 3, 8, 55 та 129-1 Конституції України. Аналогічний підхід був підтриманий Верховним Судом у постанові від 03.04.2024 року у справі № 917/97/23[127], де суд дійшов висновку, що виконавець за певних умов має право діяти в інтересах стягувача та ініціювати судовий захист для повернення майна боржника, відчуженого шляхом фродаторних правочинів. У зазначених рішеннях Верховний Суд фактично визнав, що саме виконавець є найбільш ефективним суб'єктом реагування на недобросовісні дії боржника, спрямовані на уникнення виконання судового рішення.

Надання виконавцю права звертатися до суду в інтересах забезпечення виконання рішення дозволить мінімізувати випадки зловживання правами з боку боржників та забезпечити реальне виконання судових рішень, адже де факто оспорювання фродаторних правочинів безпосередньо пов'язане з виконанням рішення. Позови про визнання недійсними фродаторних правочинів не є самостійним способом захисту інтересів виконавця. Їх метою є забезпечення можливості виконання судового рішення та повернення майна до майнової маси боржника, на яку може бути звернене стягнення. Такий підхід узгоджується з положеннями частини третьої статті 4 ГПК України, відповідно до якої до господарського суду мають право звертатися особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, а також із частиною першою статті 53 ГПК України, яка передбачає можливість звернення до суду в інтересах інших осіб у випадках, встановлених законом. Крім того, частини десята та одинадцята статті 11 ГПК України допускають застосування аналогії закону та аналогії права і забороняють відмову у правосудді через відсутність або неповноту законодавчого регулювання. Верховний Суд у постанові Великої Палати від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11[99] дійшов висновку, що відсутність прямої норми про право виконавця оспорювати фродаторні правочини не може перешкоджати

реалізації права стягувача на ефективне виконання судового рішення. Аналогічний правовий підхід був підтриманий Верховним Судом у постанові від 03.04.2024 року у справі № 917/97/23, у якій суд прямо зазначив, що виконавець за певних умов має право діяти в інтересах стягувача та ініціювати судовий захист з метою повернення майна боржника до ліквідної майнової маси, придатної для звернення стягнення [127].

Отже, такі позови є логічним продовженням виконавчого провадження та спрямовані на реалізацію його основної мети – реального виконання рішення.

При цьому відсутність у виконавця такого права створює прогалину у механізмі виконання рішень. За відсутності можливості самостійного звернення до суду виконавець фактично позбавлений ефективних інструментів протидії виведенню активів боржником, що створює ситуацію, за якої боржник може уникнути виконання рішення шляхом формального відчуження майна третім особам. У результаті судове рішення залишається невиконаним, а право стягувача – ілюзорним.

У практиці Верховного Суду поступово формується підхід щодо необхідності забезпечення ефективних механізмів захисту прав стягувача у виконавчому провадженні. Верховний Суд неодноразово наголошував, що: виконання судового рішення є складовою права на справедливий суд; недобросовісна поведінка боржника не може отримувати судовий захист; фраздаторні правочини суперечать принципам добросовісності; суди повинні застосовувати ефективні способи захисту прав кредитора.

У низці справ Верховний Суд визнавав можливість оспорювання правочинів, вчинених боржником на шкоду кредитору, виходячи із загальних засад цивільного законодавства та принципу добросовісності (постанови Верховного Суду від 10 травня 2023 року у справі № 509/84/14-ц[111] та у справі № 917/97/23 від 03.04.2024 року[127]).

Крім того, у практиці Верховного Суду простежується тенденція до розширеного тлумачення процесуальних повноважень виконавця у випадках,

коли це необхідно для забезпечення ефективного виконання рішення, що є обґрунтуванням для застосування аналогії норм процесуального законодавства України для визначення ефективності забезпечення виконання судового рішення. Частина 10 статті 11 Господарського процесуального кодексу України передбачає, що у разі якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад і змісту законодавства (аналогія права).

Оскільки виконавець здійснює функцію забезпечення виконання судового рішення та діє в інтересах реалізації права стягувача, існують підстави для застосування аналогії процесуального закону щодо його права звернення до суду у випадках, коли це необхідно для захисту прав стягувача та забезпечення ефективності виконання, що відповідає принципам верховенства права; обов'язковості судового рішення; ефективного судового захисту; практиці ЄСПЛ щодо необхідності забезпечення реального виконання судових рішень.

Державні та приватні виконавці відіграють ключову роль у забезпеченні ефективності правосуддя, оскільки саме від результативності їх діяльності залежить реальне поновлення порушених прав особи. У сучасних умовах поширення фродаторних схем відчуження майна боржниками вимагає надання виконавцям дієвих процесуальних інструментів для протидії таким зловживанням. Закріплення за державними та приватними виконавцями права звертатися до суду з позовами про визнання фродаторних правочинів недійсними є об'єктивно необхідним для: забезпечення реального виконання судових рішень; гарантування ефективного захисту прав стягувача; недопущення зловживання правами з боку боржників; утвердження принципу верховенства права; забезпечення авторитету судової влади.

Відсутність у виконавців таких повноважень створює суттєву прогалину у механізмі виконання рішень та сприяє уникненню боржниками виконання своїх зобов'язань.

Саме тому як судова практика, так і подальший розвиток законодавства повинні бути спрямовані на формування ефективної моделі процесуальної активності виконавця, за якої він матиме реальні юридичні механізми для оспорювання фродаторних правочинів в інтересах забезпечення виконання судового рішення.

Таким чином, серед основних напрямів удосконалення нормативного механізму здійснення виконавчого провадження доцільно виокремити такі: розширення повноважень приватних виконавців; перевірку обґрунтованості існування мораторіїв на примусове виконання рішень щодо окремих суб'єктів або звернення стягнення на певні види майна; запровадження збалансованого механізму примусового виконання судових рішень, які передбачають різні комплекси виконавчих дій, що здійснюються різними суб'єктами; забезпечення належного кадрового потенціалу у сфері примусового виконання рішень шляхом заповнення вакантних посад державних виконавців, а також вирішення питання щодо відновлення приватним виконавцям доступу до Автоматизованої системи виконавчого провадження за умови дотримання вимог чинного законодавства; удосконалення законодавчого регулювання протидії вчиненню фродаторних правочинів боржниками, спрямованих на ухилення від виконання судових рішень; підвищення ефективності процедур оскарження та визнання недійсними правочинів боржника, які вчиняються з метою виведення майна з-під можливого звернення стягнення; розширення процесуальних можливостей державних і приватних виконавців щодо ініціювання в судовому порядку визнання недійсними фродаторних правочинів, вчинених боржниками на шкоду правам стягувачів; формування ефективних правових інструментів виявлення та запобігання фродаторним правочинам, зокрема шляхом удосконалення інформаційної взаємодії між державними реєстрами, органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями.

Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи примусового виконання судових рішень та зміцненню гарантій реального виконання судових актів в Україні.

Є необхідним доповнити статтю 18 Закону України «Про виконавче провадження» нормою про обов'язок виконавця фіксувати ознаки фраздаторності, що вимагає закріплення того, що виконавець у разі виявлення відчуження майна боржником із ознаками фраздаторного правочину має право: вносити відповідні відомості до матеріалів виконавчого провадження; невідкладно повідомляє стягувача; роз'яснювати стягувачу право на звернення до суду з позовом про визнання правочину недійсним; за наявності підстав ініціювати накладення арешту на майно, яке вибуло з володіння боржника, у межах процесуальних механізмів, передбачених законом.

Зазначене не перетворює виконавця на суб'єкта вирішення спору про недійсність, але посилює його роль у захисті кредитора в межах виконавчого провадження. Закон України «Про виконавче провадження» уже встановлює, що примусове виконання здійснюють державні та в певних випадках приватні виконавці, а сама процедура є завершальною стадією судового провадження.

Крім того доцільно передбачити, що у випадку подання стягувачем позову про визнання правочину боржника фраздаторним суд може на прохання позивача застосувати заходи забезпечення позову щодо спірного майна, а виконавець враховує такі заходи при подальшому провадженні. Зазначене є важливим з врахуванням того, щоб майно не було повторно відчужене до завершення спору. Така пропозиція логічно впливає з того, що фраздаторне оспорювання спрямоване саме на збереження доступу кредитора до активу.

Необхідним є внесення змін до частини 6 статті 56 Закону України «Про виконавче провадження» щодо арешту майна, де встановити, що арешт допускається також щодо майна, відносно якого заявлено обґрунтовану вимогу про визнання правочину фраздаторним, якщо судом ужито заходів забезпечення позову, що посилило б реальність виконання рішення, а не лише

формальну можливість звернення до суду. Потреба в доступі кредитора до майна боржника якраз і лежить в основі доктрини фраздаторності. Зазначене пропонується реалізувати у викладенні частини 6 статті 56 Закону України «Про виконавче провадження» у такій редакції :

«б. Перешкоджання вчиненню виконавцем дій, пов'язаних із зверненням стягнення на майно (кошти) боржника, порушення заборони виконавця розпоряджатися або користуватися майном (коштами), на яке накладено арешт, вчинення фраздаторного правочину, а також інші незаконні дії щодо арештованого майна (коштів) тягнуть відповідальність, установлену законом».

Внести зміни до частини 1 статті 4 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», де доповнити пунктами 10 та 11 у такій редакції : «10) пріоритету запобігання недобросовісному відчуженню майна боржника; 11) ефективного захисту майнових інтересів стягувача»

Відповідно, слід передбачити обов'язок виконавця фіксувати ознаки таких дій, повідомляти стягувача та сприяти вжиттю заходів для збереження спірного майна. Такі зміни сприятимуть підвищенню ефективності виконавчого провадження та унеможливлять зловживання боржником своїми цивільними правами на шкоду кредитору.

Висновки до розділу 2:

1. У межах дослідження принципів реалізації процедури звернення стягнення на майно боржника у виконавчому провадженні встановлено, що ефективність та легітимність майнового примусу залежать не стільки від “сили” повноважень виконавця, скільки від якості дотримання системи принципів, які задають межі допустимого втручання у право власності та одночасно забезпечують реальне виконання рішення.

Встановлено, що принцип законності у сфері звернення стягнення має посилений характер: виконавець діє за моделлю «дозволено лише те, що прямо передбачено законом». У практичному вимірі це означає: будь-яке відхилення від процедурної форми (неналежна постанова, дефект опису, відсутність належної фіксації, порушення порядку арешту та оцінки та реалізації) створює високий ризик для стійкості результату виконання. У цьому контексті доведено, що законність у виконавчому провадженні функціонує як інструмент підвищення ефективності: чим прозорішою є процедура, тим менше процесуальних підстав для блокування виконання.

Встановлено, що принцип обов'язковості виконання рішень задає загальну телеологію звернення стягнення: рішення не повинно залишатися декларативним. Проте обґрунтовано, що цей принцип не може «поглинати» гарантії боржника, інакше виконання стає вразливим для скасування та породжує вторинні спори. Саме тому обов'язковість має реалізовуватись крізь принципи пропорційності, мінімізації втручання та правової визначеності.

Ключовим для практики є встановлений зв'язок між принципом пропорційності (співмірності) та стійкістю результатів звернення стягнення. Пропорційність вимагає: застосовувати заходи лише в обсязі, необхідному для покриття суми стягнення та витрат; уникати «надлишкового» арешту і реалізації активів, якщо існують менш інтенсивні альтернативи; мотивувати вибір майна, яке підлягає реалізації. Доведено, що ігнорування пропорційності на практиці найчастіше призводить до оскаржень дій виконавця, затягування і фактичної девальвації права стягувача на виконання.

Обґрунтовано значення принципу черговості та мінімізації втручання: першочергове звернення стягнення на кошти й доходи – не лише формальна вимога, а механізм “економного” виконання, який знижує соціальну напругу, зменшує конфліктність провадження та підвищує добровільність погашення. Встановлено, що коректне застосування черговості є практичним запобіжником проти ситуацій, коли боржник оскаржує дії виконавця з аргументом «можна було виконати інакше».

Використано категорію правової визначеності як принцип передбачуваності процедури звернення стягнення: сторонам повинно бути зрозуміло, що саме, в які строки і на яких підставах відбувається. Встановлено, що дефіцит визначеності є базисом для нормативних маніпуляцій – зокрема, для активного відчуження майна боржником та створення формальних перешкод для стягнення.

Окремий практико-орієнтований висновок полягає в тому, що принципи звернення стягнення слід розглядати у зв'язку з проблемою фродаторних правочинів як інструменту протидії виконанню. Встановлено, що сучасна судова практика фактично компенсує обмеженість прямого нормативного регулювання фродаторності шляхом застосування загальних засад цивільного законодавства (добросовісність, справедливість, розумність), заборони зловживання правом, а також доктринальних підходів (*venire contra factum proprium*, *jura novit curia*). У площині виконавчого провадження це означає: реальність звернення стягнення інколи потребує не лише «техніки» арешту й реалізації, а й паралельної правової реакції на штучне виведення активів. Обґрунтовано, що ефективний захист стягувача у таких ситуаціях неможливий без принципу ефективного способу захисту: суд має забезпечити такий спосіб, який реально відновлює можливість доступу до майна боржника.

Встановлено також принципову роль процесуальних гарантій і контролю: право на оскарження, судовий та адміністративний контроль мають не руйнувати виконання, а «очищати» його від процедурних дефектів. Доведено, що якісний контроль – це умова довіри до примусового виконання, а також фактор дисципліни учасників, включно з потенційними «добросовісними набувачами» і посередниками, які можуть бути залучені до ланцюгів відчуження.

Отже, встановлено, що принципи реалізації звернення стягнення формують цілісну систему практичних стандартів: законність, обов'язковість виконання, пропорційність, черговість, правова визначеність, охорона власності, баланс інтересів, диспозитивність у межах закону та ефективний

контроль. Використано ці принципи як методологічну основу для пояснення сучасних викликів виконання, включно з фраздаторними схемами. Сформульовано висновок, що саме «принципова» якість процедури є найкращим засобом одночасно забезпечити результативність виконання й стійкість цього результату до оскаржень.

2. Визначено, що належне функціонування адміністративно-правового механізму виконавчого провадження безпосередньо залежить не лише від нормативної регламентації виконавчих процедур, а й від чіткого розмежування кола суб'єктів, які здійснюють, організовують та забезпечують примусове виконання рішень. Встановлено, що у сфері примусового виконання рішень доцільно розрізнити процесуальний та організаційно-управлінський аспекти діяльності відповідних суб'єктів. У процесуальному вимірі безпосереднє примусове виконання рішень здійснюється державними виконавцями та приватними виконавцями, тоді як в організаційно-управлінському аспекті важливу роль відіграють Міністерство юстиції України, Департамент державної виконавчої служби, управління забезпечення примусового виконання рішень, відділи примусового виконання рішень та інші органи державної виконавчої служби.

З'ясовано, що чинне законодавство не завжди послідовно розмежовує поняття органу державної виконавчої служби як інституції та державного виконавця як посадової особи, яка безпосередньо реалізує функцію примусового виконання рішень. Визначено, що використане у законодавстві формулювання про покладення примусового виконання рішень на органи державної виконавчої служби не повною мірою відображає реальний зміст відповідних правовідносин, оскільки виконавчі дії у виконавчому провадженні вчиняє саме державний виконавець, а не орган ДВС як абстрактна інституційна структура. З цього випливає, що орган ДВС не може ототожнюватися з державним виконавцем у межах виконавчого провадження, хоча й залишається обов'язковим елементом системи його інституційного, кадрового, організаційного та контрольного забезпечення.

На підставі аналізу норм Законів України «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» встановлено, що законодавець фактично поєднує у межах однієї нормативної конструкції різні за змістом явища: безпосереднє здійснення примусового виконання, організацію примусового виконання та забезпечення примусового виконання. Такий підхід ускладнює чітке визначення правового статусу окремих суб'єктів та зумовлює необхідність удосконалення законодавчої термінології. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність заміни у законодавстві формулювання «органи та особи» на категорію «суб'єкти», а також уточнення положень, відповідно до яких примусове виконання рішень здійснюється державними виконавцями, які обіймають відповідні посади в органах державної виконавчої служби, та приватними виконавцями у передбачених законом випадках.

Обґрунтовано висновок, що Міністерство юстиції України не здійснює безпосередньо виконавчих дій у вузькому процесуальному значенні, проте виконує ключову роль у формуванні, організації, нормативному забезпеченні та контролі системи примусового виконання рішень. Саме Мін'юст України як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері організації примусового виконання рішень, а тому повинен розглядатися як центральний суб'єкт організаційного забезпечення відповідної сфери. Визначено, що через систему власних структурних підрозділів і територіальних органів Міністерство юстиції України реалізує правотворчі, організаційні, координаційні, контрольні-наглядові та методичні повноваження, спрямовані на забезпечення належного функціонування виконавчої системи.

Встановлено, що Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, управління забезпечення примусового виконання рішень та інші структурні елементи системи ДВС здійснюють переважно організаційно-забезпечувальні, аналітичні, контрольні, координаційні, методичні та інформаційні функції. Їхня діяльність спрямована

не стільки на безпосереднє вчинення виконавчих дій, скільки на створення умов для ефективної роботи державних виконавців, контроль за законністю їхньої діяльності, узагальнення практики застосування законодавства, ведення статистичної звітності, забезпечення функціонування автоматизованої системи виконавчого провадження та підготовку пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання.

Зроблено висновок, що законодавче закріплення у статті 6 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» двох окремих елементів системи органів примусового виконання рішень – Міністерства юстиції України та органів державної виконавчої служби – є недостатньо коректним. Встановлено, що всі органи державної виконавчої служби функціонально й організаційно входять до системи Міністерства юстиції України, а тому їх штучне нормативне розмежування як самостійних елементів однієї системи не повною мірою відповідає реальному інституційному устрою сфери примусового виконання рішень. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність внесення змін до законодавства з метою більш точного відображення системної єдності Мін'юсту України та органів ДВС.

Визначено, що суб'єктами правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень слід вважати не лише осіб, які безпосередньо вчиняють виконавчі дії, а й усіх суб'єктів, діяльність яких спрямована на створення інституційних, організаційних, нормативних, кадрових, інформаційних і контрольних умов для можливості здійснення такого виконання. У цьому аспекті поняття суб'єктів правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень є ширшим за поняття учасників виконавчого провадження у його вузькому процесуальному розумінні.

Сформульовано, що інституційна система суб'єктів примусового виконання рішень має складну багаторівневу структуру, в якій поєднуються суб'єкти безпосереднього примусового виконання та суб'єкти його організації й забезпечення.

3. Визначено, що ефективність виконавчого провадження безпосередньо залежить від належного нормативного визначення правового статусу всіх суб'єктів, які беруть участь у його здійсненні, а також від чіткого розмежування їх повноважень, прав та обов'язків.

Встановлено, що центральне місце у системі суб'єктів виконавчого провадження посідають виконавці – державні та приватні, які безпосередньо здійснюють примусове виконання рішень. Їх адміністративно-правовий статус має комплексний характер і формується під впливом кількох взаємопов'язаних правових компонентів. Зокрема, визначено, що права та обов'язки державного виконавця формуються у межах конституційно-правового, адміністративно-правового та виконавчого процесуального аспектів. При цьому обґрунтовано, що виконавчий процесуальний аспект фактично є складовою адміністративно-правового статусу державного виконавця, оскільки виконавчі процесуальні правовідносини за своєю правовою природою належать до сфери адміністративно-правового регулювання.

Встановлено, що правовий статус приватного виконавця має дуалістичний характер. З одного боку, приватний виконавець виступає незалежним професійним суб'єктом, який здійснює діяльність на власний ризик і організаційно самостійно організовує свою роботу. З іншого боку, він реалізує делеговані державою владні повноваження у сфері примусового виконання рішень. Закріплено, що така подвійна правова природа зумовлює поєднання у статусі приватного виконавця елементів приватноправової автономії та публічно-правового регулювання.

Визначено, що хоча законодавство надає державним і приватним виконавцям значною мірою подібні процесуальні повноваження, однак їх компетенція не є повністю тотожною. Встановлено, що чинне законодавство передбачає низку категорій виконавчих проваджень, здійснення яких належить виключно до компетенції органів державної виконавчої служби. Крім того, навіть у тих провадженнях, які можуть здійснюватися як

державними, так і приватними виконавцями, існують окремі відмінності у механізмах реалізації їх повноважень. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність законодавчого урівняння компетенції державних і приватних виконавців у тих виконавчих провадженнях, які можуть здійснюватися обома суб'єктами.

Обґрунтовано, що застосування примусових заходів є визначальною ознакою діяльності як державних, так і приватних виконавців. Закріплено, що санкціонований державою примус виступає ключовим методом правового регулювання виконавчих правовідносин, оскільки примусове виконання рішень здійснюється саме у випадках невиконання боржником своїх обов'язків добровільно. При цьому визначено, що санкціонований примус має дві складові: нормативну, пов'язану із встановленням державою процедури примусового виконання, та вольову, яка проявляється у пред'явленні виконавчого документа до примусового виконання.

Встановлено, що сторони виконавчого провадження – стягувач і боржник – є основними носіями матеріально-правового інтересу у примусовому виконанні рішення. Разом із тим визначено, що зазначення особи у виконавчому документі як стягувача чи боржника не означає автоматичного набуття нею статусу сторони виконавчого провадження, оскільки такий статус виникає лише після відкриття виконавчого провадження.

Обґрунтовано, що представники сторін, експерти, спеціалісти, суб'єкти оціночної діяльності, перекладачі, поняті, працівники поліції та інші особи не мають самостійної юридичної заінтересованості у результаті виконання рішення. З огляду на це визначено, що їх доцільно розглядати не як повноцінних учасників виконавчого провадження, а як осіб, які сприяють його здійсненню.

Встановлено, що важливу роль у механізмі примусового виконання рішень відіграють також інші суб'єкти, зокрема банки, органи опіки та піклування, оператори електронних торговельних майданчиків, організатори електронних торгів, а також суд. Їх участь зумовлена необхідністю

забезпечення окремих процедурних та організаційних елементів виконавчого провадження.

На підставі проведеного аналізу закріплено, що суб'єкти правовідносин у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень доцільно поділяти на дві основні групи:

суб'єкти правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень;

суб'єкти правовідносин у сфері здійснення примусового виконання рішень, до яких належать учасники виконавчого провадження та особи, які сприяють його здійсненню.

Таким чином, визначено, що система суб'єктів адміністративно-правового механізму примусового виконання рішень має складну багаторівневу структуру, яка поєднує суб'єктів безпосереднього виконання рішень, учасників виконавчого провадження та осіб, які забезпечують його належне функціонування.

4. Визначено, що ефективність адміністративно-правового механізму примусового виконання рішень значною мірою залежить від належного нормативного регулювання діяльності суб'єктів виконавчого провадження, збалансованості їх повноважень, а також від функціонування організаційних і процедурних інструментів, спрямованих на забезпечення реального виконання судових рішень.

Встановлено, що одним із ключових напрямів підвищення ефективності виконавчого провадження є вдосконалення правового регулювання діяльності приватних виконавців. Зокрема, обґрунтовано доцільність розширення їх повноважень у частині здійснення примусового виконання рішень про стягнення штрафів, накладених у зв'язку з невиконанням судового рішення. Наявна законодавча конструкція, за якої приватні виконавці позбавлені можливості виконувати такі рішення та змушені передавати їх до органів державної виконавчої служби, призводить до додаткових процедурних ускладнень і зниження оперативності виконавчого процесу. У зв'язку з цим

визначено, що надання приватним виконавцям відповідних повноважень сприятиме оптимізації процедури примусового виконання рішень, скороченню часу виконання та підвищенню ефективності виконавчого провадження загалом.

Важливим напрямом удосконалення адміністративно-правового механізму виконавчого провадження встановлено перегляд та системний аналіз законодавчо встановлених мораторіїв на звернення стягнення на майно боржників. У результаті аналізу чинного законодавства визначено, що значна кількість таких мораторіїв має тривалий характер і не завжди відповідає принципу пропорційності між обмеженням прав кредитора та цілями державної політики. Закріплено, що мораторії за своєю правовою природою мають тимчасовий характер і повинні застосовуватися лише за наявності обґрунтованої легітимної мети. Відтак обґрунтовано необхідність системного моніторингу ефективності таких обмежень і приведення відповідних законодавчих положень у відповідність до практики Європейського суду з прав людини.

Визначено, що підвищення ефективності виконавчого провадження потребує впровадження збалансованого механізму виконання судових рішень, які передбачають різні комплекси виконавчих дій та здійснюються різними суб'єктами. Зокрема, встановлено, що чинне законодавство не забезпечує належної координації виконання рішень у випадках, коли різні виконавчі документи щодо одного боржника виконуються різними суб'єктами примусового виконання, що створює ситуації, коли формування зведеного виконавчого провадження є неможливим, що негативно впливає на ефективність реалізації виконавчих дій. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчого регулювання взаємодії державних та приватних виконавців у таких випадках.

Встановлено, що одним із ключових факторів ефективності виконавчого провадження є належне кадрове забезпечення органів державної виконавчої служби. Проведений аналіз статистичних даних підтвердив, що протягом

останніх років спостерігається тенденція до зменшення чисельності державних виконавців. Так, визначено, що у 2022–2024 роках кількість державних виконавців зменшилася більш ніж на п'ятсот осіб, що зумовлює значне зростання навантаження на працівників органів ДВС. Закріплено, що така ситуація може негативно впливати на своєчасність та повноту виконання судових рішень, а тому вирішення проблеми кадрового дефіциту має розглядатися як один із пріоритетних напрямів удосконалення системи примусового виконання рішень.

Визначено, що важливу роль у забезпеченні ефективності виконавчого провадження відіграє функціонування електронних інформаційних систем, зокрема Автоматизованої системи виконавчого провадження. Встановлено, що обмеження доступу до цієї системи у період воєнного стану створило певні труднощі у діяльності приватних виконавців. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність забезпечення оперативного відновлення доступу до зазначеної системи для всіх суб'єктів виконавчого провадження, що сприятиме підвищенню ефективності інформаційної взаємодії та прозорості виконавчого процесу.

Окремим напрямом удосконалення адміністративно-правового механізму виконавчого провадження визначено запровадження ефективних правових інструментів протидії фраздаторним правочинам боржників. Встановлено, що чинне законодавство не містить достатніх механізмів реагування на випадки відчуження боржниками майна з метою уникнення звернення стягнення. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність закріплення обов'язку виконавця фіксувати ознаки фраздаторних правочинів та інформувати стягувача про можливість їх оскарження у судовому порядку.

Запропоновано доповнити законодавство нормами щодо можливості застосування заходів забезпечення позову у справах про визнання правочинів боржника фраздаторними, а також щодо можливості накладення арешту на відповідне майно у межах виконавчого провадження. Закріплено, що

реалізація таких змін сприятиме збереженню майна боржника до моменту вирішення спору та підвищенню реальності виконання судових рішень.

Таким чином, у результаті дослідження визначено, що підвищення ефективності процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні можливе шляхом комплексного вдосконалення законодавства, розширення повноважень суб'єктів примусового виконання рішень, усунення надмірних обмежень у вигляді мораторіїв, забезпечення належного кадрового потенціалу системи виконавчої служби та запровадження ефективних механізмів протидії недобросовісним діям боржників.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що реальність судового захисту та інших форм юрисдикційного захисту безпосередньо залежить від ефективності виконання відповідних актів, а виконавче провадження є необхідним інституційним елементом правозахисної системи держави. Використано комплексний підхід до аналізу примусового виконання, що дозволив обґрунтувати особливу роль звернення стягнення на майно боржника як ключового механізму конвертації юридично визначеного обов'язку у фактичне задоволення вимог стягувача. Аргументовано, що звернення стягнення має процедурно-стадійний характер і повинно розглядатися як система взаємопов'язаних виконавчих дій, а не як одиничний акт примусу.

Встановлено, що для стягувача реальність судового чи іншого юрисдикційного захисту вимірюється не фактом ухвалення акта, а його фактичним виконанням, тоді як для боржника – передбачуваністю меж державного втручання та наявністю ефективних процесуальних гарантій. Саме тому виконавче провадження обґрунтовано розглянуто як прикладний “механізм доведення права до результату”, без якого судове рішення набуває декларативного характеру, а довіра до правосуддя знижується.

Визначено, що баланс інтересів сторін у практиці забезпечується не абстрактними принципами, а конкретними процесуальними запобіжниками: співмірністю заходів до суми вимог, черговістю звернення стягнення (від менш обтяжливих до більш обтяжливих), прозорістю реалізації майна, можливістю ефективного оскарження дій/бездіяльності виконавця. У Обґрунтовано, що ефективність звернення стягнення на майно боржника в реальній практиці залежить від трьох факторів: нормативної чіткості (логічно побудована процедура); процедурної дисципліни (дотримання стадійності та документування); контрольованості (реальні механізми перевірки законності дій).

2. Встановлено, що примусове виконання рішень є самостійною, функціонально цілісною сферою правового регулювання, яка характеризується комплексним предметом і поєднанням імперативного та диспозитивного методів правового впливу. Обґрунтовано, що сукупність правових норм, які регламентують організацію та здійснення примусового виконання рішень, формує комплексну галузь законодавства України – законодавство про організацію та здійснення примусового виконання рішень.

Установлено, що процедура звернення стягнення на майно боржника є ключовим механізмом реалізації примусового виконання рішень і ґрунтується на принципах законності, пропорційності, черговості, соціальної спрямованості та процесуальних гарантій захисту прав учасників виконавчого провадження.

3. Дослідження зарубіжного досвіду здійснення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні свідчить, що у світовій практиці відсутня універсальна модель організації примусового виконання рішень, яка могла б бути безпосередньо перенесена в українське законодавство. Так, у Німеччині процедура виконання рішень детально регламентована положеннями цивільного процесуального законодавства, а кожна виконавча дія фіксується у відповідних процесуальних документах, що значно зменшує ризик її подальшого оскарження. У Франції судові виконавці (*huissiers de justice*) зобов'язані складати офіційні протоколи щодо здійснених дій, які мають підвищену доказову силу, що також сприяє стабільності результатів виконання. Використано практико-орієнтоване розуміння принципу правової визначеності як вимоги до прозорого та передбачуваного алгоритму дій виконавця: належне повідомлення сторін, чітка фіксація підстав вибору об'єкта стягнення, обґрунтування застосування саме майнового заходу та дотримання встановленої законом черговості мінімізують ризики оскаржень і затягування виконання (Швеція, де діяльність органів примусового виконання регламентується Виконавчим кодексом, який передбачає чіткий порядок повідомлення сторін та послідовність виконавчих

дій; Англія та Уельс, де судові виконавці та агенти з виконання зобов'язані дотримуватися визначеної процедури попереднього повідомлення боржника та документування кожного етапу звернення стягнення на майно).

Доведено, що порушення принципів пропорційності й черговості найчастіше породжує конфлікти навколо «надмірного» арешту та реалізації майна, що фактично перетворює стягнення на тривалий спір замість швидкого відновлення порушеного права (у Німеччині, де законодавство вимагає застосовувати виконавчі заходи у спосіб, який є найбільш пропорційним і не завдає боржнику надмірної шкоди, тоді як у США суди можуть перевіряти співмірність заходів примусового виконання, зокрема при зверненні стягнення на доходи чи майно боржника).

Обґрунтовано, що інтеграція виконавчих інструментів із механізмами позаконкурсного оспорювання фраздаторних правочинів дозволяє не лише «повернути» актив у сферу можливого стягнення, а й сформувати превентивний ефект для боржників, зменшуючи привабливість схем приховування майна. Підкреслено, що подібні механізми активно використовуються, наприклад, у Франції та Німеччині, де кредитор має можливість оскаржити правочини боржника, спрямовані на ухилення від виконання зобов'язань, а також у США, де законодавство передбачає спеціальні інструменти визнання недійсними шахрайських передач майна (fraudulent transfers).

4. Встановлено, що реальність судового та інших форм юрисдикційного захисту в Україні безпосередньо залежить від ефективності виконавчого провадження, а звернення стягнення на майно боржника виступає ключовим механізмом перетворення юридично визначеного обов'язку на фактичне задоволення вимог стягувача. Продемонстровано подвійний характер виконавчого провадження: з одного боку – владно-примусовий (публічно-правовий), з іншого – орієнтований на захист власності та баланс інтересів (приватноправовий). Доведено, що стабільність результатів стягнення забезпечується не лише обсягом повноважень виконавця, а насамперед

дотриманням принципів законності, пропорційності, черговості, правової визначеності та ефективного контролю. Обґрунтовано, що сучасна практика протидії виконанню (зокрема, через фраздаторні правочини) потребує поєднання процедурних інструментів виконавчого провадження із цивілістичними механізмами захисту, заснованими на добросовісності та забороні зловживання правом.

5. Визначено, що виконавче провадження є не лише процесуальною формою примусового виконання рішень, а й складним адміністративно-правовим явищем, яке охоплює сукупність інституційних, організаційних, процедурних, контрольних та інформаційних елементів. Встановлено, що ефективність примусового виконання рішень залежить від узгодженого функціонування всієї системи суб'єктів, належного нормативного регулювання їхньої компетенції, а також від реального забезпечення виконання судових та інших юрисдикційних рішень.

Обґрунтовано, що безпосереднє примусове виконання рішень здійснюється державними та приватними виконавцями, тоді як Міністерство юстиції України, Департамент державної виконавчої служби, управління та відділи державної виконавчої служби виконують переважно організаційно-забезпечувальні та контрольні функції. З'ясовано, що чинне законодавство містить окремі термінологічні та структурні неузгодженості, які ускладнюють чітке визначення правового статусу суб'єктів у сфері примусового виконання рішень. У зв'язку з цим запропоновано внесення змін до законодавства, спрямованих на уточнення кола суб'єктів примусового виконання рішень, удосконалення правового статусу органів ДВС і виконавців, а також підвищення ефективності взаємодії між державними та приватними виконавцями.

Доведено необхідність удосконалення адміністративно-правового механізму здійснення виконавчого провадження шляхом розширення повноважень приватних виконавців, перегляду мораторіїв, належного кадрового забезпечення системи, відновлення повноцінного доступу до

автоматизованих інструментів, а також нормативного врегулювання протидії фраздаторним правочинам боржника.

6. Визначено, що примусове виконання рішень є складною системою адміністративно-правових відносин, яка охоплює діяльність широкого кола суб'єктів, спрямовану на забезпечення реального виконання судових рішень та рішень інших органів. Встановлено, що ефективність цього механізму залежить від належного нормативного визначення правового статусу його суб'єктів, чіткого розмежування їх повноважень та забезпечення належної взаємодії між ними.

Обґрунтовано, що центральне місце у системі суб'єктів виконавчого провадження посідають державні та приватні виконавці, які здійснюють безпосереднє примусове виконання рішень. Закріплено, що їх правовий статус має комплексний характер і поєднує елементи публічно-правового регулювання та професійної діяльності. Водночас встановлено, що компетенція державних і приватних виконавців не є повністю тотожною, що зумовлює необхідність удосконалення законодавчого регулювання їх повноважень.

Визначено, що поряд з основними учасниками виконавчого провадження важливу роль відіграють особи, які сприяють його здійсненню, зокрема експерти, спеціалісти, перекладачі, поняті, працівники поліції, банки, органи опіки та піклування та інші суб'єкти. Їх діяльність спрямована на забезпечення належного перебігу виконавчих дій, хоча вони не мають самостійної юридичної заінтересованості у результаті виконання рішення.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері примусового виконання рішень, зокрема щодо уточнення правового статусу окремих суб'єктів виконавчого провадження, розширення компетенції приватних виконавців, удосконалення механізмів взаємодії між суб'єктами виконавчого провадження, а також нормативного врегулювання окремих процедурних питань.

7. Обґрунтовано, що до основних напрямів удосконалення нормативного механізму здійснення виконавчого провадження доцільно виокремити такі: розширення повноважень приватних виконавців; перевірку обґрунтованості існування мораторіїв на примусове виконання рішень щодо окремих суб'єктів або звернення стягнення на певні види майна; запровадження збалансованого механізму примусового виконання судових рішень, які передбачають різні комплекси виконавчих дій, що здійснюються різними суб'єктами; забезпечення належного кадрового потенціалу у сфері примусового виконання рішень шляхом заповнення вакантних посад державних виконавців, а також вирішення питання щодо відновлення приватним виконавцям доступу до Автоматизованої системи виконавчого провадження за умови дотримання вимог чинного законодавства; удосконалення законодавчого регулювання протидії вчиненню фраздаторних правочинів боржниками, спрямованих на ухилення від виконання судових рішень; запровадження у чинному законодавстві чітких механізмів оскарження та визнання недійсними правочинів боржника, які вчиняються з метою виведення майна з-під можливого звернення стягнення; розширення процесуальних можливостей державних і приватних виконавців щодо ініціювання в судовому порядку визнання недійсними фраздаторних правочинів, вчинених боржниками на шкоду правам стягувачів; формування ефективних правових інструментів виявлення та запобігання фраздаторним правочинам, зокрема шляхом удосконалення інформаційної взаємодії між державними реєстрами, органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В. Б., Пухтецька А. А. Удосконалення організації та діяльності системи органів виконавчої влади з урахуванням європейських принципів і стандартів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 110–117.
2. Автоматизована система виконавчого провадження. URL: <https://asvpweb.minjust.gov.ua/#/search-debtors>
3. Авторгов А. М. Контроль Мін'юсту за приватними виконавцями: захист прав сторін чи засіб тиску? *Юридична газета*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/kontrol-minyustu-za-privatnimi-vikonavcyami-zahist-prav-storin-chi-zasib-tisku.html>
4. Афанасьєв В.В. Організаційно–правові проблеми виконавчого провадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.11. Харків, 1995. 14 с.
5. Безкровний Є. А. Особливості захисту прав особи органами прокуратури України. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (16 травня 2019 р.)*. Нац.акад. прокуратури України. Київ, 2019. С. 58–61.
6. Белікова С. О., Драган О. В. Участь прокурора у виконавчому провадженні : навч. посіб. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. 142 с.
7. Беляневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України : із змін. і допов. станом на 1 липня 2011 р. : наук.-практ. комент. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Юстініан, 2011. 1160 с.
8. Беляневич О. А. Визнання недійсними правочинів (договорів) боржника у справах про банкрутство. *Ius Privatum legal doctrine and practice правова доктрина і практика*. 2017. № 1. С. 5–18. URL: <https://bit.ly/3jhTpOY>

9. Белянєвич О. А., Соломко О. В. Звернення стягнення на майно боржника, що зберігається в інди відуальному банківському сейфі. К., 2017. 28 с.
10. Білоусов Ю. В. Виконавче провадження : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2005. 192 с.
11. Білоусов Ю. В. Мораторій на звернення стягнення на майно у контексті забезпечення майнових інтересів держави та суб'єктів приватного права. *Університетські наукові записки*. 2019. Т. 18. № 3 (71). С. 120–135.
12. Блажівська Н. Мораторій на звернення стягнення на майно боржника в законодавстві України та в практиці ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 5–9.
13. Боснюк Ю. Правозастосування ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства щодо визнання недійсними правочинів боржника. Збірка наукових статей та судової практики Верховного Суду щодо застосування Кодексу України з процедур банкрутства / За заг. Ред. д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. Київ : Алерта, 2021. С. 38–44.
14. Буцан А. Системи примусового виконання судових рішень: новий погляд на класифікацію. *Leges si Viata*. 2018. № 2. Т. 1. С. 39–42. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_1/10.pdf
15. Верба О. Б. Особливості визнання судом мирової угоди на стадії виконавчого провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 121–129.
16. Виконавче провадження : навч. посіб. (у схемах і таблицях) (електронне видання) Ю. М. Юркевич, О. Б. Верба-Сидор, Н. М. Грабар [та ін.]; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 600 с.
17. Відповідь на запит Сергієнко Н. А. від 25 лип. 2022 року Державного підприємства «Національні інформаційні системи» від 04 серп. 2022 р. Доступ до правди: URL:

- https://dostup.pravda.com.ua/request/102960/response/361907/attach/3/2298.pdf?cookie_passthrough=1
18. Вільчик Т.Б. Європейські стандарти виконавчого провадження. *Форум права*. 2023. №75 (2). С. 6-18.
  19. Вінциславська М.В. Поняті та їх роль у виконавчому провадженні. *Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 298–302.
  20. Вінциславська М.В. Суб'єкти виконавчого процесу та їх класифікації: проблемні питання. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 3 (11). С. 7–16.
  21. Воронько О. Досвід Франції у реалізації заходів примусового виконання через стягнення коштів із рахунку боржника. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020 № 4 (32). vol. 2. С. 29-34.
  22. Говоруха М. М. Організаційно-правові аспекти діяльності прокурора у виконавчому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ. 2008. 26 с.
  23. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
  24. Гриджук Д.М., Олійник В.О. Застави як спосіб забезпечення виконання зобов'язань. К.: Оріони, 2002. 324 с.
  25. Гук Б. В. Проблеми дефініції поняття виконавчого провадження. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 101–106.
  26. Гуржій Т. О., Музичка Є. О. Примусове звернення стягнень на майно боржника. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 1(32). С. 73-86.
  27. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності) : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 655 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-8160.html>.

28. Денисенко Г. Правовий статус лінгвіста як перекладача у межах правозастосовного процесу. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2014. Decembrie. С. 24–29
29. Департамент Державної виконавчої служби України. URL: <https://minjust.gov.ua/ddvs>
30. Деякі аспекти правового механізму звернення стягнення на заставлене нерухоме майно. URL: <http://www.viche.info/journal/3810/>
31. Деякі питання доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного реєстру приватних виконавців України у період воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 04.04.2022 р. № 1310/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0381-22#Text>
32. До питання кадрового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: роз'яснення Міністерства юстиції України від 05 серпня 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0019323-13>.
33. Драган О. Правовий статус прокурора у виконавчому провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 82–88.
34. Дудорова К. Б. Фраудаторні правочини у цивільному праві України. *Актуальні проблеми правової науки: матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу, м. Запоріжжя, 1–2 жовтня 2021 року*. за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. С. 108–110.
35. Железняк Н. А. Правові та організаційні форми діяльності Міністерства юстиції України у здійсненні державної правової політики (теоретичні та практичні питання). *Наукові записки НаУКМА*. 2001. Т. 19. Спец. вип. С. 226–231. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10699/Zhelezn_yak_Pravovi_ta_orhanizatsiyni_formy.pdf?sequence=1&isAllowed=y
36. Жилка Л. Реалізація арештованого майна боржника: особливості, проблематика та міжнародний досвід. *Юридична газета*. URL:

- <https://yur-gazeta.com/publications/practice/vikonavche-provadhennya/realizaciya-areshtovanogo-mayna-borzhnika-osoblivosti-problematika-ta-mizhnarodniy-dosvid.html>
37. Зеленкова І.І. Процедура звернення стягнення на майно боржника у виконавчому процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2017. 195 с.
38. Ігонін Р. В. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів виконавчого провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 22 с.
39. Калінін Р. С. Про місце виконавчого провадження в системі права України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 9–1. С. 73–75.
40. Калюта Д.О., Ділігул А.С. Фраудаторний правочин як новий тренд судової практики. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Харків, 16-17 листопада 2022 р.)*. Харків. 2022. С. 14–15.
41. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду роз'яснив порядок звернення виконавця до суду щодо примусового звернення стягнення на нерухоме майно, в якому зареєстровані діти. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1391280/>
42. Ковирєв А.В. Звернення стягнення на майно кредитора та примусове відчуження майна: співвідношення категорій. *Law. State. Technology*. 2025. № 2. С. 30–35. URL: <https://doi.org/10.32782/LST/2025-2-5>
43. Ковирєв А. В. Значення та зміст заходів, що забезпечують виконання судового рішення. «Наукова весна» 2025: *матеріали XV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених*. Дніпро, 26–28 березня 2025 року. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2025. С. 396-398 URL:

- https://rmv.nmu.org.ua/ua/arkhiv-zbirok-konferentsiy/naukova-vesna-2025/Scientific_Spring_2025.pdf
- 44.Ковирєв А. Зарубіжні моделі організації виконавчого провадження: порівняльно-правовий аналіз та перспективи використання для захисту майнових інтересів держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. №3. С. 156-159. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-3/31>
- 45.Ковирєв А.В. Виконавче провадження у правозахисній системі України. *Law. State. Technology*. 2024. №3. С. 3–8. URL: [10.32782/LST/2024-3-1](https://doi.org/10.32782/LST/2024-3-1)
- 46.Ковирєв А.В. Особливості правового регулювання звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні під час воєнного стану. *Юридичні науки: проблеми та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С.66-70.
- 47.Ковирєв А.В. Фраудаторні правочини: законодавчі принципи та особливості судової практики. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 37-41
- 48.Кодекс адміністративного судочинства України: в ред. Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
49. Кодекс України з процедур банкрутства від 21.05.2024 р. № 3720-IX. . *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 37-38. ст.238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>
- 50.Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/>
- 51.Колобов Л. Порівняльний аналіз виконавчого провадження в провідних зарубіжних країнах. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 6. С. 86–89.
- 52.Коломоєць Т.О. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект: Монографія. Т.О. Коломоєць,

- П.С. Лютіков. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. 216 с.
53. Конституція України від 28.06.1996 р. Закон України № 254к/96-ВР від 30.09.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
54. Корабель М. Г., Шинкарьов Ю. В. Конфіскація майна як вид кримінального покарання : монографія. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : Право, 2018. 176 с.
55. Коструба А. В. Держава в системі суб'єктів цивільного права України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4 (91). С. 67–77.
56. Кравцова Т. М., Калініченко Г. В. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2011. № 1. С. 522–527. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
57. Крат В. Фраудаторність від Юстиніана. *Закон і бізнес*. 10.07 – 16.07.2021. URL: https://zib.com.ua/ru/148293pochemu_darit_kvartiru_materi_nedobrosovestno_i_kogda_proish.html
58. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Елементарний курс. 3-тє вид.. Харків : Одісей, 2012. 432 с.
59. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
60. Кримінально-виконавче право : підручник В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд [та ін.] ; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2011. 328 с.
61. Кримінально-виконавчий кодекс України від 18.10.2022 р. № 2689-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 28. ст.95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

62. Крупнова Л. В. Система виконавчого провадження в Україні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 455 с.
63. Кузьміна І. С. Місце приватних виконавців у системі суб'єктів виконавчого провадження України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 145–148.
64. Лазебний Л. Фраудаторний правочин як новий тренд судової практики. *Юридична газета*. 7 червня 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/fraudatorniy-pravochin-yak-noviy-trend-sudovoyi-praktiki.html>
65. Легеза Ю.О. Сутність та види адміністративних проваджень у сфері використання природних ресурсів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 83–86.
66. Лимарь І. В. Дискусійні питання місця виконавчого провадження в системі права України. *Інформація і право*. 2019. № 2 (29). С. 186–193.
67. Ляшенко Р.О. Приведення судових рішень у цивільних справах до примусового виконання : автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. К., 2013. 19 с.
68. Ляшенко Р.О. Субсидіарна та солідарна відповідальність за Цивільним кодексом України та її реалізація у виконавчому провадженні: проблеми практики та необхідність законодавчої регламентації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. №10. С. 130–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_10_22 С. 132.
69. Макушев П. В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 34 с.
70. Макушев П. В. Характеристика та значення спеціальних принципів виконавчого провадження в діяльності державної виконавчої служби. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2012. Вип. 3. С. 69–76.
71. Мала енциклопедія теорії держави і права. за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Київ : Європ. ун-т, 2010. 368 с.

72. Мальський М. М. Принципи транснаціонального виконавчого процесу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 72. С. 188–195.
73. Мальцева Є.В. Порівняльний аналіз систем виконавчого провадження в Україні та зарубіжних державах. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 44–48.
74. Малярчук Л. С. Деякі аргументи на противагу розуміння виконавчого провадження як завершальної стадії судочинства. *New challengers of legal science in Ukraine and EU countries: international scientific and practical conference* (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019). Miskolc: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2019. С. 134–138.
75. Марченко М. Становлення приватного виконавця в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 25–29.
76. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Х., 2010. 415 с
77. Миронюк Р.В. Зарубіжний досвід примусового виконання рішень судів та інших органів публічної адміністрації та спрямування його впровадження в Україні. *Міжнародний науково-практичний правовий журнал. Legea si viata. Aprilie*. 2015. С. 52–55.
78. Михалюк О. Окремі питання ефективності виконання судових рішень. Колонка Олега Михалюка для "Юридичної Газети". URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/post/okremi-pitannya-efektivnosti-vikonannya-sudovih-rishen>
79. Монастирський Г. Л. Теорія організації : підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 288 с.
80. Музика Л.А. Фраудаторні правочини: поняття та ризики при правозастосуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №3. С. 167-169.
81. Науковий висновок Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України від 24 червня 2016 р. URL:

- www.vasu.gov.ua/userfiles/file/NKR/Nauk_visnovki/Mosijchuk/Saprikina_IV.doc
82. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України 08 жовтня 1998 р. № 53/5; у ред. наказу Міністерства юстиції України 26 груд. 2012 р. № 1950/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
83. Науменко О. М. Судова концепція виконавчого провадження критичний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Юридичні науки. 2013. № 3 (97). С. 81–85.
84. Николаев І., Авторгов А. Мораторій не однаковий для всіх. Економічна правда. 2015. 6 серпня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2015/08/6/553594/>.
85. Огляд практики застосування Верховним Судом Закону України «Про виконавче провадження» у господарських справах Рішення, внесені до ЄДРСР за червень – грудень 2020 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_vik_prov_Gosr_spr.pdf
86. Одосій О. Ю. Передача на зберігання арештованого майна відповідача: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 35. ч. II, Т. 1. С. 193–196.
87. Ольховенко О. І. Об'єктивна сторони злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта або перекладача від виконання покладених на них обов'язків. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 93–110.
88. Ольшанська О. Фраудаторні правочини за Кодексом України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей та судової практики Верховного Суду щодо застосування Кодексу України з процедур банкрутства. За заг. ред. д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. Київ : Алерта, 2021. С. 144–155.

89. Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України роз'яснила одну з найзаплутаніших новел процесу – визначення дати ухвалення судового рішення. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1328829/>
90. Остафійчук Л. А. Природа виконавчого провадження. Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень : матеріали міжнар. наук. конф. (10 лип., 2020 р., Вінниця, Україна. МЦНД). Вінниця, 2020. Т. 2. С. 117–122.
91. П'ятницький А. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 225 с.
92. Палати судових приставів Литви. Офіційний сайт Палат судових приставів Литви. URL: <https://www.antstoliurumai.lt>
93. Педан А. І. Правова природа виконавчого провадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 130–134.
94. Перепелиця А. І. Організаційно-правові засади діяльності державної виконавчої служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2005. 22 с.
95. Понад 4,5 мільярда гривень стягнуто до бюджету: результати роботи державних виконавців за перше півріччя 2025 року. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ponad-45-milyarda-griven-styagnuto-do-byudjetu-rezultati-roboti-derjavnih-vikonavtsiv-za-pershe-pivrichchya-2025-roku>
96. Попов К. Новий погляд на реформу судоустрою: чи будуть в Україні приватні судові виконавці? *Європейська правда*. 23.09.2015. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038594/>
97. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786>

98. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07 вересня 2022 року у справі № 910/16579/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140913>
99. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2022 року у справі № 2-591/11. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/105110382>
100. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 червня 2019 року у справі № 924/1473/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83025253>
101. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 травня 2019 року у справі № 310/11024/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82826609>.
102. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 року у справі № 916/2813/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98531899>
103. Постанова Великої Палати ВС від 27 червня 2018 року у справі № 668/13907/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977588>
104. Постанова Верховного Суду (Касаційний цивільний суд) від 19 травня 2021 року у справі № 693/624/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97103755>
105. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 листопада 2020 року в справі № 569/6427/16 (провадження № 61-39814 св18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053362>
106. Постанова Верховного Суду від 02 липня 2025 року у справі № 761/16134/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128719653>
107. Постанова Верховного Суду від 02 червня 2021 року у справі № 904/7905/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97806436>
108. Постанова Верховного Суду від 05 січня 2024 року у справі № 761/40240/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116291132>

109. Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року у справі № 755/17944/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110849716>
110. Постанова Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 та від 07 жовтня 2020 року у справі № 450/2286/16-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173296>
111. Постанова Верховного Суду від 10 травня 2023 року у справі № 509/84/14-ц. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110814031>
112. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2018 року у справі № 905/1926/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76381805>
113. Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2021 року у справі № 910/8482/18 (910/4866/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424088>
114. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2025 року у справі № 159/5846/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126020993>
115. Постанова Верховного Суду від 15 травня 2019 року у справі № 723/405/17. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81908409>
116. Постанова Верховного Суду від 19 січня 2021 року у справі № 227/5540/18 та від 19.08.2020 року у справі № 201/16327/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328530>
117. Постанова Верховного Суду від 19 травня 2020 року у справі №916/1608/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89819917>
118. Постанова Верховного Суду від 29 травня 2024 року у справі № 910/5808/20. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/2024_05_29_910_5808_20
119. Постанова Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі №569/17272/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80116150>
120. Постанова Верховного Суду від 31 жовтня 2024 року у справі № 509/4936/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123140804>

121. Постанова Верховного Суду від 5 червня 2018 року у справі №338/180/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963905>
122. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 30 липня 2019 р. у справі № 5/128. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83368995>
123. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25 червня 2019 р. у справі № 910/10031/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83368995>.
124. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 березня 2021 р. у справі № 910/2954/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95502222>
125. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 6 серпня 2023 року у справі № 755/3563/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131243920>
126. Постанова Верховного Суду України від 21 січня 2015 року у справі № 6-197цс14. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=42496157>
127. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 03 квітня 2024 року у справі № 917/97/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118519774>
128. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 4 жовтня 2023 року у справі № 2-469/1997. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=114020918&red=1000032256c0a191535edd47cfd9f210a861b&d=5>
129. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74536892>
130. Правила ведення діловодства та архіву в органах державної виконавчої служби та приватними виконавцями : затв. наказом Міністерства юстиції України 07 червня 2017 р. № 1829/5. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0699-17?find=1&text=%EC%EE%E2%EE%FE#w11>.

131. Примусове виконання рішень: чому стягується з боржника більша сума, ніж заборгованість - пояснює Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1510825/>
132. Притуляк В.М. Актуальні питання примусового звернення стягнення на житло боржника як вид нерухомого майна у виконавчому провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Т 1. Ч. 1. Вип. 22. 2013. С. 208-212.
133. Притуляк В.М. Доктринальне розуміння галузевої приналежності виконавчого провадження в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Вип. 10-2. Том 1. 2014. С. 179-184.
134. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. ст. 282
135. Про банки і банківську діяльність: Закону України від від 19 вересня 2024 р. № 3983-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2025. № 6. ст.13.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
136. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
137. Про державну виконавчу службу: Закон України від 24 березня 1998 року № 202/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202/98-вр#Text> (втратив чинність).
138. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
139. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень: наказ Міністерства юстиції України від 02 квітня 2012 р. № 512/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12>.

140. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
141. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України: Наказ Міністерства юстиції України від 02 червня 2004 року № 43/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04#Text
142. Про затвердження Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження: наказ Міністерства юстиції України від 05 серпня 2016 року № 2432/5 Про затвердження Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження: наказ Міністерства юстиції України від 05 серпня 2016 року № 2432/5.
143. Про затвердження Положення про Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 01 березня 2019 р. № 616/к. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/pro_diepartamient_dvs
144. Про затвердження Положення про Департамент державної виконавчої служби: постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2005 року № 711. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/19700840>
145. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text>
146. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 березня 2012 р. № 492/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12>.
147. Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства

- юстиції України від 30 січня 2018 р. № 64/261/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-18>.
148. Про затвердження Порядку допуску до професії приватного виконавця : наказ Міністерства юстиції України від 25 жовтня 2016 р. № 3053/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-16#Text>
149. Про затвердження Порядку обліку, зберігання, оцінки вилученого митницями майна, щодо якого винесено рішення суду про конфіскацію, передачі його органам державної виконавчої служби і розпорядження ним : постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2001 р. № 1724. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-2001-п#Text>.
150. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців : постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2002-п#Text>.
151. Про затвердження Порядку проведення перевірок діяльності органів державної виконавчої служби, приватних виконавців: Наказ Міністерства юстиції України від 22 жовтня 2018 року № 3284/5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1195-18#Text>
152. Про затвердження Порядку реалізації арештованого майна : наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016р. № 2831/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16#Text>
153. Про затвердження Тимчасового положення про відділи державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, які беруть участь в експериментальному проекті : наказ Міністерства юстиції України від 16 березня 2020 р. № 971/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-20#Text>
154. Про затвердження Тимчасового положення про управління забезпечення примусового виконання рішень міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, які беруть участь в експериментальному проекті : наказ Міністерства юстиції України від 06

- грудня 2018 р. № 3825/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1394-18>
155. Про затвердження Типового положення про відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 20 квітня 2016 р. № 1183/5.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0617-16>.
156. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 року № 898-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>
157. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів : постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>
158. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02 червня 2016 № 1403-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>
159. Про приставів: Закон Литовської республіки № IX-876 від 09 травня 2002 р. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.94F5702CA0F1/asr>
160. Про статус судових виконавців у Франції: наказ № 45-2592 від 02 листопада 1945 р. (у редакції від 30 серпня 2017 р.). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000699573>
161. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
162. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
163. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>

164. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Дубенко проти України» від 11.01.2005р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_251
165. Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2021 року № 2-р(П)/2021 у справі № 3-95/2020(193/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text>
166. Сергієнко Н.А. Адміністративно-правовий статус учасників виконавчого провадження. *Юридична наука*. 2020. № 11 (113). С. 210–222.
167. Сергієнко Н.А. Взаємодія судів з органами державної виконавчої служби при виконанні судових рішень у цивільних справах в Україні: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. К., 2015. 18 с.
168. Сергієнко Н.А. Виконавче право України та його міжгалузеві зв'язки : монографія. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2022. 418 с.
169. Сергієнко Н.А. Галузева приналежність норм права, які регулюють організацію та здійснення примусового виконання рішень. *Юридична наука*. 2019. № 12 (102). Т. 2. С. 357–366.
170. Сергієнко Н.А. До питання правового статусу державного виконавця. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 104–109.
171. Сергієнко Н.А. До проблематики правового регулювання взаємодії органів ДВС та митниць. *Причорноморські публічно-правові читання: матеріали Міжнародної наукової конференції (Миколаїв, 10–12 вересня 2021 р.)*. Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика». 2021. Ч. 1. С. 150–153.
172. Сергієнко Н.А. До проблематики правового статусу органів державної виконавчої служби та виконавців. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11 (285). С. 65–69.
173. Сергієнко Н.А. Міністерство юстиції України та органи примусового виконання рішень: до питання правового статусу. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2019. № 4 (66). С. 34–41.

174. Сергієнко Н.А. Норми права, які регулюють організацію та здійснення примусового виконання рішень в Україні, в системі законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 20–24. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/6.pdf
175. Сергієнко Н.А. Помічник виконавця: які перспективи його участі у виконавчому провадженні. *Актуальні проблеми виконавчого процесу України: теорія і практика: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 6 грудня 2019 р.)*. Київ: Видавець Позднишев, 2019. С. 97–98.
176. Сергієнко Н.А. Правовий статус прокурора у виконавчому провадженні: реалії та перспективи. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 98–105.
177. Сергієнко Н.А. Представники сторін виконавчого провадження: окремі питання їх правового статусу. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 173–177.
178. Сергієнко Н.А. Сторони виконавчого провадження: окремі проблеми їх правового статусу. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. №1. С. 75–78
179. Сергієнко Н.А. Суб'єкти правовідносин у сфері організації примусового виконання рішень: поняття, класифікація та адміністративна правосуб'єктність. *Юридична наука*. 2020. № 10 (112). С. 23–32.
180. Сердечна І. Л. До питання про поняття «член сім'ї» в сімейному праві: нормативний та доктринальний підходи. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4 (52). С. 88–95.
181. Сібільов Д. М. Генетичні ознаки виконавчого провадження в системі цивільної юрисдикції. *Юрист України*. 2011. № 2(15). С. 34–38
182. Сівіцька Г.Є., Гелецька І.О. Фраудаторний правочин з позиції судової практики. *Legal education and science as the need of the hour: new*

- European challenges*: міжнародна наукова конференція з юридичних наук (м. Лодзь, 8–9 жовтня 2021 р.). Лодзь. 2021. С. 93–97
183. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ : Алерта, 2013. 524 с.
184. Снідевич О. Проблемні питання представництва у виконавчому провадженні України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. Mai. С. 93–96.
185. Соломко О. Поки Мін'юст вагається, або маленький крок НБУ, що може стати великим стрибком для приватних виконавців. URL: <https://toda-group.com.ua/news/poki-minyust-vagayetsya-abo-malenkij-krok-nbu-shcho-mozhe-st-113>.
186. Справа за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу): рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#n54>.
187. Справа за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) : рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99>.
188. Статистика 2024. Агенція з питань виконання рішень. URL: <https://www.ae.org.ua/stat2024/>
189. Телявський А. М. Правочини у виконавчому провадженні.: дис. ... д-ра філос. :081. Львів, 2025. 180 с.
190. Телявський А. Один в полі не виконавець: чому помічник приватного виконавця повинен мати ширші повноваження. *Femida UA : юридичний журнал*. URL: <https://femida.ua/advice/odyn-v-poli-ne->

- vykonavets-chomu-pomichnyk-pryvatnogo-vykonavtsya-povynen-maty-shyrshi-povnovazhennya/.
191. Типове положення про відділ державної виконавчої служби міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 20 квітня 2016 року № 1183/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0618-16#Text>
  192. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Харків : Право, 2016. 600 с.
  193. Уварова С. Поняття й види учасників виконавчого провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 155–159.
  194. Ус М., Глотов С., Носік Ю. Астрент як засіб забезпечення ефективного захисту цивільних прав та інтересів. *Наукові перспективи*. Випуск 10 (40). 2023. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/7089>
  195. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 03 вересня 2018 р. у справі № 9901/638/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76273151>
  196. Ухвала Донецького окружного адміністративного суду від 28 червня 2022 р. у справі № 200/3676/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104992373>
  197. Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 29 липня 2022 р. у справі № 520/5223/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105491210>
  198. Фіолевський Д. П. Державна виконавча служба в Україні : навч. посіб. К. : Алерта, 2004. 564 с.
  199. Фокіна А.О. Удосконалення стадії виконання судових рішень в національній правозастосовній практиці та європейських країнах. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 283–288.
  200. Фурса С.Я. Деякі концептуальні підходи до вирішення проблем звернення стягнення на майно боржника в виконавчому процесі України.

- Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка «Юридичні науки»*. 2013. №4(98). С.8–13.
201. Фурса С.Я. Становлення та розвиток нових процесуальних галузей в Україні. *Проблеми процесуальної науки: історія і сучасність*: зб. наук. праць II Міжн. наук.–практ. конференції. Київ, 2010. С.3 7-38.
202. Фурса С.Я. Формування теоретичних основ виконавчих процесуальних правовідносин: сутність, система, ознаки, та класифікація. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Юридичні науки. 2013. № 95. С. 12–16.
203. Фурса С.Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Закони України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : наук.-практ. комент. за заг. ред. С. Я. Фурси ; Центр правових досліджень. Київ : Фурса С. Я. ; КНТ, 2008. 1172 с.
204. Фурса С.Я., Щербак С. В. Виконавче провадження в Україні : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 480 с.
205. Хлібороб Н. Є. Публічно-правовий спір як предмет юрисдикційної діяльності адміністративного суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів. 2012. 22 с.
206. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
207. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. за заг.ред. С. Я. Фурси. Київ : Фурса С. Я., 2010. Т. 1. 1044 с.
208. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
209. Черненко М. П. Проблеми теорії і практики виконання майнових покарань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 21 с.

210. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2015. 42 с.
211. Чумак О. О. Адміністративно-правові засади діяльності Державної виконавчої служби України в умовах реформування органів виконавчої влади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро. 2016. 484 с.
212. Шевчишин О.І. Запровадження інституту астренту у вітчизняне цивільне законодавство: теоретичні та практичні аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 05, 2025, частина 1. С. 339-345.
213. Шкляр С.В. Реформа примусового виконання судових рішень крізь призму досвіду. *Юридичний вісник України*: все про закони – в одній газеті : загальнонаціональна правова газета. Київ, 2017. 30 червня – 6 липня (№ 26). С. 6–7.
214. Щербак С.В. Адміністративно-правове регулювання виконавчого провадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2002. 16 с.
215. Щербак С.В. Виконавчий процес в Україні: правова природа. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 2 (9). С. 30–34.
216. Щербак С.В. Зміст виконавчого процесу. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 2 (5). С. 15–19.
217. Щербак С.В. Представництво у виконавчому процесі. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 1 (8). С. 44–49.
218. Якимчук С.О. Моделі примусового виконання судових рішень. *Університетські наукові записки*. 2019. № 3. С. 184–203.
219. Які моделі виконання судових рішень використовують у країнах Європи і до яких змін варто рухатись Україні. URL: <https://zib.com.ua/ua/125519.html>

220. Art. 1050. Umowa o uchyleniu zrzeczenia się dziedziczenia. URL:
<https://arslege.pl/umowa-o-uchyleniu-zrzeczenia-sie-dziedziczenia/k9/a7008/>
221. CASE OF SYNGELIDIS v. GREECE. URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-97271"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)
222. Code de procédure civile. URL:
https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006410104
223. Código Civil LIVRO II - DIREITO DAS OBRIGAÇÕES TÍTULO I -
Das obrigações em geral. URL:
http://bdjur.almedina.net/citem.php?field=item_id&value=971371
224. Definition of "suit". URL: <https://dictionary.justia.com/suit>
225. Hornsby v. Greece. URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-58020"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
226. The Federal Rules of Civil Procedure. URL:
<https://www.uscourts.gov/forms-rules/current-rules-practice-procedure/federal-rules-civil-procedure>
227. The U.S. Marshals Service. URL:
<https://www.justice.gov/doj/organization-mission-and-functions-manual-united-states-marshals-service>

Додатки

Додаток А

1. Ковирєв А. Фраудаторні правочини: законодавчі принципи та особливості судової практики. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 37-41
2. Ковирєв А. Виконавче провадження у правозахисній системі України. *Law. State. Technology*. 2024. №3. С. 3–8. doi: 10.32782/LST/2024-3-1
3. Ковирєв А. Звернення стягнення на майно кредитора та примусове відчуження майна: співвідношення категорій. *Law. State. Technology*. 2025. № 2. С. 30–35. doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2025-2-5>
4. Ковирєв А. Зарубіжні моделі організації виконавчого провадження: порівняльно-правовий аналіз та перспективи використання для захисту майнових інтересів держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. №3. С. 156-159. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-3/31>
5. Ковирєв А. В. Особливості правового регулювання звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні під час воєнного стану. *Юридичні науки: проблеми та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів –Торунь : Liha-Pres, 2024. С.66-70.*
6. Ковирєв А. В. Значення та зміст заходів, що забезпечують виконання судового рішення. «Наукова весна» 2025: матеріали XV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 26–28 березня 2025 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2025. С. 396-398 URL.: https://rmv.nmu.org.ua/ua/arkhiv-zbirok-konferentsiy/naukova-vesna-2025/Scientific_Spring_2025.pdf

Додаток Б

**Проект Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні»
(додаток В)**

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. до **Закону України «Про виконавче провадження»:**

-Доповнити статтю 18 Закону України «Про виконавче провадження» нормою про обов'язок виконавця фіксувати ознаки фраздаторності, що вимагає закріплення того, що виконавець у разі виявлення відчуження майна боржником на підставі правочинів із ознаками фраздаторності, має бути наділений такими правами, як: вносити відповідні відомості до матеріалів виконавчого провадження; невідкладно повідомляє стягувача; за наявності підстав ініціювати накладення арешту на майно, яке вибуло з власності боржника на підставі правочинів, що мають ознаки фраздаторності; звертатися до суду із позовною заявою про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фраздаторного правочину);

- Внести зміни до статті 56, де встановити, що арешт допускається також щодо майна, відносно якого заявлено обґрунтовану вимогу про визнання правочину фраздаторним, шляхом викладення частини 6 у такій редакції:

«Перешкоджання вчиненню виконавцем дій, пов'язаних із зверненням стягнення на майно (кошти) боржника, порушення заборони виконавця розпоряджатися або користуватися майном (коштами), на яке накладено арешт, *вчинення фраздаторного правочину*, а також інші незаконні дії щодо арештованого майна (коштів) тягнуть відповідальність, установлену законом».

2. До Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» :

- Доповнити частину 1 статті 4 пунктами 10 і 11 у такій редакції:

«10) пріоритету запобігання недобросовісному відчуженню майна боржника; 11) ефективного захисту майнових інтересів стягувача».

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

**Пояснювальна записка щодо прийняття проєкту Закону України
«Про оптимізацію механізму забезпечення процедури звернення
стягнення на майно у виконавчому провадженні»**

1. Обґрунтування необхідності прийняття Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні»

Необхідність прийняття Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні» обумовлена наявністю системних проблем у сфері примусового виконання судових рішень, які негативно впливають на ефективність судового захисту, реалізацію принципу верховенства права та рівень довіри до судової системи держави.

Відповідно до статті 129-1 Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання, а держава забезпечує його виконання у визначеному законом порядку. Водночас на практиці значна кількість судових рішень залишається невиконаною або виконується частково, що фактично нівелює саму сутність права особи на справедливий суд та ефективний судовий захист.

Європейський суд з прав людини у своїй усталеній практиці неодноразово наголошував, що право на справедливий суд відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод охоплює не лише право на розгляд справи судом, а й право на ефективне та своєчасне виконання остаточного судового рішення. Зокрема, у рішенні у справі «Hornsby v. Greece» Суд зазначив, що виконання судового рішення повинно розглядатися як складова частина судового розгляду.

Однією з ключових проблем сучасного виконавчого провадження є недосконалість механізмів звернення стягнення на майно боржника, а також відсутність достатніх процесуальних інструментів для протидії

недобросовісним діям боржників, спрямованим на приховування, відчуження або виведення активів з метою уникнення виконання судових рішень.

На практиці боржники широко використовують механізми фраздаторних правочинів, укладають фіктивні та удавані договори, переоформлюють майно на пов'язаних осіб, здійснюють безоплатне відчуження активів або штучно створюють обтяження майна, що істотно ускладнює або унеможлиблює звернення стягнення.

Чинне законодавство України не містить достатньо ефективного та комплексного механізму реагування на такі дії боржників. Зокрема, Закон України «Про виконавче провадження» не закріплює прямого права державного чи приватного виконавця звертатися до суду з позовами про визнання недійсними фраздаторних правочинів боржника, хоча саме виконавець є суб'єктом, який безпосередньо забезпечує реалізацію права стягувача на виконання судового рішення.

Верховний Суд у своїй практиці неодноразово звертав увагу на необхідність забезпечення ефективності виконання судових рішень та недопустимість формального підходу до здійснення виконавчого провадження.

Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 08.06.2022 року у справі № 2-591/11 суд дійшов висновку, що відсутність у виконавця прямо визначеного повноваження звертатися до суду з позовом про оспорювання фраздаторного правочину не повинна перешкоджати реалізації права кредитора на виконання судового рішення. Велика Палата Верховного Суду наголосила, що покладення на кредитора обов'язку самостійно ініціювати нові судові процеси щодо повернення майна боржника суперечить принципу ефективного судового захисту та нівелює конституційні гарантії права на виконання судового рішення.

Аналогічний правовий підхід був підтриманий Верховним Судом у постанові від 03.04.2024 року у справі № 917/97/23, де суд зазначив, що виконавець за певних умов має право діяти в інтересах стягувача та ініціювати

судовий захист, спрямований на повернення майна боржника до майнової маси, на яку може бути звернене стягнення.

Вказана судова практика свідчить про наявність прогалин у законодавчому регулюванні та необхідність нормативного закріплення відповідних процесуальних повноважень виконавців.

Необхідність прийняття законопроекту також обумовлена потребою приведення національного законодавства у відповідність до принципу верховенства права та міжнародних стандартів захисту права власності й права на ефективний судовий захист.

Крім того, чинне процесуальне законодавство містить передумови для законодавчого закріплення відповідних повноважень виконавців. Так, частина третя статті 4 Господарського процесуального кодексу України передбачає можливість звернення до суду осіб, яким законом надано право діяти в інтересах інших осіб. Частина перша статті 53 ГПК України також допускає звернення до суду в інтересах інших осіб у випадках, визначених законом. Водночас частини десята та одинадцята статті 11 ГПК України передбачають можливість застосування аналогії закону та аналогії права, а також забороняють відмову у правосудді через неповноту чи відсутність законодавчого регулювання.

У зв'язку з цим прийняття Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні» є необхідним для усунення існуючих прогалин у законодавстві, забезпечення реального та ефективного виконання судових рішень, підвищення ефективності діяльності державних та приватних виконавців, а також запобігання зловживанню правами з боку боржників.

Реалізація положень законопроекту сприятиме формуванню дієвого механізму протидії незаконному виведенню активів, забезпеченню балансу інтересів сторін виконавчого провадження, зміцненню авторитету судової влади та підвищенню рівня правової визначеності у сфері примусового виконання судових рішень.

Прийняття законопроекту також матиме позитивний вплив на інвестиційний клімат держави, оскільки ефективна система виконання судових рішень є однією з ключових передумов гарантування права власності, стабільності цивільного обороту та довіри до правової системи держави.

2. Цілі і завдання змін до нормативно-правових актів

Завданням проекту є удосконалення механізму застосування процедур звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.

3. Загальна характеристика та основні положення змін до нормативно-правових актів

З метою удосконалення механізмів процедур звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) до Закону України «Про виконавче провадження»:

-Доповнити статтю 18 Закону України «Про виконавче провадження» нормою про обов'язок виконавця фіксувати ознаки фродаторності, що вимагає закріплення того, що виконавець у разі виявлення відчуження майна боржником на підставі правочинів із ознаками фродаторності, має бути наділений такими правами, як: вносити відповідні відомості до матеріалів виконавчого провадження; невідкладно повідомляє стягувача; за наявності підстав ініціювати накладення арешту на майно, яке вибуло з власності боржника на підставі правочинів, що мають ознаки фродаторності; звертатися до суду із позовною заявою про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фродаторного правочину);

- Внести зміни до статті 56, де встановити, що арешт допускається також щодо майна, відносно якого заявлено обґрунтовану вимогу про визнання правочину фродаторним, шляхом викладення частини 6 у такій редакції:

«Перешкоджання вчиненню виконавцем дій, пов'язаних із зверненням стягнення на майно (кошти) боржника, порушення заборони виконавця розпоряджатися або користуватися майном (коштами), на яке накладено арешт, вчинення *франдатного правочину*, а також інші незаконні дії щодо арештованого майна (коштів) тягнуть відповідальність, установлену законом».

2. До Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» :

- Доповнити частину 1 статті 4 пунктами 10 і 11 у такій редакції:

«10) пріоритету запобігання недобросовісному відчуженню майна боржника; 11) ефективного захисту майнових інтересів стягувача».

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Вимагається внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження», Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Реалізація положень поданого законопроекту внесення змін до інших законів не потребує.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація положень законопроекту не впливатиме на видаткову та прибуткову частини державного або місцевих бюджетів.

6. Обґрунтування очікуваних соціально-економічних, правових та інших наслідків застосування законопроекту після його прийняття

Реалізація норм законопроекту призведе до належного рівня законодавчої техніки, оптимізує реалізацію механізмів застосування процедур звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні.

**Порівняльна таблиця щодо прийняття проекту Закону України
«Про оптимізацію механізму забезпечення процедури звернення
стягнення на майно у виконавчому провадженні»**

Чинна редакція	Пропоновані зміни	Наступна редакція
Закон України «Про виконавче провадження»		
<p align="center">Стаття 18. Обов’язки і права виконавців, обов’язковість вимог виконавців</p> <p>1. Виконавець зобов’язаний вживати передбачених цим Законом заходів щодо примусового виконання рішень, неупереджено, ефективно, своєчасно і в повному обсязі вчиняти виконавчі дії.</p> <p>2. Виконавець зобов’язаний:</p> <p>1) здійснювати заходи примусового виконання рішень у спосіб та в порядку, які встановлені виконавчим документом і цим Законом;</p> <p>2) надавати сторонам виконавчого провадження, їхнім представникам та прокурору як учаснику виконавчого провадження можливість ознайомитися з матеріалами</p>	<p align="center">Доповнити статтю 18 Закону України «Про виконавче провадження» нормою про обов’язок виконавця фіксувати ознаки фраздаторності, що вимагає закріплення того, що виконавець у разі виявлення відчуження майна боржником на підставі правочинів із ознаками фраздаторності, має бути наділений такими правами, як: вносити відповідні відомості до матеріалів виконавчого провадження; невідкладно повідомляє</p>	<p align="center">Стаття 18. Обов’язки і права виконавців, обов’язковість вимог виконавців</p> <p>1. Виконавець зобов’язаний вживати передбачених цим Законом заходів щодо примусового виконання рішень, неупереджено, ефективно, своєчасно і в повному обсязі вчиняти виконавчі дії.</p> <p>2. Виконавець зобов’язаний:</p> <p>1) здійснювати заходи примусового виконання рішень у спосіб та в порядку, які встановлені виконавчим документом і цим Законом;</p> <p>2) надавати сторонам виконавчого провадження, їхнім представникам та прокурору як учаснику виконавчого провадження можливість ознайомитися з матеріалами</p>

<p>виконавчого провадження;</p> <p>3) розглядати в установлені законом строки заяви сторін, інших учасників виконавчого провадження та їхні клопотання;</p> <p>4) заявляти в установленому порядку про самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Законом;</p> <p>5) роз'яснювати сторонам та іншим учасникам виконавчого провадження їхні права та обов'язки;</p> <p>6) невідкладно, не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідного звернення від Державного концерну "Укроборонпром", акціонерного товариства, створеного шляхом перетворення Державного концерну "Укроборонпром", державного унітарного підприємства, у тому числі казенного підприємства, яке є учасником Державного концерну "Укроборонпром" або на момент припинення Державного концерну "Укроборонпром" було його учасником,</p>	<p>стягувача; за наявності підстав ініціюювати накладення арешту на майно, яке вибуло з власності боржника на підставі правочинів, що мають ознаки фраздаторності; звертатися до суду із позовною заявою про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фраздаторного правочину).</p>	<p>виконавчого провадження;</p> <p>3) розглядати в установлені законом строки заяви сторін, інших учасників виконавчого провадження та їхні клопотання;</p> <p>4) заявляти в установленому порядку про самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Законом;</p> <p>5) роз'яснювати сторонам та іншим учасникам виконавчого провадження їхні права та обов'язки;</p> <p>6) невідкладно, не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідного звернення від Державного концерну "Укроборонпром", акціонерного товариства, створеного шляхом перетворення Державного концерну "Укроборонпром", державного унітарного підприємства, у тому числі казенного підприємства, яке є учасником Державного концерну "Укроборонпром" або на момент припинення Державного концерну "Укроборонпром" було його учасником,</p>
--	--	--

<p>господарського товариства в оборонно-промисловому комплексі, визначеного частиною першою статті 1 Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності", вчинити дії щодо зняття арешту з майна, щодо якого було здійснено заходи із заміни майна, передбачені статтею 11 Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності".</p> <p>3. Виконавець під час здійснення виконавчого провадження має право:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) проводити перевірку виконання боржниками рішень, що підлягають виконанню відповідно до цього Закону; 2) проводити перевірку виконання юридичними особами незалежно від форми власності, фізичними особами, фізичними особами - підприємцями рішень 		<p>господарського товариства в оборонно-промисловому комплексі, визначеного частиною першою статті 1 Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності", вчинити дії щодо зняття арешту з майна, щодо якого було здійснено заходи із заміни майна, передбачені статтею 11 Закону України "Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності";</p> <p><i>7) у разі виявлення інформації щодо вчинення боржником правочину, який має ознаки фраздаторності (правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна) невідкладно повідомити стягувача про такі обставини;</i></p> <p>3. Виконавець під час здійснення виконавчого провадження має право:</p>
---	--	--

<p>стосовно працюючих у них боржників;</p> <p>3) з метою захисту інтересів стягувача одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, посадових осіб, сторін та інших учасників виконавчого провадження необхідні для проведення виконавчих дій пояснення, довідки та іншу інформацію, в тому числі конфіденційну;</p> <p>4) за наявності вмотивованого рішення суду про примусове проникнення до житла чи іншого володіння фізичної особи безперешкодно входити на земельні ділянки, до житлових та інших приміщень боржника - фізичної особи, особи, в якій перебуває майно боржника чи майно та кошти, належні боржникові від інших осіб, проводити в них огляд, у разі потреби примусово відкривати їх в установленому порядку із залученням працівників поліції, опечатувати такі приміщення, арештовувати, опечатувати та</p>		<p>1) проводити перевірку виконання боржниками рішень, що підлягають виконанню відповідно до цього Закону;</p> <p>2) проводити перевірку виконання юридичними особами незалежно від форми власності, фізичними особами, фізичними особами - підприємцями рішень стосовно працюючих у них боржників;</p> <p>3) з метою захисту інтересів стягувача одержувати безоплатно від державних органів, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, посадових осіб, сторін та інших учасників виконавчого провадження необхідні для проведення виконавчих дій пояснення, довідки та іншу інформацію, в тому числі конфіденційну;</p> <p>4) за наявності вмотивованого рішення суду про примусове проникнення до житла чи іншого володіння фізичної особи безперешкодно входити на земельні ділянки, до житлових та інших приміщень боржника - фізичної особи, особи, в</p>
--	--	--

<p>вилучати належне боржникові майно, яке там перебуває та на яке згідно із законом можливо звернути стягнення. Примусове проникнення на земельні ділянки, до житлових та інших приміщень у зв'язку з примусовим виконанням рішення суду про виселення боржника та вселення стягувача і рішення про усунення перешкод у користуванні приміщенням (житлом) здійснюється виключно на підставі такого рішення суду;</p> <p>5) безперешкодно входити на земельні ділянки, до приміщень, сховищ, іншого володіння боржника - юридичної особи, проводити їх огляд, примусово відкривати та опечатувати їх;</p> <p>6) накладати арешт на майно боржника, опечатувати, вилучати, передавати таке майно на зберігання та реалізовувати його в установленому законодавством порядку;</p> <p>7) накладати арешт на кошти та інші цінності боржника, зокрема на кошти, які перебувають у касах, на</p>		<p>якої перебуває майно боржника чи майно та кошти, належні боржникові від інших осіб, проводити в них огляд, у разі потреби примусово відкривати їх в установленому порядку із залученням працівників поліції, опечатувати такі приміщення, арештовувати, опечатувати та вилучати належне боржникові майно, яке там перебуває та на яке згідно із законом можливо звернути стягнення. Примусове проникнення на земельні ділянки, до житлових та інших приміщень у зв'язку з примусовим виконанням рішення суду про виселення боржника та вселення стягувача і рішення про усунення перешкод у користуванні приміщенням (житлом) здійснюється виключно на підставі такого рішення суду;</p> <p>5) безперешкодно входити на земельні ділянки, до приміщень, сховищ, іншого володіння боржника - юридичної особи, проводити їх огляд, примусово відкривати та опечатувати їх;</p>
--	--	---

<p>рахунках у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг та органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів (крім коштів на єдиному рахунку, відкритому у порядку, визначеному статтею 35⁻¹ Податкового кодексу України, коштів на рахунках платників податків у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, коштів на електронних рахунках платників акцизного податку, коштів на рахунках із спеціальним режимом використання, спеціальних та інших рахунках, звернення стягнення на які заборонено законом), на рахунки в цінних паперах, на електронні гроші, які зберігаються на електронних гаманцях в емітентах електронних грошей, а також опечатувати каси, приміщення і місця зберігання грошей;</p> <p>8) здійснювати реєстрацію обтяжень</p>		<p>б) накладати арешт на майно боржника, опечатувати, вилучати, передавати таке майно на зберігання та реалізовувати його в установленому законодавством порядку;</p> <p>7) накладати арешт на кошти та інші цінності боржника, зокрема на кошти, які перебувають у касах, на рахунках у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг та органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів (крім коштів на єдиному рахунку, відкритому у порядку, визначеному статтею 35⁻¹ Податкового кодексу України, коштів на рахунках платників податків у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, коштів на електронних рахунках платників акцизного податку, коштів на рахунках із спеціальним режимом використання, спеціальних та інших рахунках, звернення</p>
--	--	--

<p>майна в процесі та у зв'язку з виконавчим провадженням;</p> <p>9) використовувати за згодою власника приміщення для тимчасового зберігання вилученого майна, а також транспортні засоби стягувача або боржника за їхньою згодою для перевезення майна;</p> <p>10) звертатися до суду або органу, який видав виконавчий документ, із заявою (поданням) про роз'яснення рішення, про видачу дубліката виконавчого документа у випадках, передбачених цим Законом, до суду, який видав виконавчий документ, - із заявою (поданням) про встановлення чи зміну порядку і способу виконання рішення, про відстрочку чи розстрочку виконання рішення;</p> <p>11) приймати рішення про відстрочку та розстрочку виконання рішення (крім судових рішень), за наявності письмової заяви стягувача;</p> <p>12) звертатися до суду з поданням про розшук дитини, про постановлення</p>		<p>стягнення на які заборонено законом), на рахунки в цінних паперах, на електронні гроші, які зберігаються на електронних гаманцях в емітентах електронних грошей, а також опечатувати каси, приміщення і місця зберігання грошей;</p> <p>8) здійснювати реєстрацію обтяжень майна в процесі та у зв'язку з виконавчим провадженням;</p> <p>9) використовувати за згодою власника приміщення для тимчасового зберігання вилученого майна, а також транспортні засоби стягувача або боржника за їхньою згодою для перевезення майна;</p> <p>10) звертатися до суду або органу, який видав виконавчий документ, із заявою (поданням) про роз'яснення рішення, про видачу дубліката виконавчого документа у випадках, передбачених цим Законом, до суду, який видав виконавчий документ, - із заявою (поданням) про встановлення чи зміну порядку і способу виконання рішення, про</p>
---	--	--

<p>вмотивованого рішення про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника - фізичної або іншої особи, в якій перебуває дитина, стосовно якої складено виконавчий документ про її відібрання;</p> <p>13) звертатися до суду з поданням про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника - фізичної або іншої особи, в якій перебуває майно боржника чи майно та кошти, що належать боржникові від інших осіб;</p> <p>14) викликати фізичних осіб, посадових осіб з приводу виконавчих документів, що перебувають у виконавчому провадженні.</p> <p>У разі якщо боржник без поважних причин не з'явився за викликом виконавця, виконавець має право звернутися до суду щодо застосування до нього приводу;</p> <p>15) залучати в установленому порядку понятих, працівників поліції, інших осіб, а також експертів, спеціалістів, а для</p>		<p>відстрочку чи розстрочку виконання рішення;</p> <p>11) приймати рішення про відстрочку та розстрочку виконання рішення (крім судових рішень), за наявності письмової заяви стягувача;</p> <p>12) звертатися до суду з поданням про розшук дитини, про постановлення вмотивованого рішення про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника - фізичної або іншої особи, в якій перебуває дитина, стосовно якої складено виконавчий документ про її відібрання;</p> <p>13) звертатися до суду з поданням про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника - фізичної або іншої особи, в якій перебуває майно боржника чи майно та кошти, що належать боржникові від інших осіб;</p> <p>14) викликати фізичних осіб, посадових осіб з приводу виконавчих документів, що перебувають у виконавчому провадженні.</p>
---	--	--

<p>проведення оцінки майна - суб'єктів оціночної діяльності - суб'єктів господарювання;</p> <p>16) накладати стягнення у вигляді штрафу на фізичних, юридичних та посадових осіб у випадках, передбачених законом;</p> <p>17) застосовувати під час примусового виконання рішень фото- і кінозйомку, відеозапис;</p> <p>18) вимагати від матеріально відповідальних і посадових осіб боржників - юридичних осіб або боржників - фізичних осіб надання пояснень за фактами невиконання рішень або законних вимог виконавця чи іншого порушення вимог законодавства про виконавче провадження;</p> <p>19) у разі ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, звертатися до суду за встановленням тимчасового обмеження у праві виїзду боржника - фізичної особи чи керівника боржника -</p>		<p>У разі якщо боржник без поважних причин не з'явився за викликом виконавця, виконавець має право звернутися до суду щодо застосування до нього приводу;</p> <p>15) залучати в установленому порядку понятих, працівників поліції, інших осіб, а також експертів, спеціалістів, а для проведення оцінки майна - суб'єктів оціночної діяльності - суб'єктів господарювання;</p> <p>16) накладати стягнення у вигляді штрафу на фізичних, юридичних та посадових осіб у випадках, передбачених законом;</p> <p>17) застосовувати під час примусового виконання рішень фото- і кінозйомку, відеозапис;</p> <p>18) вимагати від матеріально відповідальних і посадових осіб боржників - юридичних осіб або боржників - фізичних осіб надання пояснень за фактами невиконання рішень або законних вимог виконавця чи іншого порушення вимог законодавства про</p>
--	--	---

<p>юридичної особи за межі України до виконання зобов'язань за рішенням або погашення заборгованості за рішеннями про стягнення періодичних платежів;</p> <p>20) залучати в разі потреби до проведення чи організації виконавчих дій суб'єктів господарювання, у тому числі на платній основі, за рахунок авансового внеску стягувача;</p> <p>21) отримувати від банків та інших фінансових установ, небанківських надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей інформацію про наявність рахунків/електронних гаманців та/або стан рахунків/електронних гаманців боржника, рух коштів та операції за рахунками/електронними гаманцями боржника, а також інформацію про договори боржника про зберігання цінностей або надання боржнику в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком;</p>		<p>виконавче провадження;</p> <p>19) у разі ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, звертатися до суду за встановленням тимчасового обмеження у праві виїзду боржника - фізичної особи чи керівника боржника - юридичної особи за межі України до виконання зобов'язань за рішенням або погашення заборгованості за рішеннями про стягнення періодичних платежів;</p> <p>20) залучати в разі потреби до проведення чи організації виконавчих дій суб'єктів господарювання, у тому числі на платній основі, за рахунок авансового внеску стягувача;</p> <p>21) отримувати від банків та інших фінансових установ, небанківських надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей інформацію про наявність рахунків/електронних гаманців та/або стан рахунків/електронних</p>
---	--	--

<p>22) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Законом.</p> <p>4. Вимоги виконавця щодо виконання рішень є обов'язковими на всій території України. Невиконання законних вимог виконавця тягне за собою відповідальність, передбачену законом.</p> <p>Залучення для проведення виконавчих дій працівників поліції здійснюється за вмотивованою постановою виконавця, яка надсилається керівнику територіального органу поліції за місцем проведення відповідної виконавчої дії. У залученні поліції для проведення виконавчих дій може бути відмовлено лише з підстав залучення особового складу даного територіального органу поліції до припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень, а також для подолання наслідків масштабних аварій чи інших масштабних надзвичайних ситуацій.</p> <p>5. Під час виконання рішень виконавець має</p>		<p>гаманців боржника, рух коштів та операції за рахунками/електронними гаманцями боржника, а також інформацію про договори боржника про зберігання цінностей або надання боржнику в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа, що охороняється банком;</p> <p><i>21-1) звертатися до суду з поданням про накладення арешту на майно, яке вибуло з власності боржника на підставі правочинів, що мають ознаки фродаторності (правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна);</i></p> <p><i>21-2) за згодою стягувача, звертатися до суду із позовною заявою про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фродаторного правочину);</i></p> <p>22) здійснювати інші повноваження,</p>
---	--	---

<p>право на безпосередній доступ до інформації про боржників, їхнє майно, доходи та кошти, у тому числі конфіденційної, яка міститься в державних базах даних і реєстрах, у тому числі електронних. Порядок доступу до такої інформації з баз даних та реєстрів встановлюється Міністерством юстиції України разом із державними органами, які забезпечують їх ведення.</p>		<p>передбачені цим Законом.</p> <p>4. Вимоги виконавця щодо виконання рішень є обов'язковими на всій території України. Невиконання законних вимог виконавця тягне за собою відповідальність, передбачену законом.</p> <p>Залучення для проведення виконавчих дій працівників поліції здійснюється за вмотивованою постановою виконавця, яка надсилається керівнику територіального органу поліції за місцем проведення відповідної виконавчої дії. У залученні поліції для проведення виконавчих дій може бути відмовлено лише з підстав залучення особового складу даного територіального органу поліції до припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень, а також для подолання наслідків масштабних аварій чи інших масштабних надзвичайних ситуацій.</p> <p>5. Під час виконання рішень виконавець має право на безпосередній доступ до інформації</p>
---	--	--

		<p>про боржників, їхнє майно, доходи та кошти, у тому числі конфіденційної, яка міститься в державних базах даних і реєстрах, у тому числі електронних. Порядок доступу до такої інформації з баз даних та реєстрів встановлюється Міністерством юстиції України разом із державними органами, які забезпечують їх ведення.</p>
<p>Стаття 56. Арешт і вилучення майна (коштів) боржника</p> <p>1. Арешт майна (коштів) боржника застосовується для забезпечення реального виконання рішення.</p> <p>2. Арешт на майно (кошти) боржника накладається виконавцем шляхом винесення постанови про арешт майна (коштів) боржника або про опис та арешт майна (коштів) боржника.</p> <p>Арешт на рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації, накладається виконавцем лише після проведення його опису.</p> <p>Постанова про арешт майна (коштів)</p>	<p>Внести зміни до статті 56, де встановити, що арешт допускається також щодо майна, відносно якого заявлено обґрунтовану вимогу про визнання правочину фраздаторним, шляхом викладення частини 6 у такій редакції: «Перешкоджанн я вчиненню виконавцем дій, пов'язаних із зверненням стягнення на майно (кошти) боржника, порушення</p>	<p>Стаття 56. Арешт і вилучення майна (коштів) боржника</p> <p>1. Арешт майна (коштів) боржника застосовується для забезпечення реального виконання рішення.</p> <p>2. Арешт на майно (кошти) боржника накладається виконавцем шляхом винесення постанови про арешт майна (коштів) боржника або про опис та арешт майна (коштів) боржника.</p> <p>Арешт на рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації, накладається виконавцем лише після проведення його опису.</p> <p>Постанова про арешт майна (коштів)</p>

<p>боржника вносився виконавцем під час відкриття виконавчого провадження та не пізніше наступного робочого дня після виявлення майна.</p> <p>Виконавець за потреби може обмежити право користування майном, здійснити опечатування або вилучення його у боржника та передати на зберігання іншим особам, про що він вносить постанову або зазначає обмеження в постанові про арешт. Вид, обсяг і строк обмеження встановлюються виконавцем у кожному конкретному випадку з урахуванням властивостей майна, його значення для власника чи володільця, необхідності використання та інших обставин.</p> <p>Наявність накладеного виконавцем у процесі виконавчого провадження арешту державного або комунального майна, крім арешту, накладеного у кримінальному провадженні, не перешкоджає продажу шляхом приватизації</p>	<p>заборони виконавця розпоряджатися або користуватися майном (коштами), на яке накладено арешт, <i>вчинення фраздаторного правочину</i>, а також інші незаконні дії щодо арештованого майна (коштів) тягнуть відповідальність, установлену законом».</p>	<p>боржника вносився виконавцем під час відкриття виконавчого провадження та не пізніше наступного робочого дня після виявлення майна.</p> <p>Виконавець за потреби може обмежити право користування майном, здійснити опечатування або вилучення його у боржника та передати на зберігання іншим особам, про що він вносить постанову або зазначає обмеження в постанові про арешт. Вид, обсяг і строк обмеження встановлюються виконавцем у кожному конкретному випадку з урахуванням властивостей майна, його значення для власника чи володільця, необхідності використання та інших обставин.</p> <p>Наявність накладеного виконавцем у процесі виконавчого провадження арешту державного або комунального майна, крім арешту, накладеного у кримінальному провадженні, не перешкоджає продажу шляхом приватизації</p>
---	---	---

<p>єдиного майнового комплексу державного або комунального підприємства, до складу якого входить таке майно.</p> <p>Наявність накладеного виконавцем у процесі виконавчого провадження арешту, крім арешту, накладеного за рішенням суду, майна державного підприємства, комунального підприємства, спільного комунального підприємства, приватного підприємства, іноземного підприємства, дочірнього підприємства, підприємства об'єднання громадян, підприємства споживчої кооперації, у тому числі закріпленого за боржником на праві господарського відання або на праві оперативного управління, не є перешкодою для внесення такого майна до статутного капіталу юридичної особи, створеної шляхом перетворення такого підприємства.</p>		<p>єдиного майнового комплексу державного або комунального підприємства, до складу якого входить таке майно.</p> <p>Наявність накладеного виконавцем у процесі виконавчого провадження арешту, крім арешту, накладеного за рішенням суду, майна державного підприємства, комунального підприємства, спільного комунального підприємства, приватного підприємства, іноземного підприємства, дочірнього підприємства, підприємства об'єднання громадян, підприємства споживчої кооперації, у тому числі закріпленого за боржником на праві господарського відання або на праві оперативного управління, не є перешкодою для внесення такого майна до статутного капіталу юридичної особи, створеної шляхом перетворення такого підприємства.</p>
--	--	--

<p>3. Арешт накладається у розмірі суми стягнення з урахуванням виконавчого збору, витрат виконавчого провадження, штрафів та основної винагороди приватного виконавця на все майно боржника або на окремі речі.</p> <p>4. Копії постанов, якими накладено арешт на майно (кошти) боржника, виконавець надсилає банкам чи іншим фінансовим установам, органам, що здійснюють реєстрацію майна, реєстрацію обтяжень рухомого майна, в день їх винесення.</p> <p>5. Про проведення опису майна (коштів) боржника виконавець вносить постанову про опис та арешт майна (коштів) боржника.</p> <p>У разі прийняття виконавцем рішення про обмеження права користування майном, здійснення опечатування або вилучення його у боржника та передачі на зберігання іншим особам проведення опису є обов'язковим.</p> <p>У постанові про опис та арешт майна (коштів) боржника</p>		<p>3. Арешт накладається у розмірі суми стягнення з урахуванням виконавчого збору, витрат виконавчого провадження, штрафів та основної винагороди приватного виконавця на все майно боржника або на окремі речі.</p> <p>4. Копії постанов, якими накладено арешт на майно (кошти) боржника, виконавець надсилає банкам чи іншим фінансовим установам, органам, що здійснюють реєстрацію майна, реєстрацію обтяжень рухомого майна, в день їх винесення.</p> <p>5. Про проведення опису майна (коштів) боржника виконавець вносить постанову про опис та арешт майна (коштів) боржника.</p> <p>У разі прийняття виконавцем рішення про обмеження права користування майном, здійснення опечатування або вилучення його у боржника та передачі на зберігання іншим особам проведення опису є обов'язковим.</p> <p>У постанові про опис та арешт майна (коштів) боржника</p>
---	--	---

<p>обов'язково зазначаються:</p> <p>1) якщо опису підлягає земельна ділянка - її розмір, цільове призначення, наявність комунікацій тощо;</p> <p>2) якщо опису підлягає будівля, споруда, приміщення, квартира - загальна площа, кількість кімнат (приміщень), їх площа та призначення, матеріал стін, кількість поверхів, поверх або поверхи, на яких розташоване приміщення (квартира), інформація про підсобні приміщення та споруди, ідентифікатор закінченого будівництвом об'єкта (для об'єктів, яким присвоєно ідентифікатор до проведення опису);</p> <p>3) якщо опису підлягає транспортний засіб - марка, модель, рік випуску, об'єм двигуна, вид пального, пробіг, комплектація, потреба у ремонті, колір тощо;</p> <p>4) якщо опису підлягає об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості - ідентифікатор об'єкта будівництва</p>		<p>обов'язково зазначаються:</p> <p>1) якщо опису підлягає земельна ділянка - її розмір, цільове призначення, наявність комунікацій тощо;</p> <p>2) якщо опису підлягає будівля, споруда, приміщення, квартира - загальна площа, кількість кімнат (приміщень), їх площа та призначення, матеріал стін, кількість поверхів, поверх або поверхи, на яких розташоване приміщення (квартира), інформація про підсобні приміщення та споруди, ідентифікатор закінченого будівництвом об'єкта (для об'єктів, яким присвоєно ідентифікатор до проведення опису);</p> <p>3) якщо опису підлягає транспортний засіб - марка, модель, рік випуску, об'єм двигуна, вид пального, пробіг, комплектація, потреба у ремонті, колір тощо;</p> <p>4) якщо опису підлягає об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості - ідентифікатор об'єкта будівництва</p>
---	--	---

<p>(закінченого будівництвом об'єкта) (для об'єктів, яким присвоєно ідентифікатор до проведення опису).</p> <p>Копія постанови про опис та арешт майна (коштів) надається сторонам виконавчого провадження.</p> <p>6. Перешкоджання вчиненню виконавцем дій, пов'язаних із зверненням стягнення на майно (кошти) боржника, порушення заборони виконавця розпоряджатися або користуватися майном (коштами), на яке накладено арешт, а також інші незаконні дії щодо арештованого майна (коштів) тягнуть відповідальність, установлену законом.</p> <p>7. Вилучення арештованого майна з передачею його для реалізації здійснюється у строк, встановлений виконавцем, але не раніше ніж через п'ять робочих днів після накладення арешту. Продукти та інші речі, що швидко псуються, вилучаються і передаються для продажу негайно після накладення арешту.</p> <p>8. Виявлені під час опису цінні папери, а</p>		<p>(закінченого будівництвом об'єкта) (для об'єктів, яким присвоєно ідентифікатор до проведення опису).</p> <p>Копія постанови про опис та арешт майна (коштів) надається сторонам виконавчого провадження.</p> <p><i>6. Перешкоджання вчиненню виконавцем дій, пов'язаних із зверненням стягнення на майно (кошти) боржника, порушення заборони виконавця розпоряджатися або користуватися майном (коштами), на яке накладено арешт, вчинення фраздаторного правочину, а також інші незаконні дії щодо арештованого майна (коштів) тягнуть відповідальність, установлену законом.</i></p> <p>7. Вилучення арештованого майна з передачею його для реалізації здійснюється у строк, встановлений виконавцем, але не раніше ніж через п'ять робочих днів після накладення арешту. Продукти та інші речі, що швидко псуються, вилучаються і передаються для</p>
--	--	---

<p>також ювелірні та інші побутові вироби із золота, срібла, платини і металів платинової групи, дорогоцінного каміння і перлів, лом і окремі частини таких виробів, на які накладено арешт та/або які підлягають конфіскації в дохід держави, підлягають обов'язковому вилученню і не пізніше наступного робочого дня передаються на зберігання банкам України відповідно до умов договорів, укладених з органами державної виконавчої служби або приватними виконавцями. Арешт на цінні папери накладається в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України.</p> <p>9. Під час проведення опису майна боржника - юридичної особи та накладення арешту на нього виконавець також використовує відомості щодо належного боржнику майна за даними бухгалтерського обліку.</p> <p>10. У порядку, встановленому цією статтею, виконавець, в провадженні якого</p>		<p>продажу негайно після накладення арешту.</p> <p>8. Виявлені під час опису цінні папери, а також ювелірні та інші побутові вироби із золота, срібла, платини і металів платинової групи, дорогоцінного каміння і перлів, лом і окремі частини таких виробів, на які накладено арешт та/або які підлягають конфіскації в дохід держави, підлягають обов'язковому вилученню і не пізніше наступного робочого дня передаються на зберігання банкам України відповідно до умов договорів, укладених з органами державної виконавчої служби або приватними виконавцями. Арешт на цінні папери накладається в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України.</p> <p>9. Під час проведення опису майна боржника - юридичної особи та накладення арешту на нього виконавець також використовує відомості щодо належного боржнику майна за даними бухгалтерського обліку.</p>
--	--	--

<p>знаходиться виконавче провадження, за заявою стягувача чи з власної ініціативи може накладити арешт на грошові кошти, які перебувають на рахунках (вкладах) чи на зберіганні у банках, інших фінансових установах і належать особі, яка має заборгованість перед боржником, яка підтверджена судовим рішенням, яке набрало законної сили.</p> <p>Такий арешт знімається, якщо протягом п'яти днів з дня його накладення стягувач не звернеться до суду про звернення стягнення на грошові кошти такої особи в порядку, встановленому процесуальним законом.</p>		<p>10. У порядку, встановленому цією статтею, виконавець, в провадженні якого знаходиться виконавче провадження, за заявою стягувача чи з власної ініціативи може накладити арешт на грошові кошти, які перебувають на рахунках (вкладах) чи на зберіганні у банках, інших фінансових установах і належать особі, яка має заборгованість перед боржником, яка підтверджена судовим рішенням, яке набрало законної сили.</p> <p>Такий арешт знімається, якщо протягом п'яти днів з дня його накладення стягувач не звернеться до суду про звернення стягнення на грошові кошти такої особи в порядку, встановленому процесуальним законом.</p>
<p>Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»</p>		
<p>Стаття 4. Принципи діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців</p> <p>1. Діяльність органів державної виконавчої служби та приватних виконавців</p>	<p>Доповнити частину 1 статті 4 пунктами 10 і 11 у такій редакції: «10) пріоритету запобігання недобросовісному у відчуженню</p>	<p>Стаття 4. Принципи діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців</p> <p>1. Діяльність органів державної виконавчої служби та приватних виконавців</p>

<p>здійснюється з дотриманням принципів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) верховенства права; 2) законності; 3) незалежності; 4) справедливості, неупередженості та об'єктивності; 5) обов'язковості виконання рішень; 6) диспозитивності; 7) гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами; 8) розумності строків виконавчого провадження; 9) співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями. 	<p>майна боржника; 11) ефективного захисту майнових інтересів стягувача».</p>	<p>здійснюється з дотриманням принципів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) верховенства права; 2) законності; 3) незалежності; 4) справедливості, неупередженості та об'єктивності; 5) обов'язковості виконання рішень; 6) диспозитивності; 7) гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами; 8) розумності строків виконавчого провадження; 9) співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями; 10) пріоритету запобігання недобросовісному відчуженню майна боржника; 11) ефективного захисту майнових інтересів стягувача.
--	---	---

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор НТУ
«Дніпровська політехніка»

Павличенко А.В.

26.06.16 р.

26.06.16 р.

м. Дніпро

№ _____

про впровадження у науково-дослідну діяльність та освітній процес Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» основних результатів дисертації **Ковирева Антона Вікторовича на тему: «Правове регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні»** на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

уклала комісія у складі: Гришак С.В. – директора Інституту гуманітарних і соціальних наук НТУ «Дніпровська політехніка», кандидата технічних наук, доцента; Пушкіної О.В. – завідуючої кафедри цивільного, господарського та екологічного права, д.ю.н., професора; Школи С.М. – завідуючого кафедрою публічного права, кандидата юридичних наук, доцента.

Комісія відповідно до Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій у системі вищих навчальних закладах України, затвердженого наказом МОН України «Про затвердження Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій» від 27 жовтня 2008 року № 977, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 26 березня 2016 р., Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Ковирєва Антона Вікторовича на тему: «Правове регулювання процедури звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні» у вигляді наукових публікацій:

1. Ковирєв А. Фраудаторні правочини: законодавчі принципи та особливості судової практики. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 37-41
2. Ковирєв А. Виконавче провадження у правозахисній системі України. *Law. State. Technology*. 2024. №3. С. 3–8. doi: 10.32782/LST/2024-3-1
3. Ковирєв А. Звернення стягнення на майно креди-тора та примусове відчуження майна: співвідношення категорій. *Law. State. Technology*, 2, 30–35. doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2025-2-5>
4. Ковирєв А. В. Особливості правового регулювання звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні під час воєнного стану. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів –Торунь : Liha-Pres, 2024. С.66-70.
5. Ковирєв А. В. Значення та зміст заходів, що забезпечують виконання судового рішення. «Наукова весна» 2025: матеріали XV Міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 26–28 березня 2025 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2025. С. 396-398 https://rnmv.nmu.org.ua/ua/arkhiv-zbirok-konferentsiy/naukova-vesna-2025/Scientific_Spring_2025.pdf

Обгрунтовано, що до основних напрямів удосконалення нормативного механізму здійснення виконавчого провадження доцільно виокремити такі: розширення повноважень приватних виконавців; перевірку обгрунтованості існування мораторіїв на примусове виконання рішень щодо окремих суб'єктів або звернення стягнення на певні види майна; запровадження

збалансованого механізму примусового виконання судових рішень, які передбачають різні комплекси виконавчих дій, що здійснюються різними суб'єктами; забезпечення належного кадрового потенціалу у сфері примусового виконання рішень шляхом заповнення вакантних посад державних виконавців, а також вирішення питання щодо відновлення приватним виконавцям доступу до Автоматизованої системи виконавчого провадження за умови дотримання вимог чинного законодавства; удосконалення законодавчого регулювання протидії вчиненню фраздаторних правочинів боржниками, спрямованих на ухилення від виконання судових рішень; запровадження у чинному законодавстві чітких механізмів оскарження та визнання недійсними правочинів боржника, які вчиняються з метою виведення майна з-під можливого звернення стягнення; розширення процесуальних можливостей державних і приватних виконавців щодо ініціювання в судовому порядку визнання недійсними фраздаторних правочинів, вчинених боржниками на шкоду правам стягувачів; формування ефективних правових інструментів виявлення та запобігання фраздаторним правочинам, зокрема шляхом удосконалення інформаційної взаємодії між державними реєстрами, органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями. Визначено, що примусове виконання рішень є складною системою адміністративно-правових відносин, яка охоплює діяльність широкого кола суб'єктів, спрямовану на забезпечення реального виконання судових рішень та рішень інших органів. Встановлено, що ефективність цього механізму залежить від належного нормативного визначення правового статусу його суб'єктів, чіткого розмежування їх повноважень та забезпечення належної взаємодії між ними.

Обґрунтовано, що центральне місце у системі суб'єктів виконавчого провадження посідають державні та приватні виконавці, які здійснюють безпосереднє примусове виконання рішень. Закріплено, що їх правовий статус має комплексний характер і поєднує елементи публічно-правового регулювання та професійної діяльності. Водночас встановлено, що компетенція державних і приватних виконавців не є повністю тотожною, що

зумовлює необхідність удосконалення законодавчого регулювання їх повноважень.

Комісія вважає, що представлені наукові статті, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість і були враховані кафедрами Навчально-наукового інституту гуманітарних і соціальних наук НТУ «Дніпровська політехніка» при проведенні наукового дослідження за темою: «Забезпечення прав і свобод людини у діяльності органів публічної адміністрації», а також при підготовці навчально-методичного забезпечення таких навчальних дисциплін, «Цивільне право (Загальна частина)», «Цивільне право (Особлива частина)», «Цивільний процес», «Господарське право та процес», «Правове регулювання публічних послуг в Україні», «Податкове право», «Фінансове право».

Члени комісії:

С.В. Гришак

О.В. Пушкіна

С.М. Школа